

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВА

*Збірник наукових праць
викладачів кафедри філософії
та соціально-економічних наук*

Випуск XI

Ніжин
2016

УДК 318(082)
ББК 60я4
А43

Рекомендовано Вченою радою
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
(НДУ ім. М. Гоголя)
Протокол № 10 від 28.05.2015 р.

Редакційна комісія:

к. е. н., доц. *Городецька М. О.*,
к. е. н., доц. *Пахомова Т. М.*,
к. ф. н. доц. *Кушерець Т.В.*

Відповідальний за випуск:

к. е. н., доц. *Пахомова Т. М.*

А43 **Актуальні** проблеми суспільствознавства : збірник наукових праць викладачів кафедри філософії та соціально-економічних наук / відп. за випуск Т. М. Пахомова. – Випуск XI. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. – 97 с.

До збірника включено наукові праці викладачів кафедри філософії та соціально-економічних наук Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя методологічного спрямування з ряду актуальних проблем економічних наук. Статті розкривають аспекти формування й розвитку різнобічного мислення, методологічні основи використання інструментарію. Досліджуються основні проблеми мікро- та макроекономіки, закономірності розвитку світової економіки в умовах загальної глобалізації, зростаюча роль економічних соціально-гуманітарних знань у період реформування.

УДК 318(082)
ББК 60я4

© НДУ ім. М. Гоголя, 2016

Теоретичні інтерпретації проблеми співвідношення політики та моралі

Політика і мораль – одвічні союзники і стародавні опоненти. Їх коріння – в самій глибині життя народу. Вже тому ці форми суспільної свідомості і види життєдіяльності за своїм соціальним генезисом та природою здатні до взаємодії, до збігу в головному – узгоджувати інтереси людей, сприяти нормальному функціонуванню суспільства. Адже обидві ці галузі знання і форми культури належать до царини власне практичного. Крім того, як політика, так і етика, мають спільне призначення: кожна у свій спосіб навчає людей спілкуватися заради забезпечення їхніх прагнень до блага. Політика забезпечує утворення мережі формальних і неформальних зв'язків людини, суспільних груп громадянського суспільства з державою. Мораль, в свою чергу, покликана здійснювати духовне морально-психологічне єднання суспільства. Виникнувши як об'єктивно необхідні і споріднені регулятори суспільного життя, політика і мораль у процесі свого розвитку з часом набули статусу самостійних інститутів, почали діяти за власними законами. На думку фахівців, аж до ХІХ століття політичної філософії як такої не існувало, вона була однією із сторін моральної філософії. Але сам факт її виникнення свідчив проте, що мораль виявилася нездатною повністю охопити діяльність людей і запропонувати їм необхідну і достатню систему орієнтирів. Втім, розвиток політичної сфери має спричинити новий синтез політичної науки і моральної філософії. Але на нових засадах. "Коли виникне нова моральна парадигма, відмінна від попередньої, політична філософія помре. Тому що нова моральна парадигма знов стане значно безпосередніше впливати на соціальні відносини, ніж на сучасному етапі" [11]. Теоретичний погляд на феномен політики і моралі, таким чином, фіксує як спільні риси, що їх об'єднують, так і істотні відмінності, що їх відрізняють.

З огляду на необхідність досягнення гармонійної взаємодії між політикою і мораллю важливе значення має аналіз форм взаємодії практично-політичної діяльності людей із загальнолюдською мораллю, єдність яких забезпечує гума-

ністичне регулювання співвідношення цілей та засобів у політиці та причини, що зумовили розрив між ними. Політика і мораль взаємодіють як форми суспільної свідомості й практики. Етичні поняття – добро, справедливість, чесність, порядність – не лише характеризують політичну діяльність влади, держави, партії чи політика, вони або підтримують, морально санкціонують і стимулюють цю діяльність, або засуджують, блокують.

Політика, яка не має належної підтримки з боку моралі, приречена на поразку. Безчесний політик, безсоромний політикан, для якого понад усе егоїстичні інтереси – тимчасова персона на політичній арені. Втім, як це часто трапляється, він поступається місцем іншому політикану. Політик, який виражає соціальні сподівання людей, керується ними, отримує тривалу підтримку громадськості.

Проблема співвідношення політики і моралі – одна з центральних у політичній та етичній теоріях. Вона була сформульована ще у філософсько-політичних трактатах давньогрецьких мислителів, які вже тоді виявили її складність і неоднозначність.

Згідно з етико-політичним вченням давньокитайського мислителя Конфуція політична державна влада є відлунням вічних законів неба, носієм яких є правитель. Тому головним принципом політичної та моральної поведінки є сповідування "кожному належне": "... цар має бути царем, міністр – міністром, батько – батьком, син – сином". На думку іншого китайського мислителя Лао Цзи, життя людей не визначається волею неба, а розвивається природним шляхом – дао. Природний закон справедливості має перемогти, людина повинна вірити в це і підкорятися йому. Вчення давньокитайських мудреців сутністю морального обов'язку вважали необхідність дотримуватися належного.

Полеміку щодо співвідношення політики і моралі продовжили класики античної філософії – Геракліт, Демокріт, Платон, Аристотель.

В етико-політичній доктрині Геракліта домінують аристократичні, антидемократичні схильності. Але він вважав неприпустимою тиранію, виступав за додержання законів: "Народ повинен боротися за закон, як за свої стіни".

Демокріт тлумачив сутність політичного життя і політичної етики з позиції демократії, яку він вважав найвищою цінністю. Підкорення окремої людини інтересам держави – її моральний обов'язок, у цьому полягає суть суспільної справедливості. Правитель, який володарює над іншими, повинен насамперед навчитися володарювати над самим собою. Демокріт доводив, що джерело моралі в душі людини, імпульси якої мають контролюватися розумом.

Характерним для концепції Платона й Аристотеля є положення про моральність соціального обов'язку. Справедливість у Платона – не лише моральна чеснота, а й ознаки соціальної гармонії, суспільної рівноваги. Такої думки дотримувався й Аристотель. Обидва вони ототожнювали політику і мораль: людина живе заради держави, а не держава заради людини. Окремий індивід як носій моральних і політичних якостей "розчиняється у всезагальному", тобто у державі.

Разом з тим у їх поглядах на співвідношення політики й моралі є помітні відмінності. Згідно з Платоном, людина насамперед моральна істота. Їй притаманні справедливість, мужність, чесність. У поєднанні вони утворюють внутрішній світ душі людини (мікросвіт). Ідеальна, досконала держава ("Політія") є втіленням цих чеснот. Вона має бути заснована на моральних принципах. Політика – наука про те, як на підставі знання про людину зробити її суспільно корисним громадянином.

Аристотель, розв'язуючи проблему взаємин політики і моралі, виходив з іншого розуміння сутності людини. Вона, на його думку, є суспільною, тобто політичною істотою. Моральні якості людини не є вродженими, вони виробляються практичними діями. Аристотель вводить у політичну етику проблему моральної мотивації і свободи вибору суспільної, в т. ч. політичної поведінки.

Проблеми політики і моралі привертали увагу мислителів Середньовіччя. Фома Аквінський, твердячи про божественне походження державної влади, про духовну вищість церкви над нею, відповідно трактував природу моральних норм, сутність етичних принципів. Єдине джерело моралі – всемогутня воля Бога, підкоряться їй – моральний обов'язок кожної людини.

Політизація моралі, розчинення моральності в політиці, проповідувані античними мислителями та їхнім послідовникам, наштовхнулися на опір ранньобуржуазних теоретиків політичного життя.

Італійський політичний ідеолог Н. Макіавеллі доводив принципову розбіжність політичного і морального світів, в одному з яких, на його думку, панує суспільна доцільність, в іншому – етичні переконання. В реальному політичному житті правитель використовує заради досягнення своїх цілей будь-які засоби, в тому числі й аморальні – підступність, насильство, вбивство, обман тощо. "Мета виправдовує засоби", – це висловлювання Макіавеллі стало кредом політичного аморалізму (макіавеллізм). Не погоджуючись з тим, що політика має бути аморальною, стверджував, що вона є такою насправді.

Теза щодо протистояння політики і моралі знайшла своє обґрунтування й у творах англійського мислителя Т. Гоббса, який вважав, що суспільство тримається на ворожнечі, адже людина – егоїстична істота, керується законом самозбереження. "Війна всіх проти всіх" загрожує цьому закону. Саме тому люди у договірний спосіб утворюють державу ("левіафан"), яка своєю волею і примусом утримує їх від агресивного суперництва, спрямовує до єдиної мети: "Тільки в державі існує загальний масштаб виміру добродетності й пороків". Під таким кутом зору мораль начебто розчиняється у державництві, позбавляється її найважливішої функції – бути автономним регулятором людських вчинків, здійснювати контроль над владою.

Інший англійський філософ Дж. Локк, на відміну від Гоббса, стверджував, що від народження люди схильні до добра, є рівними і незалежними. Саме тому вони укладають суспільний договір, утворюють державні інститути і громадянське суспільство, мета яких – закріпити і гарантувати цей закон. Тому "благородна" природа істинної моралі уможлиблює "розумний" державний устрій.

У дискусіях щодо проблеми співвідношення політичних і моральних цінностей брали активну участь й українські вчені – філософи Києво-Могилянської академії (С. Яворський, Ф. Прокопович, Й. Кононович-Горбацький, Г. Кониський), які надавали особливого значення моральним

засадам громадсько-політичного життя, підкреслювали наявність у людини "свободної волі", здатності "вибирати те, що стосується мети" (Г. Кониський).

Концепцію "громадського гуманізму" представляли українські мислителі ренесансної доби, серед яких виділявся С. Оріховський-Роксолан. Держава, на його думку, виникає внаслідок укладання суспільного договору людей, яким притаманні схильність і прагнення до взаємодопомоги. Тому держава ("освічена монархія") повинна дбати про людей, забезпечувати їхнє щасливе життя. Моральний обов'язок громадян – служити державі, керуватися принципом спільного блага.

Пріоритет морального начала в суспільному житті відстоював французький політичний мислитель Ж. -Ж. Руссо, вважаючи, що людина за своєю природою схильна до добра й солідарності. Втім, цивілізація, заснована на приватній власності, псує людські характери, знецінює громадянську відповідальність, порушує права людини. Руссо доводив, що існуючу соціальну нерівність мають врівноважувати безумовна свобода і рівність юридичних прав. Саме в цьому, на його думку, ключ до розв'язання дилеми політики і моралі.

Особливості взаємодії владно-політичних і моральних чинників з'ясовували також І. Кант і Г.-В.-Ф. Гегель. Згідно з вченням Канта, людина постійно перебуває між тим, що продиктоване суспільством, політикою, і тим, що диктує свобода, моральність. Її внутрішня свобода не потребує впливів держави. Навпаки, наскільки існуючий правопорядок відповідає автономії людської свободи, настільки він виступає соціальним простором моральності. У своїй поведінці людина повинна керуватися моральними мотивами, а не практичними потребами. Гегель, з одного боку, ототожнює моральність і політичну дійсність ("те, що дійсне, те розумне"), з іншого, на місце моральної добродійності ставить санкціоновану державою добродійність, досліджуючи конкретні соціальні форми, в яких виявляється моральна діяльність людини, її контакти з державою (сім'я, корпорація, громадянське суспільство).

Вагомий внесок в осмислення діалектики політики і моралі належить К. Марксу, який прагнув з'ясувати суспільні засади політичних та моральних

поглядів, причини соціально-політичного та морального відчуження людей. Формула Маркса – "... мета, для якої потрібні несправедливі засоби, – несправедлива мета". Він виступив проти "моралізуючої критики" політики, з'ясував умови, зміна яких здатна настільки гуманізувати обставини людського життя, що вільний розвиток кожного був би умовою розвитку всіх. Водночас Маркс абсолютизував моральні якості такого суб'єкта суспільно-політичного життя, як пролетаріат, перебільшував значення революційного насильства.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. до проблем взаємодії політики та моралі зверталися О. Конт, Е. Дюркгейм, В. Парето та ін. Німецький теоретик М. Вебер доводив повну розбіжність політики і моралі, у зв'язку з чим його називали "новим Макіавеллі". Сенс політики, зазначає Вебер, досягнення і збереження влади, головний її засіб – насильство. Однак не завжди участь у політиці – аморальна. На основі принципів християнської моралі ("не вбий", "не свідчи неправдиво") і вимог раціональної політичної доцільності (використання насильства і засобів примусу). Вебер пропонував розмежувати "мораль переконання" (Канта) і "мораль відповідальності" (Макіавеллі).

Як бачимо, що, представлена у історико-хронологічному аспекті, мораль давніша, ніж політика. Літопис моральних угод значно багатший порівняно з історією політичних договорів і пактів.

Істотно розрізняються політика та мораль і за специфікою відображення реальності, за їх "земним змістом". Для політики типова практичність, "посейбічність", конкретність; моралі, у свою чергу, притаманна підвищеність оцінок, "потойбічність", яка сягає часом "космічних" висот.

Проголошуючи свою боротьбу за права і свободу людини, політика спирається при цьому на "потребу" суспільних законів, і її вимоги, в силу цього, видаються як обов'язкові. Мораль, навіть зустрівшись з безумовною необхідністю конкретної справи, демонструє свободу людського духу, права його володаря на вільний вибір. Зазначена відмінність, до речі, позначається і на функціях цих регуляторів суспільного життя, зокрема, на функції орієнтації. Політика віддає перевагу найбільш корисному: "політика – мистецтво

можливого". Мораль орієнтує на найкраще саме по собі – етичний максималізм (заповіді Христа; моральний імператив І. Канта; загальнолюдська моральність).

Зафіксовано також відмінності політики і моралі за способом трансляції своїх принципів, правил, нормативів. Політика розмовляє з суспільством переважно мовою владних розпоряджень, вимог державних законів та урядових указів, засобами референтних, адресних вказівок. Мова моралі – це апеляція до совісті, проповіді та етичні настанови, мета яких – розкриття природи "належного", волення до моральних чеснот як орієнтирів добровільно обраної поведінки людини, морального вибору її життєвих позицій.

Якщо політика вимагає, то мораль переконує. Якщо політика здійснюється за допомогою спеціальних інститутів та організацій, то моральний вплив чиниться "позаінституційно", він існує у соціумі як атмосфера етосу, яку створюють високоморальні особистості ефектом власної присутності у світі (етос батьків, вчителя, наставника, благородної людини). Політика може бути "гарною" чи "негідною", мораль, її максими поганими бути не можуть, вони або є, або їх не існує.

Істотно розрізняється політика і мораль і за такими критеріями, як оцінка дієвості, ефективності. Невдача для політика – явна антицінність. Навіть одна поразка нерідко спричиняє завершення його політичної кар'єри. Інакше сприймається неуспіх моральною свідомістю. Страждання, скрути, навіть смерть проповідника-мораліста не лише не дискредитують його, але навпаки, надають додаткової сили його аргументації. Посилання на те, що із 12-ти учнів Христа - апостолів лише один – Іоан – вмер своєю смертю, а одинадцять були закатовані, лише надихає прихильників християнства на вірність своєму Вчителю. Моральне вдосконалення через страждання, очищення завдяки катарсису - одна із найпопулярніших ідей у моральній філософії. Навіть тимчасово відступаючи і в чомусь жертвуючи, політика у кінцевому підсумку націлена на успіх, практичний результат. Моральна поведінка, навіть тоді, коли вона обернулася на велику радість, в глибині своїй безкорислива. Питання про владу, її здобуття та збереження – головне для політика. Мораль же, навіть тоді,

коли вона "перемагає" – зникає, як тільки-но спробує святкувати свою перемогу, або "керувати".

Зафіксовані теоретичною свідомістю точки дотику і відмінності політики та моралі дозволяють визначити чотири основні типи їх взаємодії: "оптимістичний", згідно з яким політика і мораль в принципі збігаються, їх розходження – наслідок конкретних обставин, які піддаються коригуванню; "песимістичний", який доводить принципову несумісність політики і моралі, антиномічність їх стосунків – "те, що придатне існуючій владі", "чиста шкода" для підлеглих (Платон) та "політика полісу", що відповідає "етиці етосу" (Аристотель). Подібна позиція характерна для Ф. Ніцше, М. Вебера та їхніх численних прихильників. - "об'єктивістський", який декларує, що специфічність політики і моралі робить недоцільною спробу встановити постійно-нормативний зв'язок між ними. Згідно з таким підходом, політика оголошується позаморальною, (імморальною), її слід оцінювати виключно категоріями політології. Відповідно, і моралі рекомендується обмежитися власними поняттями та проблемами, не втручатися у не притаманні моралі теоретичні і практичні справи політики; - "релятивістський", який виходить з того, що взаємодія і можливість збігання політики та моралі безпосередньо залежать від конкретної соціально-політичної ситуації, що безперервно змінюється. Іншими словами, вони можуть єднатися, а можуть суперечити одна одній, їх "союз" може бути короткотерміновим або ж тривалим, стійким. Цей тип витлумачення дилеми політики і моралі набував в історії політичних вчень різних варіантів. Так, стверджуючи розведеність політики і моралі, І. Кант вважав, що вони у принципі можуть бути поєднані таким чином, що перша – набуваючи форми права – виступає "обмежуючою умовою останньої" [12]. Існує також думка про те, що мораль узгоджується з політикою, але тільки на рівні цілей, тоді як у площині засобів вони різні аж до протилежності.

Кожний із зазначених типів інтерпретації співвідношення політики та моралі має своїх противників і прихильників. Але найпоширенішою в історії політичної та етичної думки є теза про незбіг моралі і політики, їх несумісність.

В різні історичні часи її захищали Карнеад і Секст Емпірик, І. Лойола і Т. Гоббс, Н. Макіавеллі і А. Шопенгауер, В. Парето і П. Сорокін.

Найпоказовішою в цьому відношенні є позиція Н. Макіавеллі. К. Маркс з приводу цього зазначав, що у політичних мислителів Нового часу, починаючи з Н. Макіавеллі "сила зображується як основа права, тим самим теоретичний розгляд політики звільнено від моралі...".

XX століття, практика правління тоталітаристських державних систем, політичних диктатур, хоч би в якому варіанті вони не виступали, знецінення людської особистості дали нові свідчення гострих колізій політики і моралі.

Німецький професор Клаус Хельд зазначає, що "людство в XX столітті перевірило взаємозв'язок політичного світу і етосу, моральних звичаїв в негативній формі". Етос, моральні вимоги втрачають свою обов'язковість. Внаслідок цього "спільність політичного сумісного життя позбавляється ґрунту" [15], французький історик і політолог Жан-Франсуа Ревель, у свою чергу, доходить висновку, що "рушійною силою" сучасного суспільства є брехня, якою насамперед переповнені ідеологія і політика. Однак подібні констатації, хоч якими б переконливими вони не здавалися, не можуть слугувати доказом повної і остаточної несумісності політики і моралі. Адже історія суспільного життя сповнена не лише прикладів політичного блюзнірства і відвертого цинізму. Вона демонструє і безліч зразків чесної політики, єдності благородних моральних мотивів і відповідальної політичної діяльності.

Проблема співвідношення політичної доцільності й моральної виправданості є стрижнем сучасної політичної науки, яка досліджує моральні аспекти соціальної диференціації суспільства (Р. Дарендорф, Німеччина), етичне підґрунтя політики сепаратизму (А. Б'юконен, США), значення моральних регуляторів соціально-відповідальної держави. Чимало сучасних теоретиків принципово дотримується позицій Макіавеллі та Вебера, підкріплюючи їх новою аргументацією (Г. Кан, Г. Моска, Ф. Хайек та ін.).

Загалом у новітній соціально-філософській політичній та етичній думці домінує визнання важливості моральних критеріїв політичної діяльності.

Популярною є спроба поєднати політику і мораль засобами модернізованої концепції справедливості (американський теоретик Дж. Роле). Набувають "другого дихання" ідеї "облагородження" політики мораллю (А. Швейцер, А. Ейнштейн, М. Ганді), пріоритету моральних цінностей у суспільно-політичному житті (Е. Фромм, Дж. Хакслі).

Необхідність моральних вимірів політики продиктована обставинами глобального порядку. Екологічні катастрофи, гострі міжнаціональні конфлікти, вибухи міжнародних терористичних акцій, масовий голод в багатьох країнах, нескінченні війни й кровопролиття напочатку ХХІ ст. породжують сумнів у самій можливості подальшого існування людства взагалі. Тому "стратегія виживання" передбачає як свою найважливішу складову нову "глобальну політику" і "загальнолюдську етику", які ґрунтуються на визнанні права людини на гідне життя як головний імператив цивілізації.

Література

1. Бебик В. М. Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика / Бебик В. М. [Монографія]. – К., 2000.
2. Білоус А. Політико-правові системи: світ і Україна / Білоус А. – К., 1997.
3. Бодуен Ж. Вступ до політології / Бодуен Ж. – К., 1995.
4. Брегеда А. Ю. Політологія / Брегеда А. Ю. Навч. метод, посібник для самоств. вивч. дисц. – К., 1999.
5. Базар І. М. Політична етнологія як наука: історія, теорія, методологія, праксеологія / Гаєвський Б. - К., 1994.
6. Гаєвський Б. Українська політологія / Гаєвський Б. – К., 1995.
7. Гаєвський Б. Філософія політики / Гаєвський Б. – К., 1993.
8. Гальчинський А. Кінець тоталітарного соціалізму, а що далі? / Гальчинський А. – К., 1996.
9. Гелей С., Рутар С. Основи політології / Гелей С., Рутар С. - Львів, 1996.
10. Гелей С. Д., Рутар С. М. Основи політології / Гелей С.Д., Рутар С.М. Навч. посібник. – К., 1999.

11. Иноземцев В. Л. Политическая философия в России / Иноземцев В.Л. - Вопросы философии. -2002. - №4. - С. 29.
12. Кант И. К вечному миру// Кант И. Сочинения: В 6-й томах. – М., 1994. – Т.6. – С. 435.
13. Пірен М. І. Етнополітика / Пірен М.І. – К., 1997.
14. Потульницький В. Історія української політології / Потульницький В. – К., 1992.
15. Хельд К. Подлинная экзистенция и политический мир / Хельд К. Вопросы философии. - 1997. - №4. - С. 48, 49.

Бучин О.П., к.філос.н., доцент

До питання щодо актуальності викладання соціальної філософії

У сучасних вишах на Заході (ця вестернова хвиля докотилася і до України) намітилася тенденція практичного знищення філософії як такої, що покликана формувати теоретичний світогляд. Останній йде у супереч із зростаючою роллю прагматизму та позитивізму у житті. Якщо загальний курс філософії "страждає" від постійної міжпредметної боротьби за години, яку часто виграють місцеві інтереси, то проблематику класичної соціальної філософії намагаються розпоршити по різних дисциплінах. Підхід не можна назвати новим, але саме у ХХІ столітті він актуалізувався. Як відомо, **Огюст Конт (1798 - 1857)** вважається засновником філософії позитивізму та соціології. Сутність позитивістського підходу до науки зокрема висловлена у так званому "законі трьох стадій розвитку знання", сформульованого О.Контом: знання проходить історично стадії – релігійну, метафізичну (філософську) та позитивну [1, с.55-64]. Для пояснення соціального на першій стадії використовували "знання" надприродного, яке жодного відношення до науки взагалі не мало. На другій стадії використовувалися метафізичні абстрактні сутності, які теж не пояснювали соціальне буття. Тільки третя стадія – позитивна – викликана потребою створення науки про суспільство, якою і стала соціологія. Але не

тільки *соціологія* прибрала на себе частину соціально-філософської проблематики (у перетині теоретичної соціології та соціальної філософії немає нічого дивного). Дивує сам підхід, згідно з яким начебто зникла потреба у соціально-філософському знанні, бо, наприклад, проблеми власності і влади розглядають *політична філософія*, *політична економія* та *політологія*, проблеми справедливості та формування соціальних ідеалів розглядає *етика*, рушійні сили та смисл історії – *філософія історії*, як складова науки *історії* і т. д. Складається враження, що справою займаються або люди, які відстоюють свої предметні інтереси, або просто невігласи-недоучки, які так і не засвоїли особливість предмета філософії та предмета соціальної філософії зокрема. Щоправда такій ситуації сприяв шлейф "популярності" марксизму як соціально-філософської теорії щодо поступу історії, яка практично не була реалізована, а спроба реалізації обернулася численними трагедіями. На цій хвилі критики марксизму стали знову актуальними позитивізм та його різновид – американський прагматизм. Навіть термін "соціальне" став трактуватися переважно у вузькому смислі, тобто соціальними є проблеми сім'ї, гомосексуалізму, абортів тощо. Будь-які фундаментальні дослідження часто називаються "метафізичними", "схоластичними" і т.ін. – епітетів не бракує. Замість фундаментальних досліджень пропонуються дослідження, у яких, на кшталт природничих наук, можна використовувати математичну логіку, методи статистики, тобто дослідження, які мають безпосередню користь прикладного характеру.

Зневіра у методологічних можливостях соціальної філософії проявилася також в актуалізації іншого смислу філософії історії, аніж смисл структурної одиниці самої соціальної філософії. Насамперед зазначимо створення міфу, що соціальна філософія прагне залишатися на рівні захмарних метафізичних абстракцій. Якраз навпаки. Відкритий Гегелем метод сходження від абстрактного до конкретного реалізується у переході від розгляду особливостей соціуму порівняно з природою до більш конкретного розгляду характерних, типових рис суспільств і далі до вивчення історії, як найбільш конкретного зрізу дослідження суспільства. Саме у такому вигляді існує філософія історії у *межах*

соціальної філософії. Така філософія історії вивчає філософські проблеми історії. Найбільш відомими парадигмами, що вивчають поступ історії є формаційна та цивілізаційна. Інший смисл має філософія історії, яка є напрямком історії як науки. Історики філософствують (рефлектують) над проблемами історії. Однакова назва "філософія історії" дає можливість робити підміну предмета або відверто заявляти, що історикам достатньо їх власних методологічних засобів для власних теорій. І соціальна філософія, у такому разі, опиняється "за бортом". Уже після Жовтневого перевороту 1917 року у Росії дехто у повний голос заявляв, що філософію треба викинути за борт корабля Революції. [2, с.203-209, 3, с.209-214]. Цю тезу з перемінним успіхом (усвідомлюючи, що роблять чи ні, навмисно чи за браком освіти) деякі працівники "від освіти" пронесли через усе ХХ ст. і використовують у ХХІ ст.

Ще одна "хвороба" свідомості не дає належної можливості класичній соціальній філософії розвиватися як науці і, відповідно, відстоювати своє неабияке право викладатися у вишах і вивчатися усіма студентами без винятку (ще раз слід наголосити, що мова йде про формування теоретичного світогляду майбутньої еліти суспільства). "Хвороба" має підґрунтя у *специфіці* усіх гуманітарних наук, роз'ясненої **Мартіном Гайдеггером (1889 – 1976)** і яка взагалі ігнорується позитивістами. Якщо природничі науки, які, на думку позитивістів, є зразком для усіх соціальних, досягають строгості дослідження *точністю*, то специфіка соціальних (історичних, як каже Гайдеггер) у тому, що строгість дослідження досягається *неточністю*. "Строгость математического естествознания – это точность. Все процессы, чтобы их вообще можно было представить в качестве природных процессов, должны быть заранее определены здесь в пространственно-временных величинах движения. Такое их определение осуществляется путем измерения с помощью числа и вычисления. Однако математическое исследование природы не потому точно, что его расчеты аккуратны, а расчеты у него *должны* быть аккуратны потому, что его привязка к своей предметной сфере имеет черты точности. Наоборот, все гуманитарные науки и все науки о жизни именно для того, чтобы остаться строгими, должны непременно

быть неточными. Конечно, жизнь тоже можно охватить как величину движения в пространстве и времени, но тогда нами схвачена уже не жизнь. Неточность исторических гуманитарных наук не порок, а лишь исполнение существенного для этого рода исследований требования. Здесь, конечно, проектирование и обеспечение предметной сферы в исторических науках не только другого рода, но его и намного труднее осуществить, чем соблюсти строгость в точных науках", [4, с.43-44].

Гайдеггер підкреслює, що неточність не є вадою історичних гуманітарних дисциплін, це їх особливість. Важливо зазначити, що ця особливість підсилюється самим статусом філософії, яка може існувати та існує *не тільки у формі науки* і має свій предмет і свою проблематику та часто специфічні, оціночні заходи щодо вирішення проблем. Якщо у статусі науки філософія, як і інші науки, повинна дотримуватися вимоги *безоціночного (гносеологічного)* дослідження, то у статусі різноманітних учень *оціночний (аксіологічний)* підхід є основним. Така соціальна філософія, точніше, розмаїття оціночних підходів щодо трактовки соціального буття, набула популярності на Заході і має прихильників в Україні. Особливо популярними стають постмодернізм та постструктуралізм. Це ще одна підміна проблематики соціальної філософії як науки і ще одна загроза її знищення як самостійної і надзвичайно важливої дисципліни. Процес можна порівняти з підміною прочитання наукової літератури белетристикою. З іншого боку – це розвиток самої філософії і, безумовно, у вишівських курсах соціальної філософії треба озвучувати різні підходи: безоціночні та оціночні, але наголос робити на класичній соціальній філософії. Інакше захоплення новітнім може переокреслити, відкинути здобутки минулого. Не слід забувати, що, так само, як філософія, соціальна філософія має давню історію. Кожна наука вивчає свою історію, але для філософії актуальність вивчення історії філософії визначена характером теоретичного світогляду. Кожен крок теоретиків класичної соціальної філософії досліджується і повинен практично використовуватися аби історія не повторювалася у вигляді фарсу. Яку користь буде мати мудрість, яка вироблялася не одне сторіччя, якщо цю мудрість не передавати з покоління в покоління? Є чимало проблем і чимало предметів, які потребують вивчення, але деякі з них

намагаються потягнути усю "ковдру" освіти на себе. У державних вишах і навіть приватних вишах, саме держава повинна регулювати процес розвитку освіти та науки. Але за терміном "держава" стоять конкретні люди, із своїм баченням проблем. На місцях теж знаходяться конкретні люди і вони теж мають своє бачення і здатність абстрактно мислити, відстоювати свої інтереси, слідувати моді і т.ін. І не слід забувати про феномен професійного кретинізму. Кретин ніколи не визнає, що він кретин, бо сам цього не розуміє. Філософам нічого не залишається як вести роз'яснювальну роботу, відстоювати інтереси суспільства (не свої власні, як дехто може подумати, а саме суспільства), адже так і хочеться сказати словами відомого героя кінострічки "Біле Сонце пустелі": "За державу обидно!"

Література

1. Конт О. Курс позитивной философии (Закон трёх стадий и сущность позитивной философии). // Хрестоматия по истории философии: Учебное пособие для вузов: В 3 ч. – М., 2001.
2. Минин С.К. "Философию за борт!" //На переломе. Философия и мировоззрение. Философские дискуссии 20-х годов. – М., 1990.
3. Румий В. "Философия за борт?" //На переломе. Философия и мировоззрение. Философские дискуссии 20-х годов. – М., 1990.
4. Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления. Время картины мира. – М., Республика, 1993.

Городецька М.О., к. е. н., доцент

Теоретичні засади економічної політики

Економічна політика є складовою другого, теоретико-прикладного рівня цілісної системи економічних наук. Завданням цього рівня є встановлення функціональних зв'язків між першим, базовим рівнем – теоретичними науками, до яких відносяться політична економія, економічна теорія, мікроекономіка, макроекономіка, та третім рівнем – конкретно-прикладними науками, який включає в себе широкий спектр наук, що досліджують і вивчають економіку

окремих галузей, а також функціонально-спеціальні науки: фінанси, бухгалтерський облік, менеджмент, маркетинг та інші.

За своєю суттю економічна політика – це дії держави відносно економіки, а саме концентрована, науково обґрунтована діяльність держави щодо цілеспрямованого керування функціональним розвитком економіки на макро- і мікрорівні з метою забезпечення загального добробуту в країні.

Потреба в активній економічній політиці держави сформувалася з виникненням останньої, про що свідчить ретроспективний аналіз функцій держави. Так, на етапі свого зародження (становлення) держава за допомогою законів регламентувала господарське життя, а саме: встановлювала норми майнових відносин, види податків, їх рівні тощо. Надалі, з ускладненням господарської діяльності, втручання держави стає все активнішим, що проявляється в:

- сприянні розвитку продуктивних сил та національної економіки в цілому;
- забезпеченні неподільності території країни як середовища для господарської діяльності;
- формуванні фінансових ресурсів державної скарбниці, за рахунок яких утримувалися б державні інституції;
- участі у перерозподілі суспільного продукту та розвитку духовної сфери.

Економічна роль сучасної держави, за визначенням Пола Самуельсона, полягає у виконанні нею трьох основних функцій: 1) забезпеченні економічної ефективності, що передбачає розробку антимонопольного законодавства і контроль за його виконанням, регулювання побічних економічних ефектів підприємницької діяльності, забезпечення громадян країни благами колективного (суспільного) споживання; 2) забезпеченні соціальної справедливості – суть цієї функції полягає в тому, що всі люди від народження мають різні фізичні можливості і розумові здібності, народжуються в сім'ях, які розрізняються за рівнем доходів, а отже і рівнем життя, а тому не можуть мати

однаково рівних умов щодо можливостей самореалізації; з метою забезпечення соціально-економічного захисту частини населення держава використовує такі інструменти, як податки, трансферти, субсидії, які й виконують функцію перерозподілу централізованих коштів на користь малозабезпечених верств населення; 3) сприянні економічній стабільності та макроекономічному зростанню – в процесі реалізації цієї функції держава, використовуючи знаряддя фіскальної і монетарної політики, намагається запобігати економічним спадам, дотримуватися природного рівня безробіття, помірною рівня інфляції, нарощувати обсяги ВВП.

Нагальну потребу в активній економічній політиці держави як важливому факторі успішного розвитку економіки обґрунтував ще Ф. Ліст, підтримав К. Родбертус, розвинув В. Ленін і в оновленій формі сформулював Дж. М. Кейнс. В подальшому, з ускладненням змісту і форми економічної політики, її аналізові, як життєво важливої умови раціонального функціонування економіки, були присвячені теорії В. Ойкена, Я. Тінбергена, Г. Тейлора, Р. Лукаса.

Зокрема Ф. Лістом (1789-1846) у праці "Національна система політичної економії, міжнародної торгівлі, торговельна політика і німецький митний союз" були започатковані: вчення про "національну економію", національну своєрідність господарських систем та законів їх еволюції; теорія національних продуктивних сил, головна ідея якої полягала в тому, що зростання суспільного багатства досягається не розрізненими діями окремих факторів, а в результаті узгодженої діяльності людей; концепція стадійного економічного розвитку (I стадія – стан дикунства, II стадія – стан розвитку скотарства, III стадія – стан землеробства (Іспанія, Португалія, Італія), IV стадія – землеробсько-мануфактурний стан (США, Німеччина), V стадія – землеробсько-мануфактурно-комерційний стан (Англія, Франція); обґрунтування активної економічної ролі держави та політики "виховного протекціонізму". Економічна політика держави на думку вченого має враховувати специфіку кожного етапу господарського прогресу нації. Наприклад, для країн, які перебувають на III і V стадіях, доцільною є політика свободи міжнародної торгівлі; для країн, що перебувають

на ІУ стадії, важливим є протекціонізм, який захищає молоду національну промисловість.

Учений не зводив діяльності держави лише до ролі "нічного вартового". На його думку, за умов ринкової економіки держава покликана створювати матеріальні, інституціональні та культурні передумови для швидкого індустріального піднесення країни, формування і розвитку єдиного внутрішнього ринку, узгодження суспільних інтересів.

Ф. Ліст обґрунтовує необхідність розвитку державного сектору економіки, який включає "державні засоби уряду, споживання цих засобів та управління ними". На його думку, "державна економія" покликана справляти стимулюючий вплив на економічний прогрес країни.

Подальше дослідження державного господарства здійснив К. Родбертус, погляди якого змінювалися під впливом історичних подій, а саме революції 1848 року, від демократизму до захисту конституційної монархії. Відкидаючи класову боротьбу та виступаючи за розв'язання соціальних проблем шляхом реформ, учений розробляє вчення про "державний соціалізм". Заперечуючи класовий характер держави, К. Родбертус вважає її ідеальним інститутом, рушійною силою при переході суспільства до комунізму.

У своїй праці "До пізнання нашого державно-господарського устрою" вчений надав пріоритетного значення: дослідженню державного господарства, оскільки від нього безпосередньо залежить задоволення потреб громадян; періодизації суспільного розвитку, виділяючи етапи на основі відносин власності (античний (панівною формою власності є власність на людину), сучасна епоха (панівною формою власності є власність на капітал і на землю), комунізм (панівною формою власності є власність на працю та на заробітну плату)).

Практичне втілення власних ідей щодо ролі держави в новій на той час, соціалістичній, економіці здійснив В. Ленін (1870-1924). Одержавлення економіки характеризується ним як процес поглиблення суспільного характеру праці, створення умов для виконання державою нових економічних, політичних та соціальних функцій. У період з 1917 по 1918 рік всю увагу В. Леніна

займають політичні питання. Його економічні дослідження поновлюються, підштовхувані політичною необхідністю управляти величезною, зруйнованою, економічно відсталою країною. Економічні праці В. Леніна стають вже не просто теоретичним аналізом дійсності, а безпосередньою підставою для реальних економічних перетворень. У 1918 році він пише роботу "Чергові задачі радвлади", де, як і в інших роботах того періоду, обґрунтовує головні пріоритети економічної політики, націлені на боротьбу, в першу чергу, з голодом і розрухою. Це була політика екстрених заходів, директивного керівництва, антиселянська за своєю суттю, бо вона допускала насильницьке вилучення "надлишків" продовольства у селян, так звану "продрозкладку", яка проводилась для забезпечення міста та армії. В історії вона одержала назву політики "військового комунізму" і була націлена на утримання політичної влади в руках більшовиків. Обстановка "військового комунізму" примусила шукати засіб створення виробничо-споживацьких комун у масштабі всієї держави, засіб такого прямого продуктообміну між містом і селом, який повинен був у корні змінити економічні відносини в країні. Таким засобом стала ідея кооперації. Проте спроба безпосереднього переходу до комуністичних форм виробництва і розподілу виявилася нереальною, утопічною. Вона наткнулася на опір селян, що викликало після громадянської війни глибоку кризу 1921 року.

Усе це зумовило необхідність кардинального перегляду економічної політики правлячої у той час РКПб, що включало в себе: відмову від директивних методів керівництва, застосування ринкових механізмів розвитку економіки. Весь 1921 рік і велика частина 1922 року були заповнені роботою по виробленню основних принципів нової економічної політики. Розглядаючи спочатку нову економічну політику лише як тимчасовий відступ, В. Ленін в подальшому помітив у цій політиці ряд універсальних рис, які надалі не повинні були ігноруватися радвладою, а, навпаки, повинні бути інтегровані нею за вже випробуваним принципом "поєднання протилежностей": поєднання ентузіазму і особистого інтересу, поєднання централізованого планування з

госпрозрахунком в промисловості, поєднання загальної і особистої зацікавленості в селянському господарстві. Проте після смерті В. Леніна у 1924 році економічна політика різко змінилася і вже до 1929 року неп було згорнуто, що. Безумовно, позначилося на подальшому економічному розвитку Росії.

Засновником макроекономічної теорії та принципів державного регулювання ринкової економіки був Дж. М. Кейнс (1883-1946). В докейнсіанський період панував неокласичний напрям, який ідейно та теоретично наслідував і розвивав класичну доктрину ринкового лібералізму (*laissez faire*) з її ідеями стихійної ринкової рівноваги, ринкового саморегулювання та невтручання держави в економіку. Ця доктрина відповідала реаліям господарювання в умовах вільної ринкової конкуренції, які переважали у ХІХ столітті. Але наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття світова економіка вступила в нову фазу соціально-економічного розвитку, що породила нові економічні явища та протиріччя, осмислення і розв'язання яких потребувало інших підходів в економічній теорії. Задовольнити запити свого часу і був покликаний новий науковий напрям – кейнсіанство.

Одним з надбань Дж. М. Кейнса було теоретичне обґрунтування необхідності регулювальних функцій держави. Суть кейнсіанської моделі полягає у можливості заходами державного регулювання ринку вплинути на поведінку споживачів та підприємців у бажаному для макроекономічного стану економіки напрямі: в умовах спаду – стимулювати попит, сприяти на основі цього досягненню макрорівноваги при більшому обсязі національного виробництва, повній зайнятості, загальній макроекономічній стабільності. На цій теоретичній основі базувалося обґрунтування Кейнсом необхідності державного регулювання економіки. Слід при цьому зазначити, що зміст та основні напрями державного регулювання ученим були визначені лише у найбільш загальному вигляді.

Резюмуючи розроблену Дж. М. Кейнсом макроекономічну модель та практичну програму управління сукупним попитом, слід підкреслити, що це була реальна наукова кейнсіанська революція, яка відбувалася як в економічній

теорії, так і в економічній політиці. Її основний зміст можна сформулювати таким чином: започаткування нового розділу економічної теорії – макроекономіки, винесення на перший план проблеми факторів, що визначають споживання та інвестиції як основні компоненти національного доходу; розробка нового методологічного та теоретичного інструментарію для аналізу нових складних проблем і суперечностей ринкової економіки; актуалізація в макроекономічній теорії проблеми ефективного попиту, тобто проблеми реалізації; надання першочергової уваги вивченню засобів запобігання чи пом'якшення циклічності, досягнення стійкого економічного зростання; теоретичний аналіз підпорядковується практичній меті – виробленню ефективної економічної політики державного регулювання ринкової економіки для компенсації її недоліків.

Концепція економічної політики держави В. Ойкена (1891-1950) ґрунтується на положенні про те, що в основі різноманіття економічних систем лежить обмежена кількість "чистих форм". Усі системи належать або до вільного ринкового господарства, або до централізовано-керованого господарства. Відмінність між ними полягає в методах узгодження господарських планів і рішень. "Чистих форм" у природі немає, але кожна економічна система має відмінності й особливості, свої форми економічних порядків, тобто форми організації і поділу праці, кредитних відносин, заробітної плати, ціноутворення та ін. Економічні порядки не створюються за встановленим згори планом, бо це суперечить нормальному розвитку економіки. Водночас, держава бере безпосередню участь у формуванні економічних порядків.

Найбільш раціональний конкурентний порядок не винаходиться, а формується під впливом внутрішніх потенцій. Мистецтво економічної політики полягає в тому, щоб сприяти розвитку найбільш раціональних, відповідних до конкурентних умов, порядків.

Учений розрізняє дві сфери економічної політики: перша сфера – створення й удосконалення економічного порядку, тих реальних форм, в яких протікає діяльність фірм, організацій, приватних осіб; друга сфера – власне

політика впливу на процес економічного розвитку і зростання. За В. Ойкеном основним правилом мистецтва економічної політики повинні стати підготовка й оформлення загальногосподарських умов щодо економіки в цілому. Разом з тим, виходячи із запропонованої вченим типології економічних політик, вищеозначені загальногосподарські умови видозмінюються залежно від виду економічної політики. Якщо перші два види – політика свободи дій суб'єктів господарювання (*laissez faire*) і політика планово-централізованого керування економікою – є досить добре відомими і частково проаналізованими в межах даної статті, то інші види, а саме: політика "середнього шляху", політика конкурентного порядку, точкова, або пунктирна політика – потребують деякого уточнення.

Політика "середнього шляху", за В. Ойкеном, має передбачати ту чи іншу міру державного втручання в ринкову економіку, знаходження компромісу між ринком і плановим господарством, зокрема політику "повної зайнятості", дії щодо втручання держави в розподільні відносини та кон'юнктурне регулювання.

За політики конкурентного порядку держава має створювати умови, які максимально сприяють розвитку конкуренції. Головне завдання такої політики – обмеження або недопущення тенденцій до концентрації економічної влади (монополізму).

До змісту точкової, або пунктирної, економічної політики В. Ойкен включає систему політико-правових дій держави, орієнтованих на розв'язання окремих макроекономічних проблем та на захист конкретних сфер.

Узагалі вчений оптимальним вважав конкурентний порядок і політику конкурентного ринку, наріжними принципами яких є: принцип індивідуальної свободи, принцип сильної держави, принцип системності в економічній політиці.

В кінці 50-х років ХХ століття голландський економіст, перший лауреат Нобелівської премії з економіки (1969 р.), Я. Тінберген (1903-1994) запропонував концепцію економічної політики, яка за характером є нормативною, і

детально описав основні кроки вироблення оптимальної політики уряду, а саме: вибрати ключові цілі економічної політики, що за звичай робиться у термінах максимізації функції суспільного добробуту (система макроекономічних показників); з'ясувати, якими інструментами, володіє уряд [бюджетно-податковими (фіскальними), грошово-кредитними (монетарними), тими, що регулюють доходи, зовнішніми (маніпуляціями з валютним курсом)]; обрати модель економіки, яка органічно пов'язує цілі та інструментарій, а також дозволяє визначати оптимальний масштаб політичних заходів.

Послідовники Я. Тінбергена внесли низку доповнень у його концепцію. Зокрема американський економіст Г. Тейлор розробив оптимальну функцію добробуту та функцію мінімізації витрат, а також включив до моделі витрати, пов'язані з переходом від використання одних інструментів до інших.

Разом з тим, економетрична модель Я. Тінбергена, яка служила схемою економічної політики понад два десятиліття, у середині 1970-х років почала піддаватися критиці. Одним з таких критиків концепції Я. Тінбергена був Р. Лукас (1937-н.ч.). Він піддав сумніву можливість використання великих макроекономічних моделей для розробки економічної політики. Теорія економічної політики Я. Тінбергена базується на концепції, що існують стабільні кількісні взаємозв'язки політичних інструментів і цільових показників. Ця ідея реалізується на практиці шляхом використання великих економетричних моделей. Р. Лукас навів аргументи на користь того, що великі моделі ненадійні у разі різких змін політики уряду. При цьому існує велика ймовірність, що коефіцієнти моделей, які характеризують вплив політики, виявляться недостовірними. Крім того, у великій моделі неможливо у належний спосіб включити очікування і тому їх ефективність мало ймовірна у передбаченні впливу змін політики.

Суть розвитку теорії економічної політики, за Лукасом, полягає в тому, що економічні показники, які беруть за вихідні, моделюючи відповідну поведінку, ненадійні, бо самі є наслідком політичних маніпуляцій.

Історичний екскурс концепцій економічної політики дозволяє виробити науково-теоретичні рекомендації і застосувати їх на практиці. Особливості

економічної політики, яку застосовує та чи інша країна, залежать від рівня її економічного розвитку.

Сучасна економічна політика промислово розвинутих країн будується з урахуванням постіндустріальних факторів розвитку. Держава і компанії змушені пристосовуватися до таких викликів часу, як глобалізація і жорстка конкуренція, повсюдне поширення інформаційних та інших сучасних технологій, зростання значущості соціальних цілей розвитку. Економічні системи цих країн постійно вдосконалюються для підвищення їхньої конкурентоздатності. Основні стратегічні цілі економічної політики розвинутих країн визначають політики, котрі представляють інтереси різноманітних груп. Головні інтереси будь-якої групи зводяться до можливості отримувати дохід і не втратити власне майно. На збереження цих інтересів у макроекономічному сенсі найбільший вплив справляють поняття інфляції, облікової ставки, безробіття, бюджетного дефіциту та обмінного курсу. Від того, наскільки розумно й ефективно вирішуються проблеми, пов'язані з переліченими поняттями, залежить задоволення інтересів різноманітних груп. Ситуація ускладнюється взаємозалежністю різних країн між собою. Тому на задоволенні інтересів національної групи може відбиватися політика не тільки уряду своєї країни, але й урядів залежних чи більш впливових держав.

На сьогоднішній день економіка є глобальною, грошові, фінансові, торговельні потоки не знають державних кордонів і серйозного державного впливу. Але водночас у світі існують окремі держави, окремі блоки країн, окремі військові союзи. Тому хоч би якою міжнародною була економіка, рішення, що впливають на економічне життя, залишаються національними, прийнятими урядами окремих країн або багатонаціональними інституціями.

Економічна політика перехідних суспільств базується, з одного боку, на загальних принципах, а з іншого – на врахуванні цілої низки специфічних особливостей, що притаманні господарствам трансформаційного типу. Її суть полягає у визначенні цілей, засобів та механізмів системних перетворень у колишніх соціалістичних країнах. Економічна політика, спрямована на такі

фундаментальні зміни, дістала назву політики реформ. Крім того, розрізняють якісну політику, що супроводжується структурними перетвореннями, і кількісну, зумовлену лише динамікою вартісних змінних.

Визначальною особливістю політики реформ є необхідність одночасного узгодженого здійснення системної трансформації та вирішення поточних соціально-економічних питань (економічне зростання, соціальні проблеми, збереження довкілля тощо). За такої ситуації дуже часто спостерігається дисбаланс між цілями економічної політики та реальними засобами й механізмами їх реалізації. До того ж у перехідних суспільствах виникає і гостро дискутується проблема адекватного формулювання самих цілей економічної політики, що пов'язане з певними політико-економічними пріоритетами, а зрештою – з вибором тієї чи іншої моделі соціально-економічного устрою.

Однією з відмітних рис соціально-економічного розвитку країн третього світу є яскраво виражена тенденція до посилення економічної ролі держави. Це пов'язано, з одного боку, із сучасною загальносвітовою практикою розробки національних стратегій і довгострокових цілей розвитку саме правлячими силами, що фіксується в їхніх програмах. З іншого боку, у країн, що розвиваються, є для цього цілий ряд властивих тільки їм причин: необхідність побороти глибоку економічну відсталість, архаїчні соціальні структури, своє залежне та уразливе становище в системі світового господарства. Тому держава виступає головною мобілізуючою силою цілеспрямованого розвитку їхньої економіки. Відповідно до політичного вибору вона діє або в інтересах зростаючої національної буржуазії, або із прицілом на розвиток соціальної організації більш високого порядку. В обох випадках передбачається суттєве втручання держави в економічні й соціальні процеси.

Сьогодні дедалі чіткіших обрисів набуває тенденція економізації зовнішньої політики. Економічні питання посіли чільне місце серед вищих зовнішньополітичних пріоритетів усіх без винятку держав. Великою мірою ця тенденція обумовлена очевидним зростанням ролі економічного потенціалу кожної країни у шкалі критеріїв її відносної ваги у світовій політиці. Через

міжнародну мобільність факторів виробництва економічна політика однієї країни може мати ефекти впливу щодо інших країн. Визнаючи ці ефекти, держави часто здійснюють спроби координації економічної політики.

Література

1. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. – М.: Гелиос АРВ, 2011. – 352 с.

2. Лист Ф. Национальная система политической экономии. – СПб.: Издание А.Э Мартенс, 1891. – 452 с.

3. Ойкен В. Основные принципы экономической политики. – М.: Прогресс, 1995. – 481 с.

3. Тинберген Я., Бос Х. Математические модели экономического роста. – М.: Прогресс, 1967. – 176 с.

Драчук Л., к.ф.н., доцент

Історичний живопис В.М. Васнецова

Васнецов Віктор Михайлович – талановитий російський художник, один із авторів розписів у Володимирівському соборі в Києві.

У дослідженнях В Лобанова, Н. Моргунова, В. Бахревського та ін. присвячених творчості художника, про нього йдеться як про першовідкривача фольклорних сюжетів. Це такі картини як: "Богатирі", "Ілля Муромець", "Літаючий килим", "Царівна-жба" та ін. Менше уваги приділяється дослідниками історичному живопису Васнецова. Таких картин у "чистому вигляді" він написав небагато. Зазначимо, що у них тісно переплітаються фольклорні мотиви з історичними реаліями. Особливо помітно це в роботі майстра "Після побоїща Ігоря Святославича з половцями" (1880 р.). Саме завдяки цій картині Васнецов по-новому відкрився публіці. Картина написана на сюжет "Слово о полку Ігоревім" (12 ст.), у якій розповідається про похід Новгород-Сіверського князя Ігоря Святославича проти половців у 1185 р. Похід закінчився поразкою, дружина князя була розбита, Ігор разом з багатьма

воїнами попав у полон. Автор "Слова" з надзвичайною художньою силою описав трагічний стан Русі в епоху феодальної роздробленості. Поема написана в мажорному настрої, ознаки якого зникають з руської християнської літератури з середини 11 ст. Вся поема перейнята закликком до об'єднання русичів проти зовнішніх ворогів.

Навчаючись в Академії, Васнецов разом з друзями влаштовували вечори читання творів, які найбільше подобались. Ця традиція підтримувалась і після закінчення Академії. Ініціатором таких вечірніх читань був знаток старовини, археолог Андріан Прахов. Звучали найкращі твори російської і зарубіжної літератури і серед них "Слово о полку Ірогевім". Художник часто дикламував твір у перекладі Л.А. Меа. Ідея і думки "Слова" виявились настільки близькими Васнецову, що він не побоявся йти наперекір загальноприйнятим художнім смакам сучасників.

Майстер зображує на полотні "Після побоїща ..." не батальну сцену, яку ми звикли бачити, а поетичний переказ про красу подвигу. Він спирається на поетичні рядки самого "Слова".

Похилились Ігореві стяги!
Тут брати розлучились
Над рікою Каялою бистрою
Нестало вина кривавого,
Закінчили своє погуляння русичі,
Сватів своїх добре напоїли,
Сами полягли за землю руську.

Закінчився бій на землі. Багато загблих і серед русичів і серед половців. Всі лежать в ряд. А на небі бій неначе продовжується – два довгокрилі яструби зчіпились між собою, відчуваючи здобич. Обличчя мертвих воїнів спокійні й суворі. У центрі композиції юний княжич, пронизаний стрілою в груди. Всі історичні деталі твору – зброю, військові обладунки витязів – художник виконав достовірно й точно. Відображені на картині вишивка на сорочці княжича, накидка на богатирі, що лежить праворуч від нього, передають дух билинних сказань.

Васнецов наповнює твір поетичними переживаннями. Природа, зображена на полотні, сприймається як жива істота, яка ніби промовляє до нас. Загинули захисники землі Руської, але сама земля жива, повна світлої скорботи про тих, хто загинув. Над полем сходить величезний рожевий місяць неначе ввібрав пролиту кров під час бою. Художник не лякає глядача потоками крові, прибирає усі натуралістичні деталі, не зображує відштовхуючу картину смерті. Нахилились трави від жалості, ромашки і дзвіночки заглядають у мертве обличчя юного воїна, оплакуючи його. Сумно схилені васильки і ромашки є неначе поетичною ілюстрацією до рядків поеми.

Никне трава жалощами,
Дерево з туги к землі клониться
Невесела, браття, настала година,
А щосили руську пустиня вкрила!

Картина "Після побоїща Ігоря Святославича з половцями" була представлена глядачам у 1880 році на восьмій пересувній виставці. Виявилось, що ні критика, ні публіка не були підготовлені до зустрічі з картиною іншого, не жанрового, не злободенного змісту. Критики навіть нарікали на художній бік картини, вказуючи, що вирази обличчя воїнів, їх пози не свідчать про жорстокий бій. Але уже у цій першій картині на історичний сюжет проявились оригінальні риси Васнецова-живописця, які він буде використовувати в усіх своїх казково-фольклорних композиціях – декоративність композиції, тяжіння до метафоричності (кривавий місяць, який сходить над полем битви). Митець зображує історію, побачену крізь художній образ поеми "Слово о полку Ірогевім". Загальний зміст картини – світла поетична елегія, у якій звучить думка про красу, велич, благородство, здійсненого патріотичного подвигу.

Високо оцінили майстерність художника І.Рєпін, І. Крамської, відомий педагог П. Чистяков та інші. П.М. Третяков, який ніколи не рахувався з думкою критиків, мав своє особисте відчуття щодо геніальності, придбав картину "Після побоїща ..." за п'ять тисяч карбованців. Зараз вона є одним із найцінніших скарбів Третяковської галереї.

У 1882 році Васнецов отримав пропозицію написати масляними фарбами фриз "Кам'яний вік" для оформлення залу Історичного музею, який в цей час будувався. Художник не відразу погодився, але не переставав думати про неї. Перед його очима вимальовувались окремі образи майбутнього фриза. Васнецов дуже серйозно готувався до такої грандіозної роботи: багато читав, розмовляв з істориками, археологами, переглядав кімнати музею, намагаючись уявити життя далеких предків. Свій фриз художник вирішив писати, використовуючи прийоми звичайної станкової, історичної картини, масляними фарбами. Збереглося багато ескізів для "Кам'яного віку", виконаних гуашшю, аквареллю. Деякі з них настільки цікаві, що можуть розглядатися як самостійні твори. Майстер вирішив розділити фриз на три композиції, які б продовжували і доповнювали одна одну. Перша частина – праця, друга – охота на мамонта, третя – святкування перемоги. Колорит цієї роботи будується на делікатному поєднанні охристих, коричневих, зеленуватих і блакитно-сірих тонів. Оживляють монохромну будову твору математично точно розподілені яскраві акценти чорного кольору. Художник пригадував, що писав не за книжками, чи матеріалами розкопок, а завдяки внутрішньому відчуттю. Сучасники Васнецова дали дуже високу оцінку роботі, назвавши її єдиною у європейському живописі композицією, яка заставляє повірити у істинність цих первісних людей. Робота над двадцятиметровим фризом тривала декілька років. Улюблений учитель Васнецова П. Чистяков підкреслив, що у картині виражено увесь майбутній розвиток людства, все, заради чого варто жити.

У 1885 році Віктор Михайлович Васнецов отримує від А.В. Прахова запрошення взяти участь у розписі тільки що побудованого Володимирського собору у Києві. Художник був віруючою людиною, побачив у цьому своє покликання. Його завданням було розписати головний неф і апсиду. Відобразити сюжети Старого і Нового завітів, прикрасити склепіння орнаментом. Більше десяти років працював Васнецов над розписом у соборі (400 ескізів, понад 2000 кв.м. стінопису). Він вклав у цю роботу всю свою пристрась, душу, естетичний ідеал мистецтва великого стилю. Готуючись до роботи у храмі

знайомився з пам'ятниками раннього християнства в Італії, вивчав фрески і мозаїку київського, Софійського собору, фрески Кирилівської церкви та Михайлівського монастиря у Києві.

Особливо ніжно, з великою теплотою і щирістю вдалося Васнецову втілити образ Божої Матері, по-новому, нікого не повторюючи. Художник передає в образі Богоматері красу жіночності, силу материнського почуття і проникливу натхненність. Богоматір Васнецова стала одним з найулюбленіших образів.

Працюючи над образами князя Володимира, Михайла Чернігівського, княгині Ольги, літописця Нестора, іконописця Алімпія та інших, художник роздумував про історичне минуле, глибоко відчуваючи його душею.

Його розписи – спроба пов'язати народно-фантастичний елемент з церковним каноном. Васнецов розширив рамки візантійського живопису, вдихнув у нього нове життя. Епізоди, сцени, фігури об'єднані у цільну, суворо симетричну композицію, узгоджену з архітектурою церкви. Віктор Михайлович Васнецов, як першовідкривач, шукав естетичний і моральний ідеал у національному характері народу, зумів пронести свою віру через усю творчість. Тому його історичні твори, основані не тільки на археологічних знаннях, а й на великій любові до людей, світу, вірі в майбутнє, поваги до минулого. Саме тому творчість художника є цікавою і актуальною в наші дні.

Література

1. Бахревський В.А. Виктор Васнецов. – М.: Молод. Гвардия, 1979.
2. Виктор Михайлович Васнецов. Письма. Дневники. Воспоминания. – М., – 1987.
3. Герасименко Н.О. Васнецов Виктор Михайлович // Енциклопедія історії України у 10 томах / редкол. В.А. Смолій, Інститут історії України. – К: Наукова думка, 2003. – Т.1.
4. Кудрявцева Л. Васнецов. – М., 1999.

Стиль мислення в соціальному пізнанні

Серед представників соціальних та гуманітарних наук широко розповсюджена думка про об'єктивність їх наукової діяльності та незалежність створюваних ними концепцій людини та суспільства від впливу соціального середовища, в межах якого відбувається дослідження. Не помічати впливу та обмежень, які диктує наявна культура, не означає бути вільним від них.

Соціальна теорія неможлива без певних уявлень про сутність людини, про рівність, справедливість, свободу, завдання суспільного розвитку. Цілісний характер таких уявлень визначається не стільки наукою, скільки культурою певного часу і тим соціальним середовищем, в яких вона формується. Поняття стилю мислення використовується для позначення зв'язної системи таких уявлень, що визначають загальний фон висвітлення соціальних проблем. Як зазначав К. Мангейм, "стиль мислення стосується більше як однієї області самовираження людини, він охоплює не тільки політику, але також і мистецтво, літературу, філософію, історію тощо" [6, с. 576]. Однак саме історія мистецтва дала поняття стилю, яке також здатне показати особливості історії думки.

Стиль мислення складається під впливом культури як цілого і є тим чинником, який опосередковує її вплив на мислення. Задаючи горизонт мислення і загальні схеми його підходу до дійсності, стиль мислення виявляє врешті решт вплив на всі аспекти розумової діяльності в конкретну епоху. Саме він задає значення ключових категорій соціального мислення. Находячись в полі його впливу, конкретна теорія може не перейматися про ці значення, бо вони виявляються тільки тією системою координат, в межах якої вона розміщена і від яких має повне право абстрагуватися.

Ідея зміни стилів теоретизування мала місце у творах Л.Вітгенштейна, М.Шелера, Е.Гусерля, М. Гайдегера, Ж.-П.Сартра, Р.Барта та багатьох інших мислителів, присвячених критиці "класичного" мислення, аналізу тієї особливої "сфери досвіду", яка утворює основу і передумову всіх установок людської

свідомості і тому залишається не виявленою засобами звичайного теоретизування. Часто думка про те, що мислення залежить від історично визначених загальних передумов, висловлюється без використання самого поняття стилю мислення. Так, Т.Кун веде мову про "зміну парадигм", Л.Лаудан – про "дослідницькі традиції", М.Фуко – про "епістеми".

Аналіз стилів соціального теоретизування виявив, що науки про суспільство завжди спираються на певні цінності. Окрім цього, в один і той же період часу мають місце декілька конкуруючих між собою систем цінностей, які явно чи приховано лежать в основі соціальних теорій певного періоду. М.Вебер вів мову про врахування перспектив розвитку досліджуваних соціальних явищ, тобто їх "шансів" у майбутньому, та введення на цій основі особливих понять або "ідеальних типів", які видаються чисто описовими. Визначення таких понять знаходяться між реальними визначеннями, або визначеннями-описами, та номінальними визначеннями, або визначеннями приписами. Такими є, наприклад, основні поняття марксистської теорії капіталізму – приватна власність, додана вартість, експлуатація тощо, – які є "ідеальними типами" бо існують в контексті, або в координатах, певних цінностей. Вебер критикує Маркса не за використання цих понять, а за те що останній вважав їх чисто описовими реальними визначеннями.

Концепція "ідеальних типів" стала одним із важливих елементів, розробленої Вебером загальної програми виключення прямих оціночних тверджень із наук про культуру. Поняття стилю соціального теоретизування дозволяє прояснити парадоксальну ідею виключення цінностей із соціальної теорії шляхом "віднесення до цінностей". Якщо цінності задаються стилем соціального теоретизування, то достатньо прийняти певний стиль, навіть не заявляючи про це відкрито, щоб у подальшому уникати яких-небудь явних і прихованих оцінок.

Філософія Нового часу сформувала, з одного боку, уявлення про єдину "природу" мислення, характерну для всіх людей, а з іншого – про мислення як індивідуальну і незалежну діяльність. К. Мангейм одним із перших

запропонував використати категорію стилю мислення в методології соціального пізнання та розглядати мислителів того чи іншого часу як представників різних стилів. Він пов'язав появу стилів мислення із зміною в соціальних структурах, з процесом утворення груп, які супроводжуються соціальними конфліктами. "Несподіваний крах певного стилю мислення, як правило, співпадає з несподіваним крахом групи – носієм цього стилю, так само як поєднання двох стилів відповідає злиттю груп. ... Доля групи явно знаходить відображення в найменших змінах у розвитку стилю мислення" [6, с. 575]. Мангейм стверджував, що після Французької революції виникла тенденція до "поляризації" в мисленні, в формуванні стилів мислення у відповідності з певними партійними напрямками, що дало підставу вести мову про ліберальну, консервативну, а пізніше і про соціалістичну думку.

Уся "трійця ідеологій" лише в сукупності представила новий світогляд модерну. В основі відмінностей між ними лежить три типи ставлення до сучасності і "нормалізації змін": максимально можливе обмеження небезпеки; досягнення щастя людства найбільш розумним шляхом; або прискорення розвитку прогресу за рахунок жорстокої боротьби" [1, с. 80] Всі вони були деякими точками відліку при спробі дати відповідь на запитання про те, хто втілює в собі суверенітет народу: так звані вільні особистості, як заявляли ліберали, так звані традиційні групи, як це представили консерватори, або всі члени суспільства, на що сподівалися соціалісти. Однак, як зауважує І. Валерстайн, в межах цієї "трійці ідеологій" лібералізм проявив себе як системоутворююча та інтегруюча течія [1, с. 132].

Дослідник, який є прихильником ліберального стилю мислення, може не використовувати центральну для цього стилю мислення категорію індивідуальної свободи, яка безумовно виступає як цінність. Дотримуючись консервативного стилю мислення, можна розвивати тему "органічних спільнот", таких як суспільство або держава, оскільки їх пріоритет над усіма іншими соціальними цінностями є невід'ємними від самої суті консерватизму. Соціалістичний стиль мислення передбачає обґрунтування деякої глобальної

мети, яка, сама собою зрозуміло, визначається як уособлення принципу справедливості.

Соціальні теорії можна поділити на дві групи залежно від того, чи пропонують вони радикальні або, навпаки, поступові соціальні перетворення. Іншим критерієм поділу таких теорій можна вважати те, чи віддають вони перевагу колективним цінностям над індивідуальними або ж, навпаки, індивідуальним над колективними. Так, лібералізм пропонує поступове перетворення суспільства з метою максимально широкого впровадження індивідуальних цінностей. Свобода особистості проголошується основною цінністю та метою лібералізму, виходячи з якої виводяться всі інші – демократія, правова держава, моральність тощо. Основним методом соціальних перетворень визнається боротьба з усім, що загрожує індивідуальній свободі або заважає її розвитку. У зв'язку з цим лібералізм здобув репутацію "негативного вчення", не здатного запропонувати людству конкретної, розрахованої на тривалу перспективу програми.

Важливою складовою ліберального стилю мислення є уявлення про те, що вся відповідальність за підтримку соціального порядку покладається в кінцевому рахунку на індивіда як розумну та моральну істоту. "Відправним пунктом стає не природа як така, а вільна людина, вільна від штучних установлень і забобонів епохи феодалізму" [9, с. 75]. Наполягаючи на тому, що людина здатна мислити та приймати зважені і відповідальні рішення, лібералізм разом з тим враховує можливість агресії та несправедливості в діях людей і передбачає певні механізми, які б запобігали використанню індивідуальної свободи заради злих намірів. У своєму тлумаченні природи людини та її відповідальності щодо підтримки соціального порядку сучасний лібералізм намагається уникати індивідуалістичних крайнощів анархізму, здатного зруйнувати суспільство.

На думку прихильників цього стилю мислення, усунення перепон для реалізації особистої свободи не повинно набувати форми насильницького перевороту або руйнації. Усуненню підлягає, перед усім, необмежене розширення

повноважень державної влади, оскільки існує небезпека того, що вона з часом може поставити себе вище права і довільно змінювати закони. З іншого боку, лібералізм вбачає загрозу в обов'язковому плануванні та розростанні адміністративних установ. З часом така позиція, висунута класичним лібералізмом у ХІХ ст., була пом'якшена. Уявлення про суспільний розвиток стали опиратися не тільки на індивідуальну винахідливість та ринкові механізми, але й на усталені традиції та елементи державного регулювання економіки з метою підтримки сприятливих умов для конкуренції. Еволюція ліберальних ідей здійснювалася під впливом критики з боку консерватизму та соціалізму, що розглядають суспільне життя під кутом зору цінностей колективізму.

Передусім, критиці була піддана переоцінка моральної та ціннісної автономії особистості, її бажання і здатності діяти виключно за власним планом, розробленим спираючись на розум, а не на почуття, віру чи традиції, що привело до визнання раціоналізму як майже єдиного способу вирішення всіх суспільних проблем. Завдяки сформованій Кантом автономній етиці, стало зрозуміло, що такі глибокі і важливі для філософії питання, як смисл та цінність людського життя, втрачають свій зв'язок із такими традиційними для спекулятивної метафізики темами, як Бог, свобода та безсмертя. Тобто мова йде про утвердження уявлень про радикальну скінченність людського суб'єкта та про відсутність певної божественної інстанції за межами людського досвіду, яка дає можливість описати та оцінити цей досвід із-зовні. Сам Кант висловив цю ідею у передмові до першого видання "Критики чистого розуму": "Наша епоха є справжня епоха критики, якої мусить зазнавати все. Релігія у своїй святості та законодавство завдяки своїй маєстатичності хочуть зазвичай уникнути цієї критики. Але тоді вони викликать слухну підозру супроти себе.." [3, с. 16]. Цю свою роботу філософ уважав не суто філософським розв'язанням теоретико-пізнавальних проблем.

Ліберальний стиль мислення про суспільне життя перебільшує роль дедукції, тобто виведення конкретних випадків із одного конкретного принципу або сукупності таких принципів. Наслідком цього є його статичність,

нездатність враховувати історичну мінливість форм суспільного життя, через посилення на невід'ємні права людини (життя, свободу, власність, право спротиву тиранії тощо). Лібералізм ніби не помічає, що окрім капіталізму існували і продовжують існувати інші, іноді принципово відмінні способи суспільного устрою, які можна розглядати, виходячи з іншого тлумачення "природи" людини, а тому не заслуговують навішування клейма "хвороби суспільства" або "відхиленням в історії". Прихильники цього стилю мислення не акцентують уваги на історичному характері самого капіталістичного устрою, який мав час свого зародження, розквіту, але не позбавлений вад, а тому аж ніяк не застрахований від заміни на інший.

Підпадає під критику також надто абстрактне протиставлення реформістського шляху соціальних змін революційним змінам. Ліберальний реформізм та радикальний революціонізм немає смислу протиставляти поза конкретною історично обумовленою ситуацією. Питання має бути поставлене наступним чином: чи завжди можна обійтися без революції, провівши відповідні реформи? Історія показує, що ні, бо й сам перехід до капіталізму був позначений революціями і насиллям. Однак сам феномен революцій є дуже цікавою темою для соціальних досліджень. На сьогоднішній день суспільствознавці констатують обмеженість епістемологічних засобів для передбачення подій такого масштабу. Коли вони відбуваються, вчені намагаються виявити смисл із великої кількості даних і побудувати теорії, які були б спроможними передбачити аналогічні події в майбутньому. Дослідження революцій схоже на вивчення землетрусів, які так само не можуть бути прогнозованими. Вчені можуть детально проаналізувати їх тільки заднім числом, виділити деякі з сприятливих умов, але зрозуміти достеменно, чим вони є насправді – це завдання, яке, можливо, буде вирішене в майбутньому [11, с. 388-389].

Як було зазначено вище, ключовим поняттям лібералізму є поняття свободи, яке може бути розтлумачене і здобути новий зміст в контексті інших стилів мислення, зокрема соціалістичного та ліберального. Як зазначав К.Мангейм, "слова ніколи не означають одне і теж саме, якщо вимовляються

представниками різних суспільних груп, навіть в одній країні. А найбільші відмінності смислу служать найкращими провідниками до різних тенденцій мислення певного суспільства" [6, с. 575]. Так, поняття свобода в контексті ліберального мислення означало передусім право особистості вчиняти у відповідності із власною волею та, перш за все, право у повній мірі користуватися невід'ємними правами людини. Обмеження індивідуальної свободи пов'язувалося із вторгненням у сферу свободи інших людей. Лібералізм ніколи не трактував рівність як емпіричний факт і ніколи не вимагав рівності для всіх людей за винятком періодів гострої політичної та економічної боротьби.

Консерватизм перетворив це гасло у фактичне твердження того, що всі люди рівні у всіх відношеннях. Останній не відкидав ідею свободи як таку, оскільки вона буда пов'язана з прихованою на її основі ідеєю рівності. Політична необхідність змусила консерваторів розробити своє власне "якісне" розуміння свободи. "Стверджувалося, що люди принципово є нерівними, нерівними талантом і здібностями, нерівні у самому своєму естві. Свобода може, таким чином, базуватися на здатності кожного індивідуума до розвитку без перешкод з боку інших у відповідності до права і обов'язку власної особистості" [6, с. 604]. При цьому кожен індивід особисто визначає як свої можливості, так і обмеження.

Консервативна поведінка (зокрема у політичній сфері) передбачає прояв чогось більшого, ніж автоматичні реакції певного роду: це означає, що індивід свідомо чи несвідомо керується способом мислення і дії, який має свою історію. Гегель як яскравий представник консервативного стилю мислення у своїй філософській системі намагався подолати "соціологічну та гносеологічну "робінзонаду", бо представив індивідуального суб'єкта у якості компонента більш широкої системи, "властивості якої і роблять тілесну людину суб'єктом, носієм свідомості та самосвідомості" [5, с. 61]. Розвиток особистості, з точки зору консерватизму, пов'язаний із засвоєнням субстанціонального буття народного духу, який сформувався в процесі історичної діяльності. "Історичний суб'єкт, однак, виступає не тільки як всякий індивід, але і як концентрація

соціального цілого і представляє собою нову якість у порівнянні з окремим індивідом" [9, с. 88].

Як стверджує С. Жижек, Гегель "завчив урок кантівського трансцендентального ідеалізму (який полягає в тому, що не існує реальності, яка б передувала "позиціонуючій" діяльності суб'єкта); однак він відмовився зводити суб'єкта до рівня нейтрального агента, що безпосередньо конститує реальність" [2, с. 100-101]. Тільки держава, розвиваючись за своїми власними законами розвитку, є вільним суб'єктом. Індивідуум є обмеженим і може бути корисним тільки у межах більш широких спільнот. Тут, здається, криється небезпека повного підпорядкування індивіда державі, тобто сповзання в тоталітаризм. Саме тому "лібералізм відкидає колективізм, але він сприймає його тільки як радикальний деспотизм; він не помічає його зв'язку з індивідуалізмом, оскільки сам вірить в ілюзію деполітизованого суспільства, в якому демократія зведеться до консенсусу" [8, с. 220].

Як зазначає П. Розанвалон, усі головні теми ліберальної економічної теорії XVIII ст. знаходять свій подальший розвиток у марксизмі. "Інтернаціоналізм виробників, спільність інтересів як основа класової єдності, апологія праці й виробництва, відмирання держави та перехід від управління людьми до управління речами – всі ці соціалістичні ідеї є лише калькою основних ідей англійської політичної економії" [8, с. 215]. Прихильники комуністичної ідеї особливо ретельно намагалися усунути елемент спонтанності й стихійності в історії, встановити тотальний контроль над усіма сферами суспільного життя. Такий раціональний суспільний проект не залишав місця для релігійної віри, смерть Бога означала можливість народження нової, вільної людини. Людський дух проголошувався виключно продуктом матерії, сама людина – витвором еволюції. "Ця ідеологія покладалася на велику оповідь про емансипацію людства; ідея прогресу стала в реальному соціалізмі найістотнішою засадою легітимації. Завдяки раціональному пізнанню й техніці людина мала стати господарем природи й визволитися від її гніту, а також планувати суспільне життя й прорватися нарешті у царство свободи..." [4, с. 141]. У такий спосіб передбачалося

встановлення нового різновиду загальності, побудованої на засадах соціальної гармонії і злагоди, звільненої від будь-яких проявів конфліктів. Людство мало стати у майбутньому однією людиною, одним великим колективним суб'єктом, який керується однією колективною волею. У своїх намаганнях створити мобільне, позбавлене класових бар'єрів гомогенне суспільство, теоретики комуністичного спрямування намагалися уникати таких визначальних рис сучасності, як суспільна диференціація й автономізація окремих сфер суспільства, поставивши собі за мету відновити первісну єдність усього суспільного життя.

Уявлення про колективного суб'єкта історії сформувалося представниками соціалістичного напрямку мислення не відразу. Так, молодий Маркс залишався у полоні ідеології гуманізму, бо обстоював концепцію суб'єкта як індивідуальності, окремого робітника. Історія постає у такому випадку як діяльність реальних людей, "що переслідують свої цілі". Мова тут іде не про абстрактну людину та про її одвічну природу, а про "живих, дійсних людей як емпіричних індивідів, які у своєму життєвому процесі виходять з певних, доступних емпіричній констатації передумов, діють у певних конкретних обставинах" [9, с. 22]. Однак вже в "Німецькій ідеології" представлено два різних типи тлумачення історичної дійсності – антропологічної редукції та економічного пояснення, до першого з яких співвідносним є поняття реального індивіда, до другого – класу. П. Рікер стверджує, що ця марксистська праця є прикладом застосування різних типів мовних ігор, до яких застосовуються різні методологічні правила: мовної гри реальних індивідів та мовної гри класів, сил та форм. Маркс у подальшому не здійснює повного вилучення антропологічного дискурсу на користь економічного пояснення, бо в такому разі це б означало капітуляцію в питанні про можливість виходу з історичної ситуації, що склалася. "Визначним відкриттям Маркса є саме комплексне поняття індивідів, що живуть у певних умовах... (...) Ми маємо взяти індивідів у дужки і починати з умов, уважаючи, що саме вони є першопричиною. Втім у такий спосіб ми не спростуємо діалектику індивідів і умов, адже індивіди завжди існують у певних умовах чи під впливом певних умов" [7, с. 128].

Економічний тип тлумачення, пов'язаний із мовною грою класів, сил і форм, став переважати в думках і способі дії зрілого Маркса, у той час як антропологічний був витіснений в окремі уривчасті та загадкові фрази. Починаючи з "Німецької ідеології", він виступає як теоретик, який відкрив "невблаганні" закони суспільного розвитку, завдяки яким людство нарешті отримало наукове пояснення історії і тепер може здійснити "стрибок із царства необхідності у царство свободи" [11, с. 62].

Суспільний клас у марксистській інтерпретації виступає головним агентом суспільних перетворень і є передусім групою, що займає певне місце і процесі виробництва. Мається на увазі подвійне значення останнього: місце в технічному процесі та місце в юридичному процесі, завдяки якому капіталіст, наприклад, виступаючи організатором технічного процесу, має право власника засобів виробництва та позбавляє асоційованих виробників доданої вартості. Для виокремлення класу необхідно усвідомлення єдності, відчуття відмінності від інших суспільних класів та навіть ворожості по відношенню до них. Індивіди утворюють клас у тій мірі, у якій вони повинні вести спільну боротьбу з іншим класом.

Маркс, як і інші послідовники Гегеля, намагався позбавити свою відкриту до майбутнього сучасність від диктату всезнаючого розуму, тому і переформулював поняття рефлексії у поняття виробництва та замінив "самосвідомість" "працею". За оцінкою Ю. Габермаса, він намагався повернути історію як вимір, який відкриває критиці простір для руху заради того, щоб усвідомити і відповісти на виклики кризи, проте перешкодою на цьому шляху став історизм його власної філософсько-історичної конструкції. Розум його історичного суб'єкта "всього лише доносить, розповідає про всі явні форми гноблення та експлуатації, приниження та відчуження і підриває їх, щоб замінити беззаперечним пануванням самої раціональності" [11, с. 64]. Однак цього вже виявилось досить, щоб підняти мільйони людей, готових покласти своє життя, на будівництво більш справедливого суспільного ладу та визначити на століття вперед перебіг історичних подій.

Соціалістичний стиль мислення критикують за уявлення про історію як особливу особистість, яка використовує людину як засіб для досягнення своєї мети.

Однак, чи є підстави звинувачувати філософів, які були прихильниками колективізму, в злочинах тоталітаризму? Обговорення даної проблеми не входило у завдання даної статті. Оцінюючи внесок класичного марксизму на розвиток методології соціальних наук, варто зазначити його вплив на становлення таких важливих філософських напрямків як неомарксизм, структуралізм, постмодернізм, тощо.

Література

1. Валлерстайн И. После либерализма / Пер. с англ. Под. общ. ред. Б. Ю. Кагарлицкого – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 236 с.
2. Жижек С. Дражливий суб'єкт: відсутній центр політичної онтології / Пер. з англ. Р. Й. Димерець . – К.: ППС-2002, 2008. – 510 с.
3. Кант І. Критика чистого розуму / Пер. з нім. І. Бураковського. – К. : Юніверс, 2000.
4. Краснодембський Зд. На постмодерністських роздоріжжях культури / Пер. з польськ. Р. Харчук. – К.: Основи, 2000. – 196 с.
5. Любутин К. Н. Проблема субъекта и объекта в немецкой классической философии и марксистско-ленинской философии. – М.: Высшая школа, 1981. – 364 с.
6. Мангейм К. Диагноз нашего времени.: Пер. с нем. и англ.. – М.: Юрист, 1994. – 700 с.
7. Рікер П. Ідеологія та утопія / Пер. з англ. – К.: Дух і Літера, 2005. – 386 с.
8. Розанвалон П. Утопічний капіталізм. Історія ідеї ринку / Є. Марічев (пер. з фр.). – К.: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2006. – 248 с.
9. Скворцов Л. В. Субъект истории и социальное самосознание. – М. : Политиздат, 1983. – 243 с.
10. Хабермас Ю. Философский дискурс о модерне. Пер. с нем. – М.: Издательство "Весь Мир", 2003. – 416 с.
11. Штомпка П. Социология социальных изменений. Пер. с англ. под ред. В.А.Ядова. – М.: Аспект-Пресс, 1996. – С.388-389.

Стан та перспективи розвитку добровільного медичного страхування

Актуальність досліджуваної теми полягає в тому, що на сучасному етапі в Україні дуже гостро стоїть питання реформи охорони здоров'я. Застарілі та досі не вирішені завдання в галузі охорони здоров'я, поява нових проблем призвели до відсталої матеріальної бази, низького рівня медичного обслуговування, суттєвого підвищення ціни лікарських препаратів. Як наслідок – стан здоров'я населення в Україні є вкрай незадовільним і тому існує потреба у отриманні додаткових медичних послуг у вигляді медичного страхування.

Медичне страхування може бути обов'язковим і добровільним. Обов'язкове державне страхування регламентується законодавством щодо сфери його поширення, механізму визначення страхової суми, правил надходження та способів використання страхових фондів. В Україні ще не прийнято закону про медичне страхування, хоча в Законі України "Про страхування" воно назване першим у переліку обов'язкових видів страхування. Очікується, що обов'язкове медичне страхування в Україні набуде ознак соціального страхування і ґрунтуватиметься на принципі "багатий платить за бідного, здоровий – за хворого".

За своїм призначенням медичне страхування є формою захисту інтересів громадян у разі втрати ними здоров'я з будь-якої причини. Воно пов'язане з компенсацією громадянам витрат, зумовлених оплатою медичної допомоги, та інших витрат, пов'язаних із підтримкою здоров'я:

- відвідуванням лікарів та амбулаторним лікуванням;
- придбанням медикаментів;
- лікуванням у стаціонарі;
- отриманням стоматологічної допомоги, зубним протезуванням;
- проведенням профілактичних та оздоровчих заходів тощо.

Суб'єктами добровільного медичного страхування є:

✓ страхувальники – окремі дієздатні громадяни, підприємства, що представляють інтереси громадян, а також благодійні організації та фонди;

✓ страховики – страхові компанії, що мають ліцензії на здійснення цього виду страхування;

✓ медичні установи, що надають допомогу на засоби медичного страхування і також мають ліцензію на здійснення лікувально-профілактичної діяльності;

✓ аптеки – фармацевтичні установи, що забезпечують застраховану особу або медичний заклад медикаментами та матеріалами, необхідними для надання медичної допомоги, передбаченої договором ДМС;

✓ асистуюча компанія, яка є посередником між страховиком, медичним закладом та аптекою. Вона організує надання застрахованій особі медичної допомоги за Програмою ДМС.

Страхові фонди добровільного медичного страхування утворюються за рахунок:

- добровільних страхових внесків підприємств та організацій;
- добровільних страхових внесків різних груп населення;
- добровільних внесків окремих громадян.

Добровільне медичне страхування може бути індивідуальним і колективним.

При індивідуальному страхуванні страхувальниками, як правило, виступають окремі громадяни, які уклали договір із страховиком про страхування себе або третьої особи (дітей, батьків, родичів) за рахунок власних грошових засобів.

При колективному страхуванні страхувальником, як правило, є підприємство, організація, установа, яка укладає договір із страховиком про страхування своїх працівників або інших фізичних осіб (членів сімей працівників, пенсіонерів тощо) за рахунок їхніх грошових засобів.

Страхові організації укладають угоди з профілактично-лікувальними закладами (незалежно від форм власності) про надання ними медичної допомоги застрахованим за певну плату, яку зобов'язується гарантувати страховик.

Страховий поліс з добровільного медичного страхування обумовлює обсяг надання медичних послуг, можливість вибору умов отримання медичної допомоги тощо. Програми добровільного медичного страхування розширюють можливості і

поліпшують умови надання профілактичної, лікувально-діагностичної та реабілітаційної допомоги.

Договір з добровільного медичного страхування може, зокрема, передбачати:

- 1) ширше право вибору застрахованим пацієнтом медичних установ, лікарів для обслуговування;
- 2) поліпшення умов утримання застрахованого в стаціонарах, санаторіях, профілакторіях;
- 3) надання спортивно-оздоровчих послуг та інших засобів профілактики;
- 4) подовження тривалості після лікарняного патронажу та догляду за пацієнтом у домашніх умовах;
- 5) діагностику, лікування та реабілітацію з використанням методів нетрадиційної медицини;
- 6) розвиток системи сімейного лікаря;
- 7) страхування виплат з тимчасової непрацездатності, вагітності, пологів та материнства на пільгових умовах за строками і розмірами грошових виплат;
- 8) участь у цільовому фінансуванні технічного переозброєння й нового будівництва лікувально-профілактичних установ, підприємств з виробництва медичного устаткування, ліків з правом першочергового отримання послуг або продукції (протези, ліки, діагностика і т. ін.) цих підприємств та організацій.

Страховим ризиком за ДМС є певна подія, що має випадковий але вірогідний характер, на випадок якої здійснюється страхування.

Страховими ризиками за ДМС є:

- хвороба застрахованої особи;
- ушкодження здоров'я внаслідок нещасного випадку;
- смерть застрахованої особи внаслідок хвороби під час перебування в медичному закладі.

Страховими випадками за правилами ДМС є:

- 1) звернення застрахованої особи з метою надання медичної допомоги в період дії договору страхування до медичного закладу, який обслуговує Програму ДМС, у зв'язку з:

- гострим захворюванням;
- загостренням хронічного захворювання;
- травмою;
- отруєнням;
- наслідком нещасного випадку;

2) звернення спадкоємців застрахованої особи у зв'язку з її смертю під час її перебування на лікуванні в медичному закладі, пов'язаних з необхідністю покриття затрат у зв'язку з репатріацією померлої застрахованої особи тощо.

Тарифи на медичні та інші послуги з добровільного медичного страхування встановлюються за згодою страховика і медичної установи, що обслуговує застрахованих.

Страховий платіж сплачується одноразово, якщо інше не передбачено договором, у строки, визначені договором, у готівковій або безготівковій формі.

Термін дії договору встановлюється за згодою сторін від 1 місяця до 1 року.

Розміри страхових внесків встановлюються на договірній основі страховика і страхувальника з урахуванням оцінки ймовірності захворювання страхувальника у зв'язку з віком, професією, станом здоров'я тощо.

При співіснуванні обов'язкового та добровільного медичного страхування держава повинна запровадити механізми, які б забезпечували неможливість реалізації програм добровільного медичного страхування за рахунок погіршення реалізації програм з обов'язкового медичного страхування.

Існує певна кількість незгоджених проблем, які стримують подальший ефективний розвиток добровільного медичного страхування в Україні. Однією з таких проблем є недосконалість нормативно-правової бази. На нашу думку, розробляючи нормативні акти, слід, передусім встановити чіткі вимоги до ліцензування страхових компаній, які працюватимуть у системі добровільного медичного страхування. Це дасть можливість підвищити фінансову надійність та платоспроможність таких компаній і зацікавити застрахованих осіб. Крім того, необхідно через законодавчу базу регламентувати діяльність сектору платних медичних послуг.

Наступною проблемою є недостатній попит населення на страхові продукти, спричинений високою вартістю страхових програм, низькою платоспроможністю, відсутністю стимулів вкладення коштів у медичну страховку та невисоким рівнем страхової культури. Для вирішення цієї проблеми слід постійно удосконалювати страхові продукти, орієнтуючи їх на населення із середнім рівнем доходу. Крім того, необхідно розробити спеціальні спільні програми добровільного медичного страхування та загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування, які передбачають надання повного спектра медичної допомоги та недопущення подвійної оплати за одну й ту саму медичну послугу.

Виявлено, що найбільш гострою проблемою, пов'язаною з організацією приватного медичного страхування в нашій країні, є недостатність, а здебільшого і взагалі відсутність статистичних даних, необхідних для актуальних розрахунків для короткострокового добровільного медичного страхування.

Сьогодні ринок добровільного медичного страхування розвивається переважно за рахунок корпоративного напрямку, тобто за рахунок страхування підприємствами своїх працівників. Завдяки такому страхуванню ринок добровільного медичного страхування в середньому зростає на 20-30% щорічно.

Не менш важливою проблемою є те, що нині страхові компанії не мають реального механізму контролю за якістю наданих страхувальнику послуг та важелів впливу на поліпшення якості обслуговування саме в закладах охорони здоров'я державної і комунальної форм власності.

Крім зазначених вище проблем, існують ще й загальнодержавні проблеми: політична та економічна нестабільність, низький рівень доходів населення, непослідовний підхід до реформування соціального сектору, відсутність оптимальної податкової політики, яка б стимулювала розвиток медичного страхування, недооцінка ролі недержавних фінансових інститутів тощо.

Досвід провідних держав світу засвідчує, що саме добровільне медичне страхування є тим позабюджетним джерелом фінансування галузі охорони здоров'я, яке дає можливість зменшити навантаження на державний та місцевий бюджети, а також створити умови для найбільш повного задоволення потреб

населення в доступній та якісній медичній допомозі. Необхідно також підвищувати надходження коштів у систему добровільного медичного страхування, зацікавленість у ній медичних установ, роботодавців і громадян шляхом створення уніфікованої оптимальної системи класифікації та ціноутворення на медичні послуги.

В Україні ж, на сьогоднішній день лише близько 5 % населення мають страховий поліс медичного страхування і переважну більшість становлять корпоративні клієнти. Такий невтішний стан медичного страхування пов'язаний з низкою проблем та складностей, що склалися протягом останніх років на фінансовому та страховому ринках України.

Основними бар'єрами на шляху до подальшого ефективного розвитку добровільного страхування медичних витрат є:

1. Недостатній рівень інформаційної відкритості страхового ринку, низький рівень "проінформованості" населення.

2. Відсутність потрібної нормативно-правової бази, чітких пояснень сутності, особливостей страхування медичних витрат та його відмінних рис від інших видів медичного страхування.

3. Необхідність удосконалення механізмів державного регулювання діяльності страхових компаній у вигляді політики обмежень (встановлення правил розміщення страхових резервів, визначення розміру статутного капіталу, встановленні обґрунтованих тарифів на страхові продукти), з метою уникнення концентрації страхового ринку, і, як наслідок, високої вартості страхових полісів.

4. Низький рівень соціального забезпечення й рівня добробуту більшої частини населення.

5. Потреба у запровадженні обов'язкового медичного страхування та створенні умов розвитку добровільного медичного страхування в якості його ефективного доповнення.

6. Недостатній рівень надійності страхових організацій і, як наслідок, недовіра населення до страховиків, що працюють у сфері медичного страхування.

7. Необхідність забезпечення контролю за використанням єдиних стандартів усіма медичними установами, що працюють у системі добровільного медичного страхування, незалежно від їхньої відомчої підпорядкованості та організаційно-правової форми.

Важливо зазначити, що подальші перспективи розвитку добровільного страхування медичних витрат будуть залежати від стану системи медичного страхування в цілому, оскільки процес реформування нинішньої системи медичного забезпечення має бути системним і комплексним, має передбачати успішне функціонування загальнообов'язкового державного медичного страхування у поєднанні з добровільним медичним страхуванням, страхуванням медичних витрат зокрема.

Окрім цього, необхідною умовою успішного розвитку медичного страхування в Україні є перейняття досвіду зарубіжних країн Західної Європи, де медичне страхування успішно функціонує й долає всі труднощі, що виникають в процесі забезпечення населення соціальними гарантіями (Франція, Німеччина тощо).

Література

1. Барановський О. Проблеми, що стримують розвиток страхового ринку. Аналітичний звіт Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова // О. Барановський. Страхова справа. - 2003. - №1.
2. Базилевич В. Д. Страхова справа. / В.Д Базилевич, К.С. Базилевич. - К.: Товариство "Знання", КОО, 2002. - 203 с.
3. Говорушко Т.А. Страховий ринок та проблеми його розвитку в економічній системі України // Т.А. Говорушко. Економіка, фінанси, право. - 2004. - №8.
4. Горбач Л. М. Страхова справа: Навчальний посібник. – 2-ге вид., виправл. / Л.М. Горбач. -К.: Кондор, 2003. - 252 с.
5. Економіка України: десять років реформ / За ред. З. Ватаманкжа та С. Панчишина. -Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 496 с.
6. Залєтов О. Особливості національного перестраховання // О. Залєтов. Страхова справа. - 2003. - №3.

7. Залєтов О. Страхові групи: новий етап розвитку страхового ринку України // О. Залєтов. Страхова справа. 2003.- №4.
8. Плиса В.Й. Основи страхування: Навч. посібник / В.Й. Плиса. За ред. М. І. Крупки. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 144 с.
9. Плиса В. Й. Страхування: Довідник / В.Й. Плиса. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 197 с.
10. Плиса В.Й. Страховий ринок України в умовах глобалізації страхових відносин // В.Й. Плиса. Формування нової парадигми економічної теорії в Україні. Науковий збірник/ За ред. З. Г. Ватаманюка. – Львів: Інтереко, 2001. – С. 369-377. (Формування ринкової економіки в Україні. Спецвипуск 8).
11. Ротова Т. Методичний інструментарій управління страховими ризиками // Фінанси України / Т. Ротова. - 2002. - №3.

Т.М.Пахомова к.е.н., доцент, Мошко В.В.ст.викладач

Фінансова глобалізація та участь України в цих процесах

Поняття "глобалізація" увійшло в науковий обіг у 70 – 80-х роках ХХ ст. Вважається, що першим його використав у 1981 р. американський соціолог Дж. Маклін, закликавши порушити питання щодо історичного процесу посилення глобалізації соціальних відносин і дати йому тлумачення. Глобалізація була абсолютно новим явищем, знаменувала деякий "розрив поступовості". Чимало дослідників пов'язують глобалізацію з новим етапом цивілізаційного розвитку, з особливостями утвердження постіндустріального виробництва і формуванням на цій основі нового міжнародного поділу праці. Професор Анатолій Гальчинський зазначає, що зараз глобальною є навіть не стільки економіка, а безпосередньо постіндустріальне інформаційне суспільство, яке поступово утверджується. Таке суспільство функціонує за принципами складних динамічних систем і в багатьох своїх проявах набуває трансеконімічних ознак.

Наприкінці ХХ ст. у світовій економіці набув поширення термін "фінансова глобалізація", під якою вчені розуміють ідеологію і політику об'єднання

національних грошових систем, а також сукупність транснаціональних потоків товарів, послуг, капіталів, інвестицій, технологій, інформації, персоналу, ідей. Отже, фінансова глобалізація – це ступінь взаємозв'язку країн через взаємне трансграничне володіння фінансовими активами або, – системне оформлення процесів в сфері виробництва, руху та розподілу фінансового капіталу у різних формах; набуття глобальних ознак функціонування національних фінансових систем країн світу.

Зміна напрямів і обсягів світових валютно-фінансових потоків відбувалася на ґрунті загальносвітової тенденції глобалізації економічного розвитку, у тому числі глобалізації міжнародних валютно-фінансових відносин.

У річному звіті Міжнародного валютного фонду за "Глобалізація: можливості і проблеми" дається визначення глобалізації як "зростаючої економічної взаємозалежності країн усього світу в результаті зростаючого обсягу і різноманітності міжнародних угод з товарами та послугами, світових потоків капіталу, а також унаслідок прискореного і повсюдного поширення сучасних технологій".

Глобалізація – це за своєю сутністю вища стадія інтернаціоналізації, вона перетворює світове господарство на єдиний ринок товарів, послуг, капіталів, робочої сили. Глобалізація визначає процес швидкозростаючих взаємозв'язків і взаємозалежностей між національними ринками товарів, робочої сили, а також валютними і фінансовими ринками. За даними експертів МВФ, БМР і ЮНКТАД, згодом загальний обсяг світового експорту товарів і послуг оцінювався на рівні 7,5 трлн дол., річний обсяг прямих інвестицій – 800 млрд дол., загальний розмір іноземних активів світової банківської системи – 6,7 трлн дол. і середньоденний обсяг валютних операцій – 1,5 трлн дол. Стрімке зростання обсягу фінансових угод і міжкраїнових потоків капіталу як один з найбільш значних і динамічних процесів у світовій економіці останніх двох десятиріч ХХ ст. дає підстави для твердження, що тенденція глобалізації фінансової системи збережеться і в ХХІ ст.

Аналітики фінансових ринків відзначають, що в основі глобалізації фінансової системи лежить взаємодія таких явищ:

- технічний прогрес, який дозволяє здійснювати міжнародні фінансові угоди у режимі реального часу і значно скоротити витрати на транспорт та комунікацію;
- зростаюча конкуренція, з одного боку, між кредитними і фінансовими інституціями на фінансових ринках, а з іншого – між самими фінансовими ринками внаслідок значного розвитку інформаційних технологій і телекомунікацій;
- реструктуризація кредитних і фінансових інституцій шляхом їх злиття і поглинання як наслідок зростаючої конкуренції між ними;
- широка інтернаціоналізація бізнесу через посилення транснаціонального характеру діяльності корпорацій;
- консолідація регіональних інтеграційних об'єднань (в Європі – Економічний і валютний союз);
- послаблення жорсткого контролю щодо здійснення міжнародних угод, пов'язаних з рухом капіталу, дерегулювання фондових бірж як в індустріальних, так і в інших групах країн;
- макроекономічна стабілізація і реформи у ряді країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою, що створили сприятливий клімат для іноземних інвесторів; приватизація у країнах, що розвиваються і трансформуються, що сприяло виникненню нових комерційних боргових інструментів;
- широке використання "принципу важеля" (значне позичання коштів для своїх інвестицій) і розвиток процесів сек'юритизації активів у промислово розвинутих країнах.

З 1980 р. система фінансових ринків стала функціонувати на глобальному рівні. Виникла світова фінансова мережа, яка об'єднала провідні фінансові центри різних країн: Нью-Йорк та Чикаго в Америці, Лондон, Цюрих, Франкфурт, Париж, Амстердам в Європі, Гонконг, Токіо, Багамські та Кайманові острови, Сінгапур, Бахрейн в Азії. Ці центри оперують із космополітизованими

фінансовими активами, які втратили національну належність і прямують до районів сприятливої господарчої кон'юнктури.

Зміцнення зв'язків між зазначеними центрами, по суті, означало фінансову революцію, яка має три ключові аспекти: по-перше, глобальна присутність міжнародних фінансових інституцій; по-друге, міжнародна фінансова інтеграція; по-третє, швидкий розвиток фінансових інновацій.

Розглянемо кожний аспект фінансової революції. Так, перший аспект полягає в тому, що особливого значення набуло формування системи міжнародних фінансових інституцій, серед яких організаціями світового рівня є спеціалізовані інститути ООН – Міжнародний валютний фонд (МВФ), Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), регіональні фінансові інституції, що виникли внаслідок завоювання політичної незалежності країнами "третього світу" й у зв'язку з необхідністю вирішення їхніх економічних проблем.

Другий аспект. Провідні країни світу – США, Великобританія, Японія значно послабили державний контроль над рухом капіталу. Великобританія зняла цей контроль у 1979 р., а в 1986 р. у країні було проведено реформування ринку акцій – так званий великий шок. США у 1980-ті роки, а Японія у 1986 р. розпочали лібералізацію внутрішніх фінансових ринків. Наслідком стало значне розширення фінансових ринків цих країн, посилення взаємопроникнення та переплетення національних фінансових капіталів, які почали більш вільно пересуватися з внутрішніх ринків на світові, і навпаки.

Третій аспект. Міжнародна фінансова інтеграція спричинила глибокі якісні зміни у фінансових технологіях. З'явилися фінансові інструменти. Прискорення руху потоків капіталів відбувається також завдяки запровадженню новітніх технологій у галузі телекомунікацій. Спостерігалось значне зростання фінансових інновацій.

Протягом останніх кількох десятиріч у світовій економіці відбулися важливі кількісні та якісні зміни, пов'язані з поширенням процесів її глобалізації. Для нас інтерес передусім становитиме фінансова складова цього процесу, яка дістала назву фінансової глобалізації. У багатьох працях,

присвячених відповідній проблематиці, під фінансовою глобалізацією розуміється рух до єдиного (або інтегрованого) світового фінансового ринку. Можна виділити такі основні характеристики, притаманні цьому ринку:

- економічні агенти з будь-якої точки світу мають до нього рівний доступ;
- вони здійснюють вибір між укладеннями у фінансові інструменти емітентів з різних країн, керуючись виключно міркуваннями "ризик – доходність" (відсутній так званий "ефект домашнього зміщення");
- на ринку діє єдиний набір правил;
- необмежений арбітраж дозволяє реалізуватися закону "єдиної ціни".

Звичайно, подібний ринок можна розглядати тільки як кінцевий стан процесу фінансової глобалізації. Досі мають місце обмеження на шляху її поширення. У літературі найчастіше згадуються два обмеження – "парадокс Фельдштайна – Хоріюкі" і феномен "домашнього зміщення". Перше пов'язане з тим, що зберігається значна кореляція між внутрішніми заощадженнями і внутрішніми інвестиціями і тим самим спростовується теза прихильників глобалізаційного підходу, згідно з якою економічні агенти можуть вільно розміщувати свої заощадження на будь-якому ринку і залучати інвестиції з ринку будь-якої країни (при цьому внутрішні заощадження та інвестиції не повинні корелювати між собою). Друге обмеження відображає той факт, що інвестори з розвинутих країн, як і раніше, воліють за краще вкладати кошти переважно у внутрішні активи.

Попри це у процесі фінансової глобалізації намітився ряд важливих змін.

1. Істотно зросли світові потоки капіталу. Так, приплив капіталу в економіку США збільшився з 1996 по 2006 р. у 3,4 раза, а відплив - у 2,6 раза; до країн зони євро у 2006 р. надійшов обсяг капіталу в 3 рази більший, ніж у 1999 р., а вивезення капіталу було у 2,8 раза значнішим.

Зростання трансграничних потоків капіталу є одним з факторів збільшення глибини та ліквідності як національних, так і світового фінансових ринків. Теоретично в результаті інтеграції ринків і підвищення ефективності їх

функціонування процентні ставки між країнами мають зближатись. Наприклад, при зіставленні реальних ставок по основних парах світових валют знайдено істотну розбіжність ставок у другій половині 90-х років. Водночас значний обсяг операцій з цінними паперами, що імітуються національними компаніями на ринках, які розвиваються, переміщується на фінансові ринки третіх країн.

2. Поступово здійснюється процес зняття формальних міжкраїнових обмежень для руху капіталу (фактично це відбулося ще раніше). А. Гарсія-Херреро (A. Garcia-Herrero) і Ф. Вулдрідж (Ph. Wooldridge) ілюструють цю тезу, використовуючи розроблену аналітиками МВФ змінну, яка набуває значення 0 у разі відсутності обмежень на трансграничний рух капіталу і 1 - якщо подібні операції повністю контролюються національною владою. Розглядаючи значення цієї змінної в динаміці для різних регіонів, вони доходять висновку, що в країнах "великої сімки" відбулась істотна лібералізація руху капіталу з початку 80-х до середини 2000-х років (значення показника знизилосся з 0,4 до 0,2); також істотні зміни, але за коротший часовий проміжок мали місце в країнах ЦСЄ 5 (значення показника знизилосся з 0,6 у кінці 90-х до 0,4 у середині 2000-х років), у Латинській Америці вони також припали на початок 2000-х років, хоча рівень лібералізації там дещо нижчий, ніж у країнах ЦСЄ. Менш очевидні тенденції в бік лібералізації в країнах Азії, де на середину 2000-х років її рівень становив близько 0,7 6. Проте загальна тенденція до зняття обмежень на трансграничні операції з капіталом очевидна.

3. Змінюється модель побудови фінансової системи як на національному рівні, так і у світовому масштабі. Починає переважати система, що ґрунтується на фінансових ринках, а не на комерційних банках. У свою чергу, це приводить до того, що змінюються характер ризиків у фінансовій системі і можливості її регулювання заходами грошово-кредитної політики. Інструменти грошово-кредитної політики орієнтовані передусім на регулювання ліквідності банківської системи, теоретично вони можуть використовуватись і для регулювання динаміки фінансових ринків, але для цього необхідно, щоб працювали відпо-

відні трансмісійні механізми (наприклад, щодо впливу змін у процентній ставці центрального банку на курс акцій).

4. Національні економіки більшою мірою зазнають фінансових криз, імпульси для виникнення яких надходять ззовні. Фінансові кризи мали місце і до періоду фінансової глобалізації, але в нових умовах їх дія посилюється за рахунок: 1) зростаючого тиску з боку відпливу капіталу з країни; 2) наявності "ефекту зараження".

Вплив на мету грошово-кредитної політики. По-перше, він полягає в тому, що обмежується кількість цілей, яких можна досягати заходами грошово-кредитної політики. Як відомо з теорії, за повної мобільності капіталу неможливо одночасно проводити незалежну грошово-кредитну політику і підтримувати режим фіксованого валютного курсу. По-друге, фінансова глобалізація справляє вплив на темп інфляції в національній економіці, тим самим діючи на кінцеву мету грошово-кредитної політики. У більшості праць зазначається тиск різних глобалізаційних процесів у бік зниження темпу інфляції всередині країни.

Глобалізація світових фінансів перетворює середовище, в якому функціонує національна держава. Цей процес ставить багато актуальних питань щодо форм і методів втручання урядів у міжнародні валютно-кредитні та фінансові відносини. Здатність окремих держав контролювати могутні міжнародні фінансові потоки або обмежувати деякі транскордонні фінансові трансакції дедалі відносно зменшується, наражається на могутню протидію ТНК та ТНБ. Вплив цих суб'єктів, а також міжнародних фінансових організацій на економічну політику окремих країн драматично зростає.

Глобалізація фінансів породжує багато складних проблем і суперечностей. Конфлікт між національним і глобальним є однією з рушійних сил трансформації сучасної світової економіки. Глобальна "ланцюгова реакція" поширення фінансових та валютних криз становить один із яскравих прикладів вияву негативного потенціалу глобалізації, що загрожує стабільності розвитку національних держав. Крім того, як уже зазначалося, вигоди фінансової глобалізації розподіляються між окремими країнами не нарівно. Все це викликає протидію держав.

Вони намагаються обстоювати свої національні інтереси, фінансово-економічну безпеку, втримати важелі регулювання економікою та захистити добробут своїх громадян у новому, мінливому середовищі. Уряди багатьох країн розуміють, що найефективніше досягти цих цілей вони можуть, координуючи політику та об'єднуючи зусилля.

Ось чому поряд із глобалізацією і в складному взаємозв'язку з нею на сучасному етапі розвиваються процеси регіоналізації, зокрема регіональної економічної інтеграції. Такі процеси активно набирають сили в Західній Європі (ЄС) та Північній Америці (НАФТА). Вони відбуваються (хоч і значно повільніше) і в Азії (Організація Азійсько-Тихоокеанського економічного співтовариства), Латинській Америці та в Африці.

Країни Європейського Союзу не тільки зміцнюють економічний та валютний союз, а й планують значно розширити найближчими роками це угруповання за рахунок нових членів. У межах Північноамериканської угоди про вільну торгівлю (НАФТА) в останнє десятиріччя робляться значні кроки щодо координації торговельної, валютної, інвестиційної політики.

Глобалізація фінансового середовища ставить, таким чином, на порядок денний питання про відповідну "глобальну" координацію дій країн у фінансово-економічній сфері, про надзвичайно відповідальну роль світових фінансових організацій (МВФ, МБРР та ін.) у регулюванні валютно-фінансових проблем та забезпеченні прогнозованої (керованої) еволюції сучасної валютно-фінансової системи.

Великого значення за умов глобалізації світових фінансів набувають уніфікація стандартів діяльності фінансових установ, бухгалтерської звітності, національної статистики, гармонізація критеріїв та вимог валютно-кредитної, податкової політики, розробка загальних "правил поведінки" у глобальному фінансовому середовищі.

Поглиблення фінансової глобалізації є світовою тенденцією, до якої на сучасному етапі долучилися майже всі країни світу, у тому числі й Україна. Номінальною точкою відліку початку участі України у світо-

господарських зв'язках та процесах фінансової глобалізації стало здобуття нею незалежності у 1991 р., що супроводжувалося формуванням національної економіки на ринкових засадах. Формування нової країни супроводжувалося значним економічним спадом, розбалансуванням макроекономічних показників, відсутністю відповідної законодавчої бази, а також кваліфікованих кадрів. Як наслідок, фактичні ознаки участі України у процесах фінансової глобалізації почали з'являтися у кінці 1990-х – на початку 2000-х рр. у формі проникнення іноземного капіталу, зокрема надходження прямих іноземних інвестицій до країни.

Активізації участі України у процесах фінансової глобалізації, як вже було сказано, перш за все сприяв перехід країни на ринкові засади функціонування, але, крім цього, першочергове значення мала макроекономічна стабільність та економічне зростання. Відносна стабільність національної валюти, дешеві порівняно зі світовими ціни на енергоносії та робоча сила сприяли закріпленню України на світових ринках товарів, у собівартості яких велику частку займають енергоносії та оплата праці. Разом з цим саме великі підприємства, виробництво яких орієнтується и на експорт, уже кілька років поспіль забезпечують базу для зростання економіки країни. Паралельно зі зростанням великого бізнесу виявляється необхідність розвитку інфраструктури, збільшення надходжень та видатків державного бюджету і нарешті підвищення рівнів одних з найважливіших економічних показників – зайнятості та рівня споживання.

Таким чином, формування фінансово-промислових груп та підвищення рівня сукупного доходу населення в останні роки створило умови для досить динамічного розвитку фінансового сектору України, особливо і банківських установ. Збільшення сукупного доходу в країні супроводжується ефектом збільшення доходів, за якого фізична особа, що відчуває збільшення доходів (поточних та майбутніх), переживає збільшення потреби у грошових ресурсах, що заохочує її користуватися послугами банківської установи. Водночас за таких умов діяльність комерційних банків є надприбутковою, оскільки ціни на

грошові ресурси, пропоновані банками, є досить високими. Динамічне економічне зростання за умови великої кількості невеликих компаній створює додатковий тиск на відсоткову ставку за кредитними ресурсами. Погіршує цей процес незбалансованість між заощадженнями та грошовими ресурсами, які потрапляють на банківські рахунки та можуть в подальшому використовуватися як кредитні ресурси.

Подібні чинники сприяли зростанню страхового сектору України, але тут є кілька особливостей, притаманних саме йому. Перш за все це існування обов'язкових видів страхування, передбачених законодавством. Крім того, спостерігається різниця в оподаткуванні між страховими компаніями та іншими суб'єктами господарювання, що створює умови для здійснення "схемного" страхування. І, нарешті, залучення банками страхових компаній для страхування майна, придбання якого кредитується банківською установою. Поряд з іншими саме ці фактори впливають на розвиток страхового ринку України.

Таким чином інститути, що здійснюють надання фінансових послуг в Україні (комерційні банки та страхові компанії), мають досить міцні конкурентні позиції з погляду придбання бізнесу як на вітчизняному, так і на зовнішньому ринках, що спонукає до укладання угод злиття та поглинання між резидентами і між компаніями України та іноземними компаніями. І якщо одним з першочергових мотивів до злиття та поглинання між резидентами є потреба в консолідації активів з метою підтримання конкурентоспроможності у майбутньому, то прихід на український ринок іноземних компаній шляхом поглинання вітчизняних компаній є найпростішим способом отримання доступу до одного з найбільш динамічних ринків у Європі, що одночасно інтегрує Україну до світового фінансового простору.

На ринку фінансових послуг конкуренція неодмінно супроводжується концентрацією капіталу. Економічною передумовою корпоративної консолідації капіталу виступає посилення конкурентної боротьби. Реалізовані угоди зі злиття і поглинання відображають не лише процеси переливу капіталу, а й зміни конкурентних позицій учасників таких корпоративних угод 9. Глобалі-

зація економіки зумовлює загострення конкурентної боротьби, в якій виживання окремих суб'єктів стає проблематичним. Це призводить до пошуків шляхів оптимізації діяльності підприємств у різних сферах глобалізованої економіки. Стратегічні альянси, що утворюються, змінюють характер конкурентної боротьби, яка перетворюється з конкуренції однаків на конкуренцію груп. Формування таких альянсів зумовлене необхідністю зменшувати індивідуальні витрати та зусилля для проникнення на інші ринки.

Підтвердженням зацікавленості щодо компаній, які надають послуги на ринках фінансових послуг, є дані про галузеву структуру угод злиття та поглинання, укладених в Україні в 2014 р. Найбільше таких угод було укладено у сфері фінансових послуг. Водночас серед усіх угод зі злиття і поглинання в Україні 53 % склали придбання іноземними інвесторами активів в Україні.

Прихід іноземних банків в Україну пояснюється стійкими темпами приросту ВВП, динамічним зростанням ринку фінансових послуг та високими відсотковими ставками, рівень яких в рази перевищує процентні ставки в розвинутих країнах. З приходом іноземних банків в Україну логічно було б очікувати зменшення відсоткових ставок у зв'язку з тим, що це супроводжується розширенням можливостей залучення дешевих кредитних ресурсів. Однак наразі попит, що виникає на гроші на ринку, та ризики, зокрема політичні, не дають Україні можливості використати переваги лібералізації економіки країни.

Як зазначає з цього приводу відомий фахівець-банк'єр Федір Шпиг, знижуючи ставки депозитних відсотків до європейського рівня, банки з іноземним капіталом не поспішають адекватно знижувати відсотки за кредитами, внаслідок чого їх маржа у кілька разів вища, ніж у банках країн – членів Європейського Союзу. Поки що вони ухиляються від довгострокового кредитування проектів, котрі можуть зміцнювати конкурентні позиції національних підприємств. Світова практика демонструє приклади, коли країни не лише зберегли власну банківську систему, але й завдяки виконанню нею транзитних, накопичувальних та інших функцій створили додатковий ресурс для розвитку національної економіки.

Йдеться перш за все про США, Японію, Індію та інші держави. Водночас досвід країн Центральної Європи засвідчує, що лібералізація фінансових систем призводить до небезпечної та швидкої концентрації іноземного капіталу порівняно з параметрами національних економік, внаслідок чого економічні процеси позбавляються власної ініціативи і набувають залежного характеру.

Важливим є те, що на ринок України приходять компанії зі світовим ім'ям. Це, зокрема, RaiffeisenInternationalBankHolding, BNPParibasGroup, OTPGroup та інші, що свідчить про зростання інвестиційної привабливості фінансового сектору України для транснаціональних корпорацій. Це є індикатором впевненості іноземних інвесторів у потенціалі зростання економіки країни. Так, зокрема, наприкінці першого кварталу 2007 р. обсяги вкладень у банківський сектор України досягло 25 % від загального обсягу інвестицій в економіку країни.

Спостерігається також інвестування значних сум нерезидентами у страховий сектор України, який є другим за обсягами капіталізації у фінансовому секторі.

Аналізуючи участь України у світових фінансових потоках, не слід оминути таку важливу ланку фінансового сектору, як ринок цінних паперів. На жаль, участь нерезидентів у торгах на вітчизняному ринку цінних паперів шляхом здійснення портфельних інвестицій наразі є мінімальною. В Україні не створені належні умови для залучення зовнішніх портфельних інвестицій через механізми біржової торгівлі. Демонструючи зростання, український ринок цінних паперів є недостатньо розвинутим, причини цього виходять за межі площини його функціонування та перебувають у сфері корпоративного управління, розкриття інформації, а також у площині обмежень на переміщення капіталу, що діють в Україні.

Важливим аспектом у контексті долучення України до процесів фінансової глобалізації є питання про лібералізацію доступу до фінансового сектору та лібералізацію руху капіталу країни. Вагомий крок у цьому напрямі було зроблено разом із входженням України до Світової організації торгівлі (СОТ), умови вступу до якої передбачають надання можливості доступу філіям банків,

а згодом і страхових компаній до ринку фінансових послуг України, що потребує певного рівня лібералізації Україною транскордонного руху капіталу.

Водночас центральна влада розуміє, що глобалізаційна стратегія України – це модель на зростання. Тут і політика двох стандартів до України з боку Заходу, що її відзначає наш Президент та якої слід уникати, а також необхідність попереднього розв'язання складного завдання досягти впродовж наступного десятиріччя європейських стандартів життя суспільства та функціонування держави.

Реформування політичної системи, боротьба щодо якого точиться в українському політикумі та суспільстві, здається, є першою сходинкою у цьому крутому висхідному поступі.

Не вдаючись до конкретного аналізу існуючих проектів щодо цього, відзначимо, що усі вони мають певні вади, зокрема, перший з проектів – президентський – майже не заторкує такого недоліку сучасної політичної системи України, як консервування залишків радянського політичного ладу. Однак це предмет зовсім іншої, спеціальної розмови. Крім глибокої політичної реформи, структури громадянського суспільства та політична еліта мають забезпечити реалізацію правила "золотого корсету". Згідно з ним держава, ставлячи за мету входження до світового розподілу праці, мусить підкоритися майже двадцяти передумовам. Багато? Так, та проте всі вони укладаються в єдине: цивілізована ринкова економіка. Проблема тут в тому, чи зможуть вітчизняні політичні шевці викроїти "корсет", придатний саме для України, адже відомо, що це правило передбачає "один розмір для всіх".

Повна глобалізація фінансів призведе до перенесення більшості функцій держави щодо регулювання фінансовою сферою країни на глобальний рівень, тому важливим є визначення тих функцій, які лишатимуться прерогативою держави. Враховуючи цей факт, пріоритетними напрямками державної діяльності в Україні мають бути:

- вдосконалення та контроль податкової функції (в першу чергу це може бути досягнуто за умов поступового зниження податкового навантаження на

економіку та підсиленням контролю за повнотою сплати податків); законодавче стимулювання розширення доступу до глобальних фінансових інструментів та глобальних фінансових ринків в цілому;

- державна підтримка та стимулювання розвитку неурядових організацій;

- активна участь у процесі координації податкової та в цілому фінансової політики країн світу та випрацюванні спільних стандартів правління з метою відстоювання національних інтересів України. Безсумнівним є той факт, що стабільності міжнародної фінансової системи в цілому та фінансових систем країн світу можна досягти лише за умови, що держави будуть спільно регулювати її і досягнуть згоди щодо спільних цілей та стандартів фінансового управління.

На сучасному етапі негативні наслідки глобалізації найгострішими виявилися для банківської системи, економіки й соціальної сфери майже в усіх країнах світу. Банківські кризи нерозривно пов'язані з поглибленням процесів глобалізації та зростанням загальної нестабільності ринків. Тому ступінь відкритості національних економік повинен відповідати ступеню розвитку банківської системи та якості функціонування інститутів внутрішнього регулювання. Сьогодні спостерігається слабка керованість глобальної фінансової системи внаслідок падіння довіри до рейтингових агентств і валютних трейдерів, безконтрольного зростання так званих фінансових похідних (ф'ючерсів, опціонів тощо), зростання обсягів спекулятивного капіталу тощо. У сучасному трансформаційному світі кожна країна повинна мати свою конкурентоспроможну модель розвитку, на запровадження якої має бути спрямовано відповідну національну стратегію. Без цього розвиток країни, її економіки не відповідає критеріям безпеки і криє в собі величезні загрози.

Країни з перехідною економікою, активно долучившись до глобалізаційних процесів, також часто використовують тимчасово вільні кошти міжнародного фінансового ринку для покриття бюджетного дефіциту та врівноваження платіжного балансу. Проте значна частка іноземних позик надходить до їх підприємницького сектора у вигляді комерційних кредитів, що за відсутності

належного контролю з боку держави може створити додаткові загрози внутрішній фінансовій стабільності.

Література

1. Єрохін С.А. Фінансово-економічний механізм глобалізації / С.А. Єрохін //Актуальні проблеми економіки . - 2006. - № 9. - С. 151 - 158.
2. Власюк В. Є. Формування фінансово-кредитної системи в умовах світової глобалізації /В.Є. Власюк //Фінанси України. - 2005. - № 12. - С.89-94.
3. Курило О. Глобалізація фінансових ринків/ Олена Курило // Політика і час. - 2005. - № 4. - С. 77-81.
4. Любкіна О. В. Фінансові ринки у контексті глобалізації/ О.В. Любкіна //Фінанси України. - 2005. - № 9. - С.122-128.
5. Міщенко В.І. Основні напрями забезпечення стабільності фінансового сектору України в контексті глобалізаційних процесів / В.І. Міщенко //Фінанси України. - 2008. - № 5. - С.56-69.

Т.М.Пахомова к.е.н., доцент, Мошко В.В.ст.викладач

Шляхи вдосконалення функціонування фінансового сектору в Україні

Перспективи економічного розвитку кожної країни залежать від її ресурсного потенціалу. Важливе місце в ньому належить фінансовим ресурсам. На даний час визначення сутності і складу фінансових ресурсів засновано переважно на розширеному їх трактуванні, що створює ілюзію наявності начебто досить значного фінансового потенціалу.

Реалії сучасного світу вимагають найскорішої інтеграції вітчизняної економічної системи, в тому числі її фінансової складової, до міжнародної економіки. Без цього не є можливими ані повноцінний розвиток національного виробництва, ані задоволення потреб вітчизняних споживачів на належному рівні. На жаль, внаслідок повільного економічного реформування Україна перебуває на узбіччі світових фінансових потоків. Тому, враховуючи специ-

фічність впливу фінансової глобалізації на розвиток української економіки, можна визначити напрями, в яких такий вплив є найбільш вагомим:

- a) інтеграція України до міжнародних торгівельних відносин;
- b) взаємини з міжнародними фінансово-кредитними установами;
- c) інтеграція до світового фінансового ринку, залучення в Україну іноземних інвестицій та співпраця з іноземними партнерами.

Відповідно серед основних критеріїв успішної інтеграції України до світової економіки можна відзначити:

- зростання міжнародного товарообігу із випереджаючим зростанням обсягів експорту;
- зростання обсягів іноземних інвестицій в Україну;
- зростання обсягів операцій із гривнею на світовому валютному ринку;
- мінімізація рівня кореляції між негативними тенденціями розвитку світової економіки та економіки національної.

Щодо кількісних показників зазначених критеріїв, то їх аналіз дозволяє зробити висновок про досить високий рівень торгівельної відкритості України, але в той же час надзвичайно низькі темпи інтеграції до світового фінансового ринку.

За оперативними даними ДФС, 2015 року загальний зовнішньоторговельний обіг України склав 18,7 млрд. дол. США. Наша держава здійснювала зовнішньоторговельні операції з партнерами із 200 країн світу.

Так, до країн Європейського Союзу частка експорту товарів склала 35%, а імпорту – 41%, тоді як до країн Співдружності Незалежних Держав –18% та 25% відповідно.

За вказаний період наша країна імпортувала товарів на 9,2 млрд. дол. США. Імпортні операції у переважній більшості проводилися з Росією (18%), Китаєм (12%), Німеччиною (11%), Білоруссю (6%) та Польщею (5%).

Найбільші суми платежів до державного бюджету з імпорту сплачено з таких товарів, як нафта або нафтопродукти (18,4% загальної суми сплати); автомобілі легкові та інші моторні транспортні засоби (4,4%); вугілля кам'яне,

антрацит (4,1%); інсектициди, родентициди, фунгіциди, гербіциди, дезінфекційні засоби (3,5%) тощо.

Протягом вказаного періоду експортовано товарів на 9,5 млрд. дол. США. Більшість товарів експортувалися до Росії (11%), Туреччини та Китаю (по 7%), Єгипту та Італії (по 6%), Польщі (5%).

Найбільші суми мита з експорту сплачено по таких товарах: відходи та брухт чорних металів, шихтові зливки (частка мита з товару в загальній сумі мита – 76,3%); велика рогата худоба, жива (11,4%); насіння льону (6,8%). Тим не менше, є всі підстави говорити про неповне використання переваг від такої відкритості, про що свідчить і динаміка інтеграції України до світового фінансового ринку. Незважаючи на зростання обсягів іноземного інвестування в Україну, абсолютний розмір цього показника свідчить, по-перше, про відсутність інтересу до вітчизняного фондового ринку з боку іноземних інвесторів і, по-друге, про неможливість використання переваг іноземного інвестування вітчизняними підприємствами. Обсяг іноземного інвестування є надзвичайно низьким у порівнянні із обсягами операцій на міжнародному фінансовому ринку, що свідчить про практичну відсутність інтеграції вітчизняного та світового фінансового просторів.

Низький рівень інтеграції до світового фінансового ринку підтверджується і загальним аналізом платіжного балансу України та міжнародної інвестиційної позиції України. Так, із загального обсягу довгострокових кредитів, залучених до України більшість є такими, що надані міжнародними фінансовими організаціями або під гарантії Уряду.

Нарешті, ступінь глобалізованості вітчизняного фінансового ринку можна визначити ступенем кореляції між різними індикаторами фінансового ринку України та світового фінансового ринку. До таких індикаторів можна віднести облікову ставку Національного банку у порівнянні із ставками центральних банків провідних країн світу, відсоткові ставки комерційних банків у порівнянні із ставками на світовому ринку, індекси фондових ринків. На наш погляд, більш показовим є порівняння облікових ставок центральних банків,

яке відображає кореляцію в офіційній грошово-кредитній політиці різних країн, і порівняння динаміки фондових індексів, яке відображає кореляцію загальних тенденцій розвитку фінансових ринків.

Так, до основних вітчизняних фондових індексів можна віднести індекс ПФТС – Першої фондової торгівельної системи. Порівняння цього індексу із, наприклад, основним індексом фондового ринку США – DowJonesIndustrial Average, який, без сумніву, відображає тенденції розвитку світової економіки в цілому, очевидно засвідчує кореляцію між динамікою зміни цін на цінні папери в Україні і на світовому ринку. В той же час мізерні обсяги торгів та інші особливості вітчизняного фондового ринку не дозволяють використовувати індекс цього ринку як повноцінний критерій оцінки напрямів розвитку вітчизняної економіки.

Все це однозначно свідчать про повільний, але невідворотний процес інтеграції вітчизняної економіки до світової економічної системи. Позитивні наслідки такої інтеграції очевидні вже сьогодні, в першу чергу у сфері міжнародної торгівлі. В той же час можна відзначити відставання інтеграції до світової економіки у фінансовому секторі, що потребує негайної корекції економічної політики держави з метою збільшення обсягів іноземного інвестування та кредитування.

При цьому першочерговим завданням будь-якої держави на шляху міжнародної економічної інтеграції має бути ґрунтовний аналіз ризиків цього процесу. Відповідно задача інтеграції до глобалізованого світового фінансового простору, що стоїть перед Україною, вимагає врахування особливостей сучасної структури світової економіки, ретельного вибору та використання інструментів, які здатні забезпечити максимальну швидкість та ефективність такої інтеграції і одночасно мінімізувати можливі втрати від цього процесу.

Подібне завдання є тим більше актуальним, що, незважаючи на значну глибину світової економічної глобалізації, механізми регулювання фінансового ринку зосереджені більшою мірою в розпорядженні національних структур, адже ефективних та повноважних наднаціональних регуляторних органів до цього часу не створено. Саме тому слід розглядати глобалізацію не тільки в контексті нових інвестиційних можливостей, але і нових ризиків для України. І,

на мою думку, при розробці макроекономічної стратегії України в умовах глобалізації першочергова увага має бути приділена саме тим ризикам, які супроводжують процес інтеграції національної економіки до глобалізованого фінансового простору.

До ризиків, притаманних процесу глобалізації в економічній площині та актуальних для України, можна віднести неконтрольований відтік науковців та кваліфікованої робочої сили у більш розвинені країни, зміну структури та обсягів національного виробництва внаслідок значних обсягів імпорту більш конкурентоспроможної продукції, втрату контролю держави та національних корпорацій над стратегічно важливими для економіки підприємствами, тощо.

У фінансовому секторі варто відокремити небезпеку глобальних фінансових криз та небезпеку підриву суверенітету країн з невисоким рівнем розвитку через боргову та іншу фінансову залежність. При цьому рівень цієї небезпеки є тим більшим, чим нижчим є економічний розвиток країни у порівнянні із розвитком провідних держав світу.

Отже, фінансова глобалізація на певному етапі свого розвитку призводить до підвищеної нестабільності національного фінансового ринку внаслідок тісної інтеграції країни до світової економіки. Як показано в попередньому підрозділі, така фінансова нестабільність в першу чергу пов'язана із підвищеною мобільністю капіталів, режимом плаваючих обмінних курсів та фінансовою лібералізацією, що стало наслідком втілюваної більшістю країн світу політики у сферах макроекономіки, фінансового регулювання, оподаткування, тощо. Однак в процесі подальшого розвитку глобалізації світовий фінансовий простір стає дедалі більш однорідним. І на прикладі Європейського союзу можна пересвідчитись, що, незважаючи на скасування всіх обмежень щодо руху капіталів, повноцінний валютно-економічний союз відзначається досить високою стабільністю свого фінансового ринку.

Це ще раз підкреслює, що в процесі подальшого розвитку та лібералізації фінансового ринку України, в процесі його подальшої інтеграції до світового фінансового простору все більш актуальним стає вивчення досвіду іноземних

країн щодо шляхів такої інтеграції та щодо уникнення її негативних наслідків. Про важливість вирішення проблем світових фінансових криз говорить і те, що останні засідання МВФ присвячені саме цій проблемі, тому пошук шляхів запобігання виникненню криз, прийняття необхідних заходів для пом'якшення та ліквідації їх наслідків належать до числа головних завдань при інтеграції України у світовий фінансовий простір.

Результатом вирішення цих завдань має бути завчасне виявлення та ліквідація передумов фінансової нестабільності, обмеження національного ринку від негативного впливу міжнародних кризових процесів та в ідеалі - створення умов, за яких виникнення фінансових криз є неможливим. Тому вважаю за необхідне розглянути методи та інструменти державної політики, спрямованої на досягнення цих цілей.

В першу чергу до таких методів можна віднести методи контролю над міжнародними потоками капіталів. Ці методи розвивались одночасно із загальною лібералізацією міжнародного ринку, появою нових фінансових інструментів та технологічним прогресом.

В сучасних умовах, коли країни, що розвиваються, все більшою мірою інтегруються до світового фінансового простору, у цих країнах спостерігаються суттєві коливання в обсягах притоку та відтоку інвестицій, що зумовлює необхідність активного використання заходів регулювання міжнародних потоків капіталу. І якщо, наприклад, в післявоєнний період таке регулювання було зумовлено довгостроковими цілями – або стимулюванням економічного розвитку, або завданням зберегти промисловість у власності національних корпорацій, то в сучасних умовах регулювання міжнародних потоків капіталу, зумовлене значною мірою саме глобалізаційними процесами, спрямоване в першу чергу на регулювання рахунку поточних операцій і недопущення короткострокових коливань у платіжному балансі.

При цьому необхідно відзначити, що негативні наслідки для економіки країни можуть бути пов'язані як із відтоком, так і з притоком іноземного капіталу, тому заходи щодо контролю над імпортом капіталу аналогічні

заходам щодо контролю над експортом, а сам контроль тісно пов'язаний із валютною політикою держави та обмеженнями щодо операцій поточного рахунку платіжного балансу (щодо відкриття рахунків в іноземних банках, валютних операцій, тощо).

З огляду на викладене, на сьогоднішній день можна виділити три основних шляхи обмеження міжнародної фінансової активності.

По-перше, це запровадження податків або податкоподібних обмежень на міжнародні фінансові операції, які сприяють підвищенню вартості транзакцій та відповідно зменшенню їх прибутковості. Серед цих заходів – так званий податок Тобіна, тобто податок на операції на міжнародному валютному ринку, ідея якого була вперше проголошена лауреатом Нобелівської премії Джеймсом Тобіном в 1978 році, або податок на придбання цінних паперів емітентів іншої країни. Серед альтернатив податку Тобіна можна відзначити пропозиції щодо оподаткування всіх міжнародних транзакцій (з огляду на складність відокремлення валютних операцій), або, з метою зменшення саме валютних спекуляцій, щодо оподаткування прибутків тільки від короткострокових валютних операцій.

Варто відзначити, що серед прихильників подібних заходів є не тільки науковці-теоретики чи політичні діячі, але і відомі фінансисти, такі як Д.Сорос або У.Баффет. Наприклад, У.Баффет висловлювався за запровадження 100% податку на всі прибутки, отримані від операцій з цінними паперами або деривативами строком менше одного року. В той же час запровадження подібних обмежень на міжнародному рівні на сьогоднішній день виглядає нереальним, як через відсутність повноважних міжнародних органів, так і з огляду на протилежність цілей, що ставлять перед собою різні країни при проведенні фінансової політики.

До другого шляху можна віднести безпосередні обмеження обсягів руху капіталів. Наприклад, і здійснення іноземного інвестування резидентами, і надходження інвестицій від нерезидентів може бути предметом ліцензування з боку держави. Також може бути передбачений ліміт щодо обсягів іноземних інвестицій в певні (або усі) галузі, або навіть в окремі підприємства. В умовах

України прикладом такої політики є обмеження щодо присутності нерезидентів на страховому ринку, або, як опосередковане обмеження, що стосується не тільки іноземних інвесторів – заборона приватизації певних підприємств або галузей (наприклад, трубопроводів або атомної енергетики), або заборона на передачу у власність іноземцям земель сільськогосподарського призначення.

Нарешті, до непрямих методів контролю над рухом капіталу можна віднести:

- вимоги до капіталу фінансових інституцій, які полягають у необхідності мати певну заставну суму при проведенні міжнародних фінансових операцій;
- заборону на сплату відсотків по депозитах нерезидентам;
- обмеження щодо обсягів банківських активів в іноземній валюті;
- обмеження щодо обсягів продажу нерезидентам боргових інструментів - облігацій або інструментів грошового ринку;
- обмеження щодо іноземних запозичень, які можуть встановлюватись у вигляді або спеціального податку, або у вигляді вимоги внесення спеціального депозиту у центральний банк пропорційно до розміру такого запозичення;
- розширення валютного коридору, тобто зони припустимого коливання валютного курсу, що збільшує ризиковість інвестицій у активи, деноміновані в цій валюті і відповідно сприяє скороченню іноземних інвестицій.

Прикладом застосування подібних заходів може слугувати політика Центрального Банку Філіппін, який після кризи 1996-1997 років обмежив мінімальні строки іноземних вкладів в місцевих банках 90 днями.

Наведений перелік інструментів є далеко не повним, і в той же час відображена різноманітність заходів, що використовуються з метою попередження інтенсивного притоку та відтоку іноземних коштів, свідчить про постійний пошук шляхів зниження мінливості міжнародних фінансових ринків та намагання більшості країн обмежити вплив суб'єктів світового фінансового ринку на розвиток національної фінансової системи.

Більшість країн, що розвиваються, використовує повністю або частково наведені вище заходи та інструменти. Наприклад, в Чилі свого часу було запроваджено податок на іноземні запозичення, в Бразилії – і на запозичення, і на іноземне інвестування на фондовому ринку. При цьому заходи щодо обмеження чи заборони притоку капіталу супроводжувались заходами щодо лібералізації правил репатріації капіталу, аби в жодному разі не порушити прав іноземних інвесторів. Але для України наведені заходи є неприйнятними, адже національний фінансовий ринок не досяг достатнього ступеню розвитку, а характерною рисою вітчизняної економіки є потреба у значному обсязі вільних грошових коштів, які можуть бути використані для оновлення основних фондів, поповнення обігових коштів, використання у якості кредитних ресурсів. Можна вжити заходи для пожвавлення вітчизняного фінансового ринку. З цією метою необхідним є всебічне стимулювання притоку іноземного капіталу до країни – як у вигляді прямого або портфельного інвестування, так і у вигляді запозичень.

Тому можна запропонувати наступне:

- всебічне стимулювання інвестиційної діяльності, в першу чергу – інвестицій у основні фонди. При цьому йдеться не стільки про іноземні інвестиції, як про створення загального сприятливого інвестиційного клімату. Основним шляхом такого стимулювання має стати податкова політика, в тому числі щодо норм амортизації, та політика щодо стимулювання технічної модернізації виробництва.
- лібералізація вітчизняного фінансового ринку шляхом пом'якшення умов доступу до ринку іноземних фінансових інституцій – банків, страхових компаній, закладів спільного інвестування.
- пом'якшення умов доступу до міжнародних фінансових ринків вітчизняних позичальників та інвесторів.
- реформування страхової, пенсійної системи та системи фінансового посередництва з метою посилення ролі інституційних інвесторів та одночасного залучення до інвестиційних процесів приватних коштів.

Щодо заходів із ліквідації наслідків фінансової нестабільності, то в західній науковій думці на сьогоднішній день переважають пропозиції щодо застосування різноманітних кредитних інструментів. Наприклад, щодо створення міжнародного кредиту "останньої інстанції" (an international lender of last resort), або інших способів надання країнам, що потерпають від кризи, значних допоміжних кредитів. Але застосування подібних механізмів спрямоване на ліквідацію короткострокових наслідків фінансової кризи та не виправляє ані причин виникнення, ані структурних зрушень у економіці, що виникли внаслідок кризи. Більше того, використання таких інструментів призводить до збільшення нестабільності через впевненість учасників ринку у наданні фінансової допомоги з боку держави.

Тому створення кредиту "останньої інстанції" в будь-якій формі, збільшення валютних резервів, створення інших резервних фондів і тому подібні заходи не можуть вважатись достатніми для запобігання фінансовій нестабільності в країнах, що розвиваються, до яких можна віднести і Україну. Для України прийнятним може бути лише поєднання таких заходів із заходами контролю над капіталом, лібералізацією та стимулюванням розвитку фінансового ринку, наведеними вище.

Підсумовуючі, можна зробити висновок, що досить високий рівень відкритості національної економіки України проявляється в першу чергу і переважно у міжнародній торгівлі – наприклад, частка експорту до ЄС виросла в 2015 році до 13% від ВВП. Але з огляду на структуру вітчизняного експорту, який переважно складається з продукції гірничо-металургійного комплексу, хімічної, текстильної галузей, тобто продукції з низьким рівнем доданої вартості, його обсяги значною мірою залежать від кон'юнктури світового ринку. Така залежність безпосередньо впливає на вразливість національної фінансової системи, адже фінансова система значною мірою відображає ситуацію у реальному секторі економіки. Тому надзвичайно сильним є вплив тенденцій розвитку і світової економіки в цілому, і міжнародного фінансового ринку зокрема на розвиток ринку вітчизняного. Очевидно, що в цій ситуації одним із головних завдань уряду стає

обмеження масштабів такого впливу. В той же час варто ще раз наголосити, що цей вплив є лише відображенням ситуації у реальному секторі, адже не має підстав говорити про достатній рівень глибини інтегрованості національного фінансового сектору до міжнародного ринку.

Отже, незважаючи на позитивну динаміку розвитку глобалізаційних процесів в Україні, слабкий рівень інтегрованості країни до міжнародних економічних відносин виступає як свого роду бар'єр, котрий гальмує можливості позитивного впливу фінансової глобалізації на Україну і відкриває шлях для впливу негативного. При цьому повільна інтеграція України у світовий фінансовий простір зумовлена в першу чергу внутрішньодержавними проблемами – недостатнім рівнем реформування економіки, нерозвиненістю національного фінансового ринку, невідповідністю законодавчих та інших норм міжнародним стандартам. Наприклад, показники вітчизняного фінансового ринку не дозволяють належним чином робити висновки щодо динаміки розвитку вітчизняної економіки, що значною мірою стримує іноземних кредиторів та інвесторів від здійснення операцій в Україні.

Тому можна стверджувати, що проблема ролі та місця України в світі залежатиме від ефективності здійснення економічних реформ в країні. Аби вплив глобалізації на економіку України полягав не тільки у збільшенні рівня фінансової нестабільності, але і в отриманні державою всіх переваг, притаманних глобалізаційним процесам, держава має створити сприятливі умови для повномасштабної інтеграції всіх сегментів вітчизняної економіки до світового економічного простору, які в першу чергу мають полягати у розвитку вітчизняного законодавства та розбудові відповідної сучасним умовам ринкової інфраструктури.

Література

1. Державна фіскальна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://sfs.gov.ua/>
2. Інтерньюз-Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://internews.ua/>

3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Бей О. В. Теоретичні підстави міжнародної інтеграції/ О. В. Бей - Мюнхен: Український вільний університет.- 2013. – 80с.
5. Боринець С. Я. Міжнародні валютно-фінансові відносини/С.Я. Боринець-Київ: Знання, 2013. - 409 с.
6. Боринець С.Я. Міжнародні фінанси/С.Я. Боринець- Київ: Зання-Прес, 2014. - 311 с.
7. Васюренко О.В. Банківський менеджмент/ О.В. Васюренко- Київ: Видавничий центр "Академія", 2001. - 320 с.
8. Губський Б.К. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі/ Б.К. Губський– К.: Наукова думка, 2000. – 390 с.
9. Клочко В.П. Фінансова глобалізація: позитиви і негативи для перехідної економіки // Актуальні проблеми економіки. – 2012. - № 5. – С.43-50.
10. Міжнародні фінанси / За загал. Ред. О. Мозгового. – К.:КНЕУ, 2011. – 504 с.

Бучин А.П., Дружинина-Ильина Ю.Е.

Психологические особенности экзистенциализма Ж.-П. Сартра

Предварительные замечания

Речь идёт о довоенном экзистенциализме Жан-Поль Сартра¹ в том виде как он был выражен в самом известном его художественном произведении, а именно, в романе "Тошнота".

¹ "Творчество и биография Сартра не раз становились объектом исследования ведущих отечественных и зарубежных ученых. Шотландский психиатр Рональд Лэйнг, основываясь на философских суждениях экзистенциализма, отстаивал идеологию так называемой антипсихиатрии, согласно которой фундамент психологических заболеваний индивида заложен в его экзистенциальной свободе – свободе личности. Среди источников своих идей Лэйнг выделял работы Сартра, считая "Критику диалектического разума" почвой собственной социальной теории. Воодушевленный произведениями философа, Лэйнг совместно с Дэвидом Купером пишет работу "Разум и насилие: десятилетие творчества Сартра" (1964 г.). Американский философ и социолог Морис Натансон также был заинтересован экзистенциальной направленностью философии

Любой роман – это всегда психологическое исследование человека художественными средствами, а, если это философский роман, то становятся доступными психологические характеристики определённого философского направления, в данном случае, – *атеистического экзистенциализма*.

Обычно к этому философскому направлению, (со слов Жан-Поль Сартра!)², причисляют Мартина Хайдеггера, Альбера Камю и самого Сартра. Иногда к этому списку добавляют Мориса Мерло-Понти и Симону де Бовуар. Но, если учесть, что и Мартин Хайдеггер и Альбер Камю и Морис Мерло-Понти, (гражданская жена Сартра Симона де Бовуар – это отдельный разговор!), – категорически возражали против такой характеристики их творчества³, то

Сартра. Свои наблюдения он выразил в книге "A Critique of Jean-Paul Sartre's Ontology" (1951 г.). Известный немецкий философ Мартин Хайдеггер отметил, что Жан-Поль Сартр скорее искусный писатель, нежели философ. Знаменитый писатель, литературовед, Владимир Набоков напротив утверждал, что Сартр является скорее философом, чем писателем" - Горшков Е. А., Бутанина Е. С. Психологические идеи философии экзистенциализма Ж.-П. Сартра // Молодой ученый. – 2015. – №23.2. – С. 67-69 - <http://www.moluch.ru/archive/103/24326/>

² "...существуют две разновидности экзистенциалистов: во-первых, это христианские экзистенциалисты, к которым я отношу Ясперса и исповедующего католицизм Габриэля Марселя; и, во-вторых, экзистенциалисты-атеисты, к которым относятся Хайдеггер и французские экзистенциалисты, в том числе я сам" – Сартр Ж.-П. Экзистенциализм – это гуманизм. - http://scepisis.net/library/id_545/html

³ Хайдеггер М. после прихода Гитлера к власти 1 мая 1933 года вступил в нацистскую партию (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei; сокр. НСДАП), а после объявления её преступной организацией и запрета по суду преподавать до 1951 года, пишет "Письмо о гуманизме" (1947), в котором "чётко определяет отличия своего учения от экзистенциализма и новоевропейского гуманизма" - Источник <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B0%D0%B9%D0%B4%D0%B5%D0%B3%D0%B5%D1%80_%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B8%D0%BD> "После Освобождения Камю стал одним из властителей дум нового поколения. Его имя часто упоминают рядом с именем Сартра... Самого Камю, несмотря на его дружбу с Сартром, это сопоставление раздражало"

"После выхода в свет "Бунтующего человека" пути Камю и французских левых интеллектуалов разошлись окончательно. В этой книге, главное произведение Альбера Камю, рассматривается история европейского нигилизма, начиная с маркиза де Сада и якобинцев и заканчивая нацизмом и сталинизмом. Начинается книга с "теоремы бунта". Бунт начинается, когда раб говорит господину "нет". Но это "нет" одновременно означает "да". Раб доказывает, "что в нем есть нечто стоящее и нуждающееся в защите". В бунте рождается сознание: "внезапное яркое чувство того, что в человеке есть нечто, с чем он может отождествить себя хотя бы на время". Это "нечто" превосходит самого индивида и объединяет его с остальными людьми. Уже в первой главе Камю выступает

единственным представителем этого направления остаётся один Сартр, который его и выдумал, а для пущей важности причислил к нему известных философов. Хотя правильнее было бы сказать, что Сартр причислил себя к известным философам, но они отказались от сообщества с ним в одном философском направлении.

В любом случае, Сартр пытался найти себя в литературе, философии и психологии⁴. Вероятно, наиболее адекватно Сартр выразил себя в довоенной художественной литературе, а именно, в романе "Тошнота" (1938).

Все образы романа выражают основную идею этого романа. Возьмём этот тезис как аксиому, то есть, в романе нет "*лишних*" образов, а все его персонажи выполняют свою функцию в рамках общей экзистенциальной идеи этого художественного произведения. Исключение, вероятно, составляют некоторые "*технические*" персонажи, которые необходимы для создания *ситуации*, как, например, уходящий Шарль необходим для создания ситуации брошенной Люси, а восемнадцатилетняя красавица мадмуазель де Роклор необходима для описания ситуации, в которой семидесятилетний маркиз де Рольбон женился, а богатый араб необходим для создания ситуации уезжающей в рабство Анни. Но эти "*технические*" персонажи не являются носителями какой-либо психологии. Соответственно аксиома состоит в том, что все персонажи романа, в той мере, в какой они являются носителями психологии, выражают (напрямую или опосредованно) некоторые психологические особенности *атеистического экзистенциализма* Сартра.

На поприще психологической науки, равно как и на поприще публицистики, Сартр сначала работает в паре с выдающимся психологом

противником экзистенциализма сартровского толка" - Сидоров А. Альбер Камю: поиск антиавторитарного социализма (полемика Ж.-П. Сартра и А. Камю)

⁴ "Среди работ Сартра - такие книги, как "Психология воображения" (Psychology of Imagination, 1940/ 1948) и "Очерк теории эмоций" (Emotions, 1948/ 1953). Для Сартра образы представляют собой акты, а не вещи, и состоят из осознания вещей. Образы не присутствуют в сознании, а представляют собой тип сознания. Что касается эмоций, они предоставляют нам средства превращения жестокой реальности в нереальный мир" - Экзистенциальное направление в психотерапии - <http://psihologiy.h19.ru/ekzistenciya.html>

Морисом Мерло-Понти, с которым познакомился Высшей Нормальной Школе (Ecole Normale Superieure) во второй половине 1920-х годов⁵, но затем, в начале пятидесятых, их пути расходятся по инициативе Сартра (1953). Интересно, что за год до этого (1952) Сартр порывает и с Альбером Камю⁶. Но, вероятно, именно разрыв с Мерло-Понти стал для Сартра исходной точкой утраты его связи с современной ему психологической наукой. Мерло-Понти развивает психологическую науку на основе изучения и переработки произведений Гуссерля⁷, разбор архива которого он заведовал.

⁵ "После Освобождения они основали журнал "Les Temps modernes", где Сартр занял позицию главного редактора, оставив на откуп Мерло-Понти политическое направление и издательское управление журналом. Таким образом, редакционные статьи, сокращенно подписанные Т.М., часто были написаны Мерло-Понти" - Ж.-П. Сартр и М. Мерло-Понти: история одной переписки - http://n-europe.eu/article/2014/09/05/zh_p_sartre_i_m_merlo_ponti_istoriya_odnoi_perepiski

⁶ ""Дорогой Камю! Наша дружба не была легкой, но я буду о ней сожалеть", – начинается статья Сартра. "Ответ Альберу Камю" – один из самых злых и язвительных текстов Сартра" - <http://livasprava.info/content/view/2609>

⁷ "Вместо того чтобы рассматривать восприятие как физиологическую функцию тела, Мерло-Понти говорит, что тело обеспечивает условия для восприятия объектов и извлечения смыслов из этого восприятия. Объект - это структура для сознания, а сознание всегда направлено на какой-то объект. Сознание объекта и структура для сознания, которую дает объект, не могут существовать друг без друга. Таково диалектическое взаимодействие. Каждая из сторон подразумевает наличие другой, своей противоположности. Тело приобретает завершенность только вместе с сознанием. Объект, таким образом, противоположен телу и существованию, которому тело придает устойчивую структуру. Смысл - настолько же принадлежит телу, насколько и объекту: по выражению Мерло-Понти. "j'en suis", - "я есть с этим". Джорджи (1975), защищая ту же идею, говорит: "Обтекаемость форм является свойством самолета, так же как и свойством моего восприятия, когда я смотрю на самолет". Это не значит, что одно объективно, а другое субъективно. Обе точки зрения объективны, - каждая по-своему. Согласно анализу ощущений, проделанному Мерло-Понти, каждый из видов ощущений - вкус, зрение, слух, обоняние - привязан к своей отличной от других структуре поведения, причем эти структуры не могут заменять друг друга, но могут взаимно глубоко проникать друг в друга. Мы смотрим на барабан и видим его громкость. Мы читаем афоризм и видим его мораль. Мы видим прочность в стальном бруске и тяжесть в огромном валуне; мы слышим огонь в "зажигательном" джазе*; мы слушаем музыку с живым ритмом и чувствуем прилив энергии. Перцептивный синтез происходит на уровне тела, а не на уровне мышления или интерпретации. Мы смотрим на мир двумя глазами и видим единую картину не потому, что образы трансформируются нейронами, не потому что мы мысленно объединяем две картины или реинтерпретируем две картины как одну, а вследствие организации человеческого тела как взаимодействующего с окружающим миром. Межмодальные сенсорные события (слышимый огонь в

Главное в чём Мерло-Понти попытался пойти в психологии дальше своих предшественников и современников состоит, вероятно, в том, что он попытался преодолеть дуализм и редукционизм⁸.

Сартр же не смог сделать ни того, ни другого. Он ученически оправдывает феноменологическую редукцию и создаёт видоизменённую форму психофизического дуализма⁹.

звуче джазовой трубы) предполагают участие перцептивного синтеза, подобного тому, который имеет место в случае внутримодальных перцептивных событий (когда мы смотрим двумя глазами и видим один предмет). Чувственное восприятие (sensing) требует участия всего тела, но в особенности - связанной с ним сенсорной модальности. Нет никакой надобности в интерпретаторе - нейронном или интеллектуальном. Вместо этого существует единство зрительной интенциональности с видимым объектом. Мерло-Понти говорит о "корнях разума в теле и в мире", в противоположность концепции восприятия как результата механистического воздействия стимулов на органы чувств, или разума как интерпретирующего агента, помещенного внутри тела. Вероятно, высказывание по поводу цвета, приведенное ниже, также описывает ту глубокую взаимозависимость тела и его мира, которую подчеркивает Мерло-Понти: "цвета... сами по себе представляют различные модальности нашего сосуществования с миром". Для понимания восприятия очень важен вопрос о перцептивных константностях. Возьмем, например, константность величины: почему взрослого человека на расстоянии мы видим не маленьким, а таким же по размеру, как и тогда, когда этот человек находится рядом? Согласно Мерло-Понти, так происходит не потому, что некое отстраненное сознание или мозг реинтерпретирует величину объекта с изменением расстояния до него. Причина в том, что в восприятии, как оно проживается нами, мы обладаем опытом восприятия взрослого человека одних и тех же размеров на разных расстояниях относительно соответствующего фона. Подобным образом Мерло-Понти трактует и другие виды константности восприятия. Роль освещения в восприятии, настаивает он, заключается не в том, что мозг преобразует световые волны в ощущение цвета или в образ объекта. Мы не видим освещения, мы видим в соответствии с ним; оно является посредником, представляющим те вещи, которые мы действительно видим. Освещение выполняет посредническую функцию в восприятии цвета и обеспечивает условия видения. Так как, по мнению Мерло-Понти, человек и его мир взаимно включают в себя друг друга, он находит, что психологические события не предполагают причинно-следственных отношений. Окружающий мир не является причиной поведения человека" - <http://psihologiy.h19.ru/ekzistenciy.html>

⁸ "он пытается избежать как дуализма "душа - тело", так и физиологического редукционизма в пользу отношений "организм - среда". "Истина не "обитает" исключительно во "внутреннем человеке", точнее, нет никакого внутреннего человека; человек находится в мире, и только в мире он познает себя" (Merleau-Ponty, 1962, p. 11)." - <http://psihologiy.h19.ru/ekzistenciy.html>

⁹ "Феноменологическая редукция, утверждает Сартр, позволяет человеку понять, почему он реагирует эмоционально, а не более рассудочно. И здесь мы снова видим зерно терапевтической процедуры. Задачей Сартра как экзистенциалиста является интерпретировать индивидуальную историю жизненных выборов, вплетенных в различные

Более того, Сартр, не желая признавать существование подсознания, в теоретическом отношении откатывается в семнадцатый век во времена до Готфрида Лейбница, который впервые предположил, что у человека существует подсознание. Конечно, со всеми взглядами Зигмунда Фрейда можно спорить и не признавать их, – со всеми взглядами, кроме одного, а именно, – Зигмунд Фрейд доказал существование подсознания.

Психологические корни философии Жан-Поль Сартра явственно просматриваются в том, что его экзистенциальная философия фактически пересказывает основные пункты психологии Альфреда Адлера (1870-1937)¹⁰.

Так, например, в концепции индивидуальной теории личности Альфреда Адлера говорится точно о том же, что и в *атеистическом экзистенциализме* Сартра. Исследователи, разумеется, замечают эту связь¹¹, но почему-то не обращают внимание на то, что Адлер на тридцать пять лет старше Сартра и что Сартр просто заимствует идеи Альфреда Адлера, слегка видоизменяет их и выдаёт их за свои собственные идеи – экзистенциализм.

контексты. Экзистенциализм обращается к "эмоциям и большим вопросам смысла жизни, страдания и смерти... [и] уникальным индивидуальным проблемам повседневного существования. Он концентрирует свое внимание на том, как человек существует и мире, и на его отношении к миру и своим человеческим собратьям" (Misiak & Sexton, 1973, p. 81). Если феноменология ограничивается рассмотрением того, что она называет "сознанием восприятием, памятью, мышлением и т. д.), то экзистенциализм помещает сознание и контекст жизни- как - она - проживается (life-as-it-is-lived). Сартр, Мерло-Понти и Хайдеггер рассматривали человеческую реальность как бытие- в -мире. Однако Сартр полагает два типа реальности: (а) нечеловеческую, являющуюся неодушевленной и детерминистской, которую он называет *кю аоі* (бытие-в-себе), и (б) чистое сознание человеческой реальности, которое он называет *роуг соі* (бытие- для -себя). Таким образом, он придерживается определенной формы психофизического дуализма" - <http://psihologiy.h19.ru/ekzistenciy.html>

¹⁰ https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B4%D0%BB%D0%B5%D1%80_%D0%90%D0%BB%D1%8C%D1%84%D1%80%D0%B5%D0%B4

¹¹ "Схожесть философии Сартра с психологическими концепциями мы находим также в положениях индивидуальной психологии, разработанных Альфредом Адлером, в одном из которых отмечено, что поведение людей не предопределено, люди имеют выбор и делают его, и выбор этот, в свою очередь, накладывает на человека ответственность" - Горшков Е. А., Бутанина Е. С. Психологические идеи философии экзистенциализма Ж.-П. Сартра // Молодой ученый. – 2015. – №23.2. – С. 67-69 - <http://www.moluch.ru/archive/103/24326/>

За два года до издания своего романа Сартр пишет психологический труд, в котором выступает против психоанализа Зигмунда Фрейда. И, без лишней скромности, намекающей на существование у него некоего "комплекса неполноценности"¹², сформулированного тем же Альфредом Адлером, формулирует "*Великий онтологический закон сознания*", по которому существование подсознания невозможно¹³. В период написания и публикации романа (1938 г.) Сартр ещё не создал своих произведений по теории психологии ("*Психология воображения*" (Psychology of Imagination, 1940/ 1948) и "*Очерк теории эмоций*" (Emotions, 1948/ 1953)). Да и в период их создания он не был на высоте психологической науки.

Поэтому рассмотрение психологических особенностей *атеистического экзистенциализма* Сартра априори не является изучением каких-то новаторских идей. Возможно, что это напоминает некую "*историю болезни*", в которой тщательно скрываемый комплекс неполноценности Сартра находит себе выход в культивации своей противоположности¹⁴.

Роман о психически больных людях

Все персонажи сартровского романа можно условно поделить на две группы, как минимум, по двум разным основаниям, что обычно и делается. По первому основанию все образы романа делятся на мужские и женские, а по

¹² См. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%BB%D0%5%D0%BA%D1%81_%D0%BD%D0%B5%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BD%D0%BE%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8

¹³ "В работе Ж.-П. Сартра "Воображение" (1936 г.) был сформулирован "Великий онтологический закон сознания": ...единственным способом существования для сознания является обладание сознанием, собственного существования. Иными словами, сознание самоопределяет себя к существованию, оно само является причиной собственного существования и существование его не иначе как "спонтанное", а значит в царстве человеческой сущности – в царстве сознания – не может существовать бессознательного" - Горшков Е. А., Бутанина Е. С. Психологические идеи философии экзистенциализма Ж.-П. Сартра // Молодой ученый. – 2015. – №23.2. – С. 67-69 - <http://www.moluch.ru/archive/103/24326/>

¹⁴ "Иногда комплекс неполноценности проявляется внешне в комплексе превосходства – в хвастовстве и высокомерии" - Источник < https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D0%BD%D0%5%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BD%D0%BE%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8 >

второму основанию все образы романа делятся на главные и второстепенные. Всего четыре группы.

Определить две группы по гендерному признаку очень просто, ибо в первой половине XX века ещё не могли менять пол, и он выступал постоянной, а не переменной, характеристикой персонажа.

Отсюда, в первую группу по гендерному признаку входят образы Антуана Рокантена, Самоучки, маркиза де Рольбона, Мерсье, Фаскеля, Адольфа, Гюстава Эмпетразы, долихоцефала, Шарля-котика, Ахилла, Роже, корсиканца, синей пелерины, Оливье Блевиня, Реми и Жана Парротена, Гастон, Нерсия, и всех, кого Сартр именует "*тёплой массой*"¹⁵

Во вторую группу по гендерному признаку входят образы Франсуазы, Анни, Люси, Мадлены, старой дамы, толстой дамы, Негритянки, Эрны, Мариэтты, жены Шарля-котика, Жанны, мадам Грасьен, жены Гастона, маленькой Люсьен, и ряда "*технических*" персонажей, например, мадмуазель де Роклор.

Определить две группы персонажей по принципу деления на главные персонажи и второстепенные персонажи однозначно невозможно. И здесь всё зависит от точки зрения или выбранной системы координат.

Например, к каким персонажам, основным или второстепенным, относить маркиза де Рольбона или Негритянку? Если считать основными персонажами те из них, без которых основные идеи книги не могут быть выражены, то эти полуперсонажи, или образы внутреннего мира романа, или образы для персонажей романа (образы образов), становятся в один ряд с полноправными основными образами (Рокантена, Самоучки и Анни).

Но для этого романа Сартра есть и третье основание деления, которое обычно не характерно для романов, а именно, деление на психически больных и психически здоровых персонажей. И это деление ещё более проблематично, чем предшествующее. Но, тем не менее, его надо сделать.

¹⁵ "Справа тёплая масса зашумела, руки мельтешат сильнее" - (Сартр, 1992)

По нашему мнению к психически больным персонажам надо отнести Антуана Рокантена, Анни, Самоучку и того неизвестного и безымянного, кого можно условно назвать "*синяя пелерина*". Все остальные персонажи, вероятно, относятся к психически здоровым людям.

Главный персонаж романа – Антуан Рокантен, – психически болен, как болен всякий, кто завершает жизнь самоубийством. Аналогично, главная героиня романа – Анни, психически больна, как больна всякая женщина, пытавшаяся покончить жизнь самоубийством.

Иными словами, мы рассматриваем самоубийц как психически больных людей. Не все исследователи согласны с подобным тезисом. Так, например, А. Б. Демидов в работе "*Феномен человеческого бытия*" утверждает буквально следующее:

"Встречается мнение, будто люди, по своей воле уходящие из жизни, по большей части – "психически ненормальные". Философия не претендует на решение вопроса о состоянии психического здоровья самоубийц, а вот проанализировать "логические" и "онтологические" (бытийные) основания суицида она вправе" (Демидов, 1999)¹⁶

Нам представляется, что за антропологизированной Философией, которая "*не претендует*", скрывается трусишка-исследователь, который боится прямо заявить, что среди самоубийц есть психически нормальные люди и представить доказательства своего тезиса.

Смерть есть безусловное доказательство существования болезни – физической или психической, как в случае самоубийства. Попытка свести этот факт всего лишь к мнению, и без предъявления доказательств утверждать правомерность существования противоположных взглядов есть, очевидно, пример недобросовестной полемики.

Итак, такие персонажи романа как Антуан Рокантен и Анни больны как самоубийцы. Самоучка и "*синяя пелерина*" психически больны как сексуальные извращенцы, о чём подробнее скажем далее. Но, строго говоря, Антуан

¹⁶ См. <http://psylib.org.ua/books/demid01/txt11.htm>

Рокантен и Анни тоже являются сексуальными извращенцами. В этой сфере у персонажей Сартра есть едва ли не вся медицинская энциклопедия психических болезней.

Без учёта этих фундаментальных характеристик сартровских персонажей адекватное понимание романа не представляется возможным. Причём важно подчеркнуть, что, как минимум, три из этих четырёх персонажей являются *основными* персонажами романа, через которых реализуется экзистенциальная идея этого романа. Соответственно, получается, что роман Сартра "Тошнота" – это роман о психически больных людях. Что-то вроде французского варианта "Идиота" Ф. Достоевского.

Иными словами, первая психологическая особенность *атеистического экзистенциализма* довоенного Сартра состоит в том, что он есть учение для психически больных людей. Не зря от сартровского *атеистического экзистенциализма* отреклись и М. Хайдеггер, и М. Мерло-Понти, и А. Камю. Но поскольку по каким-то неведомым причинам в послевоенной западной Европе средства массовой информации "раскручивали" Сартра, как оригинального мыслителя, постольку эти действительно оригинальные мыслители просто дистанцировались от Сартра и его экзистенциализма.

Врастание в смерть

Роман Жан-Поля Сартра "Тошнота" начинается с пояснения от издателя, из которого следует, что весь роман – это дневниковые записи, найденные в бумагах Антуана Рокантена¹⁷. Из этого пояснения следует, что сам автор дневниковых записей, то есть Антуан Рокантен, – мёртв.

Соответственно, все дневниковые записи становятся описанием психологического состояния человека, который, в конце концов, решается на самоубийство. И в дневниковых записях принципиально не может быть описания самоубийства постфактум. То есть весь роман – это конкретный случай психологии самоубийцы, зафиксированный накануне самоубийства.

¹⁷ "Эти тетради были обнаружены в бумагах Антуана Рокантена. Мы публикуем их, ничего в них не меняя" - (Сартр, 1992)

Но, одновременно, роман является изложением одного из вариантов *атеистического экзистенциализма* Сартра. А это значит, что сам *атеистический экзистенциализм* довоенного Сартра, будучи последовательно проведённым до своего логического завершения, (в той мере, в какой это позволяет сделать художественное произведение), – есть интеллектуальный и психологический путь к смерти¹⁸.

Конечно, жизнь любого индивида – это путь к смерти, но у довоенного Сартра жизнь – это созревание необходимости самоубийства, добровольного вступления в смерть. А те люди, которые интеллектуально и психологически не созревают до самоубийства, нуждаются, вещает Сартр устами своего персонажа, в том, чтобы им извне помогли умереть, то есть нужен кто-то, кто их убьёт. Эта идея влечёт за собой особую "фиолетовую" идеологию, которая делит людей на тех, которые имеют право существовать, то есть имеют право на жизнь, и тех, кто не имеет права существовать, то есть не имеет права на жизнь. И эта идея есть преступление против человечества, если она не есть проявление психической болезни её автора.

В западной научной литературе тема самоубийства поднимается многими авторами, из которых самыми известными, вероятно, являются Чезаре Ломброзо, который пишет о самоубийстве в книге "Женщина преступница и проститутка" и Эмиль Дюркгейм, который посвящает этой теме отдельное

¹⁸ Есть исследователи, которые полагают, что герой Сартра выбрался из пут мысли о самоубийстве. Такое впечатление, что дочитав роман до середины, они забыли то, с чего этот роман начинается. Если автор дневниковых записей не воскрес и не написал в дневнике, что он таким-то образом совершил самоубийство, то они полагают его избавившимся от идеи самоубийства. Вот пример такого рассуждения - (Вывод о том, что он - "лишний", невольно подводит героя к мысли о самоубийстве и оказывается наиболее драматическим моментом его откровения, однако герой неожиданно находит спасительную лазейку, в которую устремляется с проворностью ящерицы: "Я смутно мечтал о своем уничтожении, чтобы ликвидировать по крайней мере одну из излишних экзистенций. Но моя смерть была бы также излишней. Излишним был бы мой труп, излишней - моя кровь на этих камнях, среди этих растений... я был лишним для вечности. Познание "излишества" своего существования ведет героя не к смерти, а к открытию "фундаментальной абсурдности" бытия, определенной главным образом тем, что "экзистенция не есть необходимость". - <http://allrefs.net/c12/43rvq/p10/>)

исследование "Самоубийство". Позже тему самоубийства делает основным вопросом философии Альбер Камю.¹⁹

И именно у Камю мы находим очень верное, как нам представляется, описание психологии самоубийцы²⁰. Но в этом описании говорится, что самоубийство подготавливается в "безмолвии сердца". Оказывается, что не совсем так. В романе Сартра это "безмолвие сердца" кричит о себе дневниковыми записями, которые и позволяют увидеть, как постепенно мысль о самоубийстве подтачивает сознание человека.

Некоторые исследователи со слов Сартра полагают, что Сартр создаёт новый метод в психологии, который они называют "*экзистенциальный психоанализ*"²¹. Пикантная особенность "*экзистенциального психоанализа*" состоит в том, что он существует примерно так же, как существует "ковёр самолёт", то есть он существует только в фантазии. Если в классическом психоанализе есть наборы определённых процедур и есть пациенты, которым

¹⁹ "Есть лишь одна по-настоящему серьезная философская проблема – проблема самоубийства. Решить, стоит или не стоит жизнь того, чтобы ее прожить, – значит, ответить на фундаментальный вопрос философии. Все остальное – имеет ли мир три измерения, руководствуется ли разум девятью или двенадцатью категориями – второстепенно" - Камю А. Бунтующий человек. М.: Политиздат, 1990. С. 24

²⁰ "Самоубийство всегда рассматривалось исключительно в качестве социального феномена. Мы же, напротив, с самого начала ставим вопрос о связи самоубийства с мышлением индивида. Самоубийство подготавливается в безмолвии сердца, подобно Великому Деянию алхимиков. Сам человек ничего о нем не знает, но в один прекрасный день стреляется или топится. Об одном самоубийце-домоправителе мне говорили, что он сильно изменился, потеряв пять лет назад дочь, что эта история его "подточила". Трудно найти более точное слово. Стоит мышлению начаться, и оно уже подтачивает. Поначалу роль общества здесь невелика. Червь сидит в сердце человека, там его и нужно искать. Необходимо понять ту смертельную игру, которая ведет от ясности в отношении собственного существования к бегству с этого света" - Камю А. Миф о Сизифе См. <http://knigosite.org/library/read/43954>

²¹ "Жан-Поль Сартр на основании критики ортодоксального психоанализа формулирует то, что он понимает под "экзистенциальным психоанализом": "это метод, предназначенный для выявления в строго объективной форме субъективного выбора, посредством которого каждая личность делает себя личностью, то есть дает себе знать о том, что она есть. Так он ищет выбор быть и в то же время бытие, он должен сводить отдельные формы поведения к фундаментальным отношениям, не к сексуальности или "воле к власти", а к бытию, выражающемуся в этих формах поведения. Следовательно, он идет с самого начала к пониманию бытия и не может иметь другой цели, кроме обнаружения бытия и способа бытия перед лицом этого бытия"" - <http://hpsy.ru/public/x016.htm>

метод Фрейда в чём-то помог, то в "экзистенциальном психоанализе" есть только пустые утверждение того, что этот "ковёр" летает.

Впрочем, Сартр явно перестарался с выпячиванием своего "Я" и придумыванием несуществующего "экзистенциального психоанализа", ибо для любой разновидности психоанализа надо, как минимум, сначала признать существование подсознания. А, если Сартр не признаёт существование подсознания, то и речи быть не может о каком-то особом психоанализе, который всегда основан на работе именно с подсознанием.

В понимании Альбера Камю мысль о самоубийстве подтачивает сознание человека из подсознания, а в понимании Сартра, который существование подсознания не признаёт, мысль о самоубийстве есть результат рационального понимания того, что индивид является "лишним" на Земле. Сартр делит всё человечество на творцов (еврей-композитор, Негритянка) и всех остальных, которые "лишние". Соответственно, самоубийство "лишнего" человека приветствуется как результат созревшего до понимания своего места в мире самосознания. А их право на жизнь – это "жалкая ложь"²², которая лишь на время способна отсрочить их смерть.

Отсюда, следующая (вторая) психологическая особенность атеистического экзистенциализма Сартра состоит в том, что он есть учение о полезности самоубийства якобы "лишних" людей.

Сексуальная подготовка к самоубийству

В художественном произведении финал поначалу скрыт, чтобы сначала провести читателя через интригу завязки и кульминацию к развязке. Причём весь этот путь усыпан многочисленными намёками и полунамёками на будущие события романа. И, если формой изложения являются дневниковые записи главного персонажа, то в них нет, и не может, быть описания того, как именно этот герой романа ушёл из жизни. Читатель, соответственно, не знает,

²² "Жалкая ложь – ни у кого никакого права нет; существование этих людей так же беспричинно, как и существование всех остальных, им не удастся перестать чувствовать себя лишними. В глубине души, втайне, они ЛИШНИЕ, то есть бесформенные, расплывчатые, унылые." - (Сартр, 1992)

как именно ушёл из жизни Антуан Рокантен. Но читатель знает, что Антуан, пытался порезать свою руку, которая, вероятно, душила маленькую Люсьен, избавляя изнасилованного ребёнка от существования. До вскрытия вен остался один-единственный шаг. Возможно, что эпизод с порезанной рукой является своеобразным намёком Сартра на тот способ, каким его персонаж Антуан Рокантен убил себя.

В научном труде почти всё прямо противоположно последовательности изложения в художественном произведении. Финал перемещается в начало. Иными словами, в простейшем случае авторы научных трудов вначале выдвигают какие-то тезисы, а всё дальнейшее изложение выступает обоснованием этих тезисов.

В данном параграфе авторы пытаются доказать, что определённое сексуальное поведение основных персонажей романа предопределяет их путь к самоубийству.

В человеческих отношениях сексуальное поведение всегда есть определённое общение между индивидами, а любые отклонения от нормы в сексуальном поведении всегда есть отклонение от нормы в общении людей.

Иными словами, психические болезни – это болезни в общении людей, которые неизбежно проявляются и в сексуальной сфере, то есть делают девиантным сексуальное поведение психически больного индивида.

Персонажи Сартра, когда они по воле автора отделяются от любых критериев психического здоровья и нездоровья, опережают, в некоторой мере, модную на Западе антипсихиатрию²³ начала 60-х годов XX века, т.е. опережают общественное течение, в котором одной из самых известных фигур во Франции будет великий философ, и человек с сексуальной ориентацией - педераст²⁴, –

²³ "Антипсихиатрия утверждает, что внутренняя реальность и личная свобода должны быть независимы от любых критериев" - См. <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%B8%D0%B0%D1%82%D1%80%D0%B8%D1%8F>

²⁴ "На начальном этапе становления сексологии термином "педерастия" обозначалась мужская гомосексуальность вообще, однако затем от использования этого термина в науке отказались. В разговорном языке для обозначается мужской гомосексуальности

Мишель Фуко. Упоминание Мишеля Фуко в рамках рассматриваемой проблемы важно ещё и по той простой причине, что в молодости Мишель Фуко несколько раз пытался покончить жизнь самоубийством и уgomонился после того, как нашёл себе сексуального партнёра (Даниеля Дефера)²⁵

Персонажи Сартра Антуан Рокантен и Самоучка, скажем так, *склонны* к гомосексуальному сексуальному поведению.

По отношению к Самоучке подобная характеристика Сартром своего персонажа вполне понятна, ибо одной из ключевых сцен романа является спор о гуманизме между рантье Антуаном Рокантенем и канцелярским служащим и социалистом Самоучкой. У Сартра образца 1938 года, прошедшего стажировку в нацистской Германии (1934), содержание и итог этого спора должен был быть предопределён, а именно, гуманист и социалист – это интеллектуально убогий педераст.

Но по отношению к Антуану Рокантену гомосексуальная характеристика персонажа, проскальзывающая в нескольких намёках, выглядит несколько странной и внешне ничем не обоснованной. Так, одинокий мужчина Рокантен время от времени посещает Франсуазу ("Я ей не плачу – мы занимаемся любовью на равных" (Сартр, 1992)), но приглашает к себе в гостиничный номер не женщину, а мужчину с гомосексуальными наклонностями (Самоучку)²⁶.

Правда, если верить дневниковой записи, то Рокантен включил свет, несмотря на возражения Самоучки ("– Зачем же, мсье? И так было очень хорошо" - (Сартр, 1992)), и, показав фотографии, выставил Самоучку за дверь. Но, будучи в Гамбурге, где бывал и Сартр, персонаж Сартра Антуан Рокантен посещает какой-то гей-клуб или гей-дансинг ("Голубой грот"), в котором музыка играет "Blue sky" То есть автор намекает, что подруга Рокантена по

этот термин используется до сих пор" - <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%8F>

²⁵ <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D1%83%D0%BA%D0%BE,%D0%9C%D0%B8%D1%88%D0%B5%D0%BB%D1%8C>

²⁶ "Он садится на стул. Напряжённые ягодичы упёрлись в спинку, негнувшийся корпус подался вперёд" – (Сартр, 1992, р. 46)

имени Эрна, которую он внезапно возненавидел, вряд ли действительно женщина.²⁷

Внутри романа намёки на некоторую "голубизну" Антуана Рокантена могут быть объяснены элементами его садомазохистского сексуального поведения. А за пределами романа одно и другое связано с сексуальным поведением самого Сартра, который после войны будет из кожи вон лезть, чтобы доказать, что он тоже гуманист и под конец жизни возьмёт к себе в секретари Бенни Леви²⁸

Садомазохистское сексуальное поведение Антуана Рокантена сначала проявляется в его мыслях о "*пленительной властности*", с которой Анни три года доминировала над Рокантеном и его желанием страдать²⁹.

Затем они проявляются в лихорадке сексуального возбуждения при мыслях или воспоминаниях о насилии над маленькой Люсьен, сексуального возбуждения, приводящего Антуана Рокантена в "*маленький бордель*"³⁰.

²⁷ "Вот, например, в Гамбурге я вёл довольно странный образ жизни с некой Эрной, которой я не доверял и которая меня боялась. Но я был внутри этой жизни, я о ней не думал. И вот однажды вечером, в маленьком кафе в Санкт Паули, ей понадобилось выйти в уборную. А я остался один, патефон играл "Blue sky". И я стал рассказывать себе самому все, что случилось со мной после того, как я приехал в Гамбург. Я говорил себе: "На третий день вечером я вошёл в дансинг под названием "Голубой грот" и заметил высокую полупьяную женщину. Эту женщину я сейчас жду, слушая "Blue sky". С минуты на минуту она вернётся, сядет со мной рядом и повиснет у меня на шее". И тут я вдруг почувствовал, что у меня приключение. Но Эрна вернулась, села рядом со мной, повисла у меня на шее, и сам не знаю почему, я её тут же возненавидел." – (Сартр, 1992, pp. 50-51)

²⁸ "Под конец жизни, в 1974 году, он нанял секретарём Пьера Виктора (настоящее имя Бенни Леви) – одного из руководителей левого крыла пролетарского движения. "Его связывали с Сартром тесные дружеские отношения... отношения сложные, породившие множество споров", – осторожно и с явным смущением замечает Анни Коэн-Солаль в биографии Сартра" - (Ламблен, n.d.)

²⁹ "Ну да! Само собой, я хотел бы страдать именно так, страдать соразмерно, без снисхождения, без жалости к себе, с такой выжженной чистотой" – [Сартр, 1992 с.172]

³⁰ "Антуан Рокантен не умер, хоть бы лишиться чувств – он говорит, что хотел бы лишиться чувств, он бежит, догоняет (сзади), сзади, СЗАДИ, на маленькую Люсьену напали сзади, существование изнасиловало её, набросившись сзади, он просит пощады, ему стыдно просить пощады, жальтесь, на помощь, на помощь, значит я существую, он входит в "Морской бар", маленькие зеркала маленького борделя, в маленьких зеркалах маленького борделя отражается бледный и вялый рыжий верзила, который падает на банкетку" – [Сартр, 1992 с.108]

И, наконец, садомазохистские наклонности Рокантена проявляются в характере рассматриваемых им картинок в порнографической книжонке³¹.

Общее разрушение социального общения и стремительное скатывание к беспросветному духовному одиночеству, всегда предшествующему самоубийству, начинается у персонажей Сартра в сексуальной сфере, как разрушение нормального сексуального общения. Это касается и Рокантена, и Самоучки, и Анни. Автор оставляет всех этих своих персонажей на полпути к самоубийству духовно опустошёнными и одинокими. Читатель сам должен додумывать их дальнейшую судьбу, но в этой дальнейшей судьбе уже всё предопределено и самоубийству нет никаких альтернатив.

Сартр, на наш взгляд, перенасыщает сексуальное поведение своих персонажей психическими отклонениями от нормы. В самом деле, если попробовать собрать воедино все отклонения от нормы его персонажей, то мы получим почти энциклопедические знания по этой теме.

Например, как определить Самоучку - первого извращенца (по порядку упоминания)? Его извращение состоит в том, что он "по временам, как ворюшка, поглаживал белую руку, а может, и ногу какого-нибудь мальчугана". При этом "он закрыл глаза, он улыбался. Другая его рука исчезла под столом" – [Сартр, 1992 с.165-165]. Вероятно, это гомосексуализм³² или педофилия³³

Следующим, (вторым), извращенцем упоминаем главного персонажа романа – Антуана Рокантена, которому по разным поводам *нравится стра-*

³¹ "я рассматривал гравюры в книжонке под названием "Доктор с хлыстом". Они были довольно однообразны: на большинстве бородатый детина заносил плеть над чудовищными голыми задями"– [Сартр, 1992 с.50-51]

³² В узком смысле слова гомосексуальность – это одна из трёх типичных сексуальных ориентаций^{[1][2][3]}, определяемая как эмоциональное, романтическое (платоническое), эротическое (чувственное) либо сексуальное влечение только и исключительно к лицам своего пола.

Источник

<<https://ru.wikipedia.org/wiki/%C3%EE%EC%EE%F1%E5%EA%F1%F3%E0%EB%FC%ED%EE%F1%F2%FC>>

³³ "... термин "педофилия" можно рассматривать в двух аспектах: в узком смысле слова как любовь к мальчикам и в широком смысле как любовь к детям "Источник <<http://dic.academic.ru/dic.nsf/seksolog/143>>

дать. Первоначально его извращение предстаёт перед читателями как *мазохизм*³⁴, но в дальнейшем становится понятным, что речь идёт о *садомазохизме*³⁵.

Следующим, (третьим), извращенцем упоминаем Анни, которая страстно ненавидела свою мать, и которой нравилось доминировать над Рокантенем. Вероятно, её извращение называется *садизмом*³⁶. В двенадцатилетнем возрасте Анни в "*прекрасной ярости*" выбрасывается из окна четвёртого этажа³⁷.

Следующим, (четвёртым), извращенцем упоминаем "*синюю пелерину*". Его извращение, вероятно, называется *эксгибиционизмом*³⁸. Но на этом весь

³⁴ "**Мазохизм** – склонность получать удовольствие, испытывая унижения, насилие или мучения. Может быть чертой характера или девиацией в поведении. Термин был введён психиатром и неврологом Рихардом фон Крафт-Эбингом в монографии 1886 года "*Psychopathia sexualis*" и назван по имени писателя Леопольда Захер-Мазоха, в романах которого описаны подобные склонности.

Сексуальный мазохизм – форма полового поведения, при которой средством получения возбуждения и наслаждения являются страдания, причиняемые партнёром" – Источник <[https://ru.wikipedia.org/wiki/%CC%E7%E5%E8%E7%EC](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D1%85%D0%B8%D0%B7%D0%BC)>

³⁵ "**Са́домазохи́зм** – сексуальное отклонение, заключающееся в достижении полового удовлетворения посредством душевного или физического страдания, причиняемого партнёру или самому себе в процессе партнёрских взаимоотношений. Девиация связана с желанием совершать действия, причиняющие боль, которые являются унижающими, показывают подчинённое положение человека, на которого направлены, либо быть объектом таких действий. В первом случае имеет место садизм, во втором мазохизм. Нередко индивид сочетает садистские и мазохистские действия, получая удовлетворение и от тех, и от других". - Источник <<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D1%85%D0%B8%D0%B7%D0%BC>>

³⁶ "**Садизм** (назван по имени французского писателя маркиза де Сада, описавшего его) – в широком смысле – склонность к насилию, получение удовольствия от унижения и мучения других. Понятие "садизм" впервые введено в научный обиход Крафт-Эбингом в изданной в 1886 г. монографии "*Psychopathia sexualis*".

В философии Сартра *садизм* – форма отношения к Другому, при которой экзистенцию пытаются отождествить с телом посредством боли" - Источник <<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D1%E0%E4%E8%E7%EC>>

³⁷ "Теперь я живу в окружении моих усопших страстей. Пытаюсь воскресить ту прекрасную ярость, которая побудила меня двенадцатилетней девчонкой кинуться с четвёртого этажа, когда мать меня высекала" – [Сартр, 1992 с.146]

³⁸ "**Эксгибиционизм** (лат. *exhibeo* – *выставлять, показывать*) – форма отклоняющегося сексуального поведения, когда сексуальное удовлетворение достигается путём демонстрации половых органов незнакомым лицам, обычно противоположного пола, а также в публичных местах. Как правило, эксгибиционист не рассчитывает на продолжение контакта или завязывание отношений. Демонстрация половых органов

букет извращений, предлагаемых Сартром своим читателям, не исчерпан. Когда Рокантену пришлось стать свидетелем развратных действий "*синей пелерины*" по отношению к девочке "*лет двенадцати*"³⁹ и он "*затаил дыхание*" и ему "*хотелось увидеть*"⁴⁰, тогда богатый сартровский букет извращений дополнился *вуайеризмом*⁴¹

Такое изобилие сексуальных отклонений (гомосексуализм, педофилия, мазохизм, садомазохизм, эксгибиционизм, вуайеризм) у основных персонажей сартровского романа должно иметь какое-то объяснение. Нам представляется, что это изобилие является, в известной степени, результатом стажировки Сартра в нацистской Германии. Его "*лишние люди*" – это, прежде всего люди с отклонениями в сексуальном поведении, объявлявшиеся лишними людьми нацистской пропагандой.

Соответственно, ещё одна (третья) психологическая особенность атеистического экзистенциализма довоенного Сартра состоит в том, что у него стандартный путь в "*лишние люди*" – это отклонения в сексуальном поведении индивида.

нередко сопровождается половым возбуждением и мастурбацией".- Источник <<http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/16501>>

³⁹ "Перед ним, стоя на одной ноге с приоткрытым ртом, девочка лет двенадцати как зачарованная смотрела на него и, вытянув вперёд острое личико, нервно теребила головной платок" – [Сартр, 1992 с.87]

⁴⁰ "И вдруг я понял: пелерина! Надо этому помешать. Мне довольно было кашлянуть и открыть калитку. Но я в свою очередь был зачарован выражением девочкиного лица. Оно вытянулось от страха, сердце её, наверно, бешено колотилось, но в то же время я читал на этом крысином личике что-то властное и гадкое. Это было не любопытство, скорее уж своего рода уверенное ожидание. Я почувствовал, что бессилён – я находился снаружи, за пределами сада, за пределами разыгрывавшейся между ними маленькой драмы; а их приковывала друг к другу тёмная власть их желаний, они составляли пару. Я затаил дыхание, мне хотелось увидеть, что изобразится на этом старообразном личике, когда тип за моей спиной распахнёт полы своей пелерины" – [Сартр, 1992 с.87]

⁴¹"**Вуайеризм** (фр. *voyeurisme* от фр.*voir* – *видеть* или **визионизм**) – сексуальная девиация, характеризующаяся побуждением подглядывать за занимающимися сексом людьми или "интимными" процессами: раздевание, принятие ванной или душа, мочеиспускание. Вуайер (вуайерист) – человек, который этим занимается" - Источник <<https://ru.wikipedia.org/wiki/%C2%F3%E0%E9%E5%F0%E8%E7%EC>>

Выводы

Итак, **первая** психологическая особенность *атеистического экзистенциализма* довоенного Сартра состоит в том, что он есть учение для психически больных людей.

Вторая психологическая особенность *атеистического экзистенциализма* Сартра состоит в том, что он есть учение о полезности самоубийства якобы "лишних" больных людей.

Третья психологическая особенность *атеистического экзистенциализма* Сартра состоит в том, что он есть учение о лишних людях, как результате сексуальных девиаций.

Если всё это суммировать, то мы получаем в *атеистическом экзистенциализме* довоенного Сартра набор идей характерных для пропаганды нацистской Германии накануне Второй мировой войны.

Иными словами, на вопрос: как называется психология и философия фашизма? Мы должны будем ответить – это *атеистический экзистенциализм*.

Цитируемая литература

1. Сартр, Ж.-П. (1992). *Стена: Избранные произведения*. (Л. Г. Григорьян, Ю. А. Яхнина, Л. А. Зонина, & Г. Брейтбурд, Перев.) Москва: Политиздат.

2. Горшков Е. А., Бутанина Е. С. Психологические идеи философии экзистенциализма Ж.-П. Сартра // Молодой ученый. – 2015. – №23.2. – С. 67-69

3. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм – это гуманизм. - http://scepsis.net/library/id_545/html

4. Википедия: Хайдеггер, Мартин - https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B0%D0%B9%D0%B4%D0%B5%D0%B3%D0%B3%D0%B5%D1%80_%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B8%D0%BD

5. Сидоров А. Альбер Камю: поиск антиавторитарного социализма (полемика Ж.-П. Сартра и А. Камю) – <http://www.angelfire.com/ia/IOKAS/biblioteka/camus.html>

6. Экзистенциальное направление в психотерапии – <http://psihologiy.h19.ru/ekzistenciy.html>

7. Гусаковская Н. Ж.-П. Сартр и М. Мерло-Понти: история одной переписки - [http://n-](http://n-europe.eu/article/2014/09/05/zh_p_sartr_i_m_merlo_ponti_istoriya_odnoi_perepiski)

[europe.eu/article/2014/09/05/zh_p_sartr_i_m_merlo_ponti_istoriya_odnoi_perepiski](http://n-europe.eu/article/2014/09/05/zh_p_sartr_i_m_merlo_ponti_istoriya_odnoi_perepiski)

8. Википедия: Адлер, Альфред – https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B4%D0%BB%D0%B5%D1%80_%D0%90%D0%BB%D1%8C%D1%84%D1%80%D0%B5%D0%B4

9. Википедия: комплекс неполноценности – https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D0%BD%D0%B5%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BD%D0%BE%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8

[D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D0%BD%D0%B5%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BD%D0%BE%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D0%BD%D0%B5%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BD%D0%BE%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8)

10. Демидов А. Б. Феномены человеческого бытия – Минск: ЗАО Издательский центр "Экономпресс", 1999 – <http://psylib.org.ua/books/demid01/index.htm>

11. Камю А. Миф о Сизифе – <http://knigosite.org/library/read/43954>

12. Экзистенциализм в литературе. Проблематика, тип сюжета, герой. Анализ романа Сартра "Тошнота". – <http://allrefs.net/c12/43rvq/p10/>

13. Камю А. Бунтующий человек. – М.: Политиздат, 1990

14. Амвросимова Е. А. Уязвимость экзистенциальной психологии – <http://hpsy.ru/public/x016.htm>

15. Википедия: Антипсихиатрия – <https://ru.wikipedia.org/wiki/Антипсихиатрия>

16. Википедия: Педерастия – <https://ru.wikipedia.org/wiki/Педерастия>

17. Википедия: Фуко, Мишель - https://ru.wikipedia.org/wiki/Фуко,_Мишель

Дрянные юнцы

(О детях и глупости деторождения в романе Сартра Ж-П. "Тошнота")

Когда исследователь творчества Жан-Поль Сартра обращается к Сартру образца 1938 года, то ему надо, прежде всего, обновить в своём сознании координаты "нормы" и "отклонения", ибо Сартр поначалу заставляет читателя сопереживать герою с больной и извращённой психикой. Идеи Сартра-1938 наиболее полно представлены в романе "Тошнота" и во взглядах главного персонажа этого романа – Антуана Рокантена. Повествование в романе идёт в форме дневниковых записей главного персонажа, потому не всегда ясно у кого "больная голова" – у персонажа или у автора. Поскольку Жан-Поль Сартр, подобно своему персонажу, никогда не создавал семью и не воспитывал ни своих, ни чужих детей, постольку мы можем в вопросе о деторождении и детях говорить о мировосприятии литературного персонажа (Антуана Рокантена), а подразумевать мировосприятие писателя и философа Жан-Поль Сартра.

Об истинной свободе

Тезис об извращённости и перевернутости психики главного персонажа имеет множество текстуальных подтверждений, но для начала выберем только одно самое нейтральное из всех имеющихся подтверждений, а именно фрагмент с бумажным мусором и псевдо трагической "потерей свободы" главным персонажем. В романе утверждается, что летом, в начале осени и зимой в зелёных насаждениях много мусора⁴², включая бумажки "весьма вероятно выпачканные в дерьме"⁴³. Нормальный человек, если он не занят уборкой мусора, не станет подбирать

⁴² Сартр не уточняет, говорится ли о Франции вообще или только о городе Бувиле. "Имя города можно перевести как Грязь-город" - Источник <[https://ru.wikipedia.org/wiki/%D2%EE%F8%ED%EE%F2%E0_\(%F0%EE%EC%E0%ED\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D2%EE%F8%ED%EE%F2%E0_(%F0%EE%EC%E0%ED))>

⁴³ "Вообще я очень люблю подбирать каштаны, старые лоскутки и в особенности бумажки. Мне приятно брать их в руки, стискивать в ладони, ещё немного – и я совал бы их в рот, как дети. Анни просто из себя выходила, когда я за уголок тянул к себе роскошный, плотный лист бумаги, весьма вероятно выпачканный в дерьме. Летом и в начале осени в садах валяются обрывки выжженных солнцем газет, сухие и ломкие, как опавшие листья, и такие жёлтые, словно их обработали пикриновой кислотой. А зимой одни бумажки распластаны, растоптаны, испачканы, они возвращаются в землю. А

эти бумажки. Психически больной человек, например, какой-нибудь фетишист, будет вести себя так, как персонаж Сартра. И парадокс извращённости сартровского персонажа состоит в том, что когда он начинает вести себя как нормальный человек, то он воспринимает это как некую катастрофу, как утрату свободы⁴⁴.

Норма имеет границы, отклонения от нормы - безграничны. Нормальный человек не может и не станет делать всё то, что может прийти в голову ненормальному человеку. Идеологически ангажированные комментаторы Сартра и, вообще, экзистенциалистов любят поболтать о свободе. В данном случае им предоставлено самое обширное понятие свободы – свобода, как поведение за рамками психического и интеллектуального здоровья.

И в итоге у них должно получаться, что *истинно свободные* люди – это пациенты психбольниц⁴⁵. Вероятно, что именно эта неприглядная и тяжеловесная мысль-приговор экзистенциализму топится в мутном омуте их ангажированной болтовни о свободе. Нормальные люди не всегда терпят свободу психически больных людей делать всё, что им хочется. Рано или поздно наступает момент, на который жалуется один "*истинно свободный*" персонаж Владимира Высоцкого:

"Тут примчались санитары – зафиксировали нас.

Тех, кто был особо боек, прикрутили к спинкам коек..."⁴⁶

Антуана Рокантена никто не фиксирует, и его ненормальное поведение явно осуждает только Анни, но он не может не осознавать, что такое поведение

другие, новенькие, даже глянцевиные, белоснежные и трепещущие, похожи на лебедей, хотя земля уже облепила их снизу. Они извиваются, вырываются из грязи, но в нескольких шагах распластываются на земле – и уже навсегда. И все это приятно подбирать. Иногда я просто ощупываю бумажку, поднося совсем близко к глазам, иногда просто рву, чтобы услышать её долгий хруст, а если бумага совсем мокрая, поджигаю её, что вовсе не так просто, и потом вытираю грязные ладони о какую-нибудь стену или ствол" - [Сартр, 1992 с.24-25]

⁴⁴"Я утратил свободу, я больше не властен делать то, что хочу" - [Сартр, 1992 с.25]

⁴⁵ Экзистенциалисты маскируют это следствие ссылками на "Братьев Карамазовых" Ф.М. Достоевского, где Иван Карамазов говорит, что "*если бога нет, то всё дозволено*". Если бы экзистенциалисты были последовательны и не прятались за широкую спину Фёдора Достоевского, то должны были бы прямо сказать: "*Если ума нет, то всё дозволено*". – А.Б.

⁴⁶ Источник <<http://lib.ru/WY SOCKIJ/v77.txt>>

осуждают и другие люди. Соответственно, своё отличие от других людей, свою свободу Антуан Рокантен видит в том, чтобы вести себя ненормально.

Сознательная установка на ненормальное поведение, как атрибут истинной свободы, будучи направленной на семью и детей теоретически должна приводить к ненормальному отношению, а точнее, к отрицанию семьи и детей. В данном случае семья рассматривается не как социальный институт, а как общебиологическое единство мужской и женской особи, необходимое для зачатия и вскармливания потомства. Семью, как социальный институт, отрицают многие социально-философские учения, но они не отрицают необходимость продолжения рода. Например, у киников, проповедовавших "назад к природе", семья отрицается и действует принцип "каждый имеет того, кого поймает". И в идеальном государстве Платона тоже нет семьи в социальном смысле этого слова – государственные чиновники заботятся о создании пар и воспитании потомства. Персонаж Сартра отрицает семью и детей не как социальный, а как биологический феномен, как природный механизм продолжения рода.

О смысле деторождения

Это отрицание начинается с неприятия персонажем Сартра всех пар, способных к деторождению. Среди нескольких таких пар в романе, выберем для примера наиболее заметную – пару, которая появляется в кафе во время обеда Рокантена и Самоучки⁴⁷. (Еда, по роману, – это основное занятие рантье Рокантена, а столики в разнообразных кафе – это основное рабочее место рантье Рокантена. Сартр, конечно, пытается создать видимость, будто Рокантен пишет книгу, но к концу романа и эта затея заброшена). Все посетители кафе, кроме Рокантена, положительно воспринимают эту влюблённую пару.

⁴⁷"Они садятся друг против друга рядом с нами. Похоже, они познакомились не так давно. У молодой женщины усталое лицо, чистое и слегка обиженное. Внезапно она снимает шляпу и, улыбаясь, встряхивает черными волосами. Самоучка долго смотрит на них добродушным взглядом, потом оборачивается ко мне и растроганно подмигивает, словно хочет сказать: «Ну, разве не красивая пара?» Они не уроды. Они молчат, они счастливы, что они вдвоём, счастливы, что их видят вдвоём" - [Сартр, 1992 с.112]

*Истинно свободному Рокантену они чем-то противны⁴⁸. Чем же они ему противны? На наш взгляд, ответ на этот вопрос совпадает с ответом на пространный вопрос Диотимы Сократу из платоновского диалога "Пир", но различно и даже прямо противоположно **отношение** Рокантена и Сократа (Платона) к ответу на этот вопрос. Напомним вопрос Диотимы и отметим, что в этом вопросе изложена и природная норма, которая прямо противоположна позиции Антуана Рокантена и, вероятно, Сартра. Вот он, этот вопрос Диотимы.*

"- В чем, по-твоему, Сократ, причина этой любви и этого возжелания? Не замечал ли ты, в сколь необыкновенном состоянии бывают все животные, и наземные и пернатые, когда они охвачены страстью деторождения? Они пребывают в любовной горячке сначала во время спаривания, а потом - когда кормят детёнышей, ради которых они готовы и бороться с самыми сильными, как бы ни были слабы сами, и умереть, и голодать, только чтобы их выкормить, и вообще сносить все, что угодно. О людях ещё можно подумать, - продолжала она, - что они делают это по велению разума, но в чем причина таких любовных порывов у животных, ты можешь сказать?"⁴⁹

Обратим внимание также на то, что Диотима предполагает, что такое поведение людей можно объяснить "велением разума", – соответственно, отсутствие такого поведения у человека можно обозначить как *отсутствие разума*, умалишённость. Но это лишь небольшой комментарий, а не ответ на поставленные вопросы. Ответ состоит в том, что "у животных, так же как и у людей, смертная природа стремится стать по возможности бессмертной и вечной. А достичь этого она может только одним путём - порождением, оставляя всякий раз новое вместо старого... . Другого способа нет. Не удивляйся же, что каждое живое существо по природе своей заботится о своём потомстве. Бессмертия ради сопутствует всему на свете рачительная эта любовь..."⁵⁰

⁴⁸ "У женщины ласковые тёмные глаза. У молодого человека кожа оранжевого оттенка, слегка шероховатая, и очаровательный маленький волевой подбородок. Они меня трогают, это правда, но в то же время они мне чем-то противны" - [Сартр, 1992 с.112]

⁴⁹ Источник <<http://lib.ru/POEEAST/PLATO/pir.txt>>

⁵⁰ Там же

Персонаж Сартра не знает любви, потому персонажу Сартру "*противны*" люди, которые отождествляют собой любовь, а с ней и бессмертие человеческого рода. Иными словами, персонаж Сартра против бессмертия человечества, и всё, что как-то связано с этим бессмертием для него противно. И прежде всего ему противны дети. По мнению сартровского персонажа и, вероятно, самого Сартра, – глупость имеет ступенчатую структуру, и в этой структуре на предпоследней ступеньке находится "*жениться*", а на высшей ступеньке глупости находится "*плодить детей*"⁵¹.

По отношению к детям Сартр не жалеет негативной лексики. Так помимо оборота "*плодить детей*", он использует оборот "*мастерить детей*"⁵²

Как уже отмечалось, природная норма в отношении к детям для всех народов и практически всех биологических видов состоит в том, что ради защиты жизни подрастающего поколения родительские особи не щадят своей жизни. Если верно, что Сартр-1938 строит свой философский и литературный бизнес на отрицании природных норм вообще и, в частности, на отрицании природных норм по отношению к детям, то теоретически неизбежно должно быть текстуальное подтверждение этого тезиса, состоящее в том, что родители не защищают своих детей, а, наоборот, жертвуют ими. Казалось бы, что невозможно найти таких глупых высказываний: "*родители не защищают своих детей*", или "*родители жертвуют своими детьми*". Вряд ли такое возможно. Но мы нашли в романе Сартра даже два таких текстуальных подтверждения нашего утверждения об отрицании персонажем Сартра природных норм в отношении к детям. И оба они появляются в общении Антуана Рокантена с Самоучкой, – ещё одним сартровским персонажем и тоже, как сам Сартр и Рокантен, – умником без жены и детей⁵³.

⁵¹"Болваны! Мне противно думать, что я снова увижу их тупые, самодовольные лица. Они составляют законы, сочиняют популистские романы, женятся, доходят в своей глупости до того, что плодят детей" - [Сартр, 1992 с.158]

⁵² "... они всю жизнь прозябали в оступелом полусне, от нетерпения женились с бухты-баряхты, наудачу мастерили детей" - [Сартр, 1992 с.76]

⁵³ Если брать за основу этот признак, – отсутствие жены и детей, – то оба персонажа (Рокантен и Самоучка) можно рассматривать как своего рода ипостаси самого Сартра.

В первом случае, речь о христианских матерях, которые толкают своих детей в пропасть, как знак благоговения (!) перед Мадонной. Этот фрагмент текста начинается с надуманного образа Христа в *звериной шкуре* и завершается образом зверствующим матерей-христианок.

"– А вы видели в Бургосе Христа в звериной шкуре! Есть очень любопытная книга, мсье, об этих статуях в звериных шкурах и даже в человеческой коже. А чёрную Мадонну? Но она, кажется, не в Бургосе, а в Сарагосе? А может, такая есть и в Бургосе? И паломники целуют, правда, ведь – я говорю о сарагосской? И на плите, кажется, сохранился след её ноги? А плита в каком то провале? И матери толкают туда своих детей?"

"Не разгибаясь, он двумя руками толкает воображаемого ребёнка. Ни дать ни взять – отвергает дары Артаксеркса.

– Ах, мсье, обычаи – это... это такая занятная штука."

В народе говорят: "*Бог шельму метит*"⁵⁴ и это значит, что в том самом фрагменте, в котором Сартр пытается внедрить в сознание читателя образ Христа в звериной шкуре и образ "*звериных*" матерей, толкающих своих детей в пропасть, есть указание на крайне жестокую, "*зверскую*", месть матери за убийство её сына. Этого Сартр, видимо, не знал, но об этом подробнее скажем чуть позже, а пока только обратим внимание читателя на инородную, лишнюю для цитируемого текста фразу: "Ни дать ни взять – отвергает дары Артаксеркса". Сартр пытается отрицать природную норму, но она, (природная норма), упрямо напоминает о себе образованному читателю фразой о дарах Артаксеркса.

Во втором случае, Рокантен (Сартр+) вкладывает глупый тезис в голову Самоучки (Сартр–), будто существуют зверские обычаи в отношении детей.

"В его черепной коробке самоеды, люди племени ньям-ньям, мальгаши и жители Огненной Земли справляют самые диковинные обряды, поедают своих престарелых отцов и детей..." [(Сартр, Стена: Избранные произведения, 1992) с.46]

Причём, Рокантен, как автор дневниковых записей, – это ипостась хорошего Сартра (Сартр+), которому читатель должен сопереживать, а Самоучка – это ипостась плохого Сартра (Сартр–), которому читатель не должен сопереживать. Но они оба нужны для выражения мыслей Сартра.

⁵⁴ Этому выражению всего около трёхсот лет в нашем языке. Пришло оно вместе с петровским онемечиванием. Немецкое *der Schelm* означает "плут"... – Источник <<http://otvet.mail.ru/question/34473734>>

Действительно, случаи поедания родителями своих детей случаются в истории при каких-то экстремальных ситуациях, но нигде и никогда, кроме как в голове Сартра, это страшное бедствие не становится ни обычаем, ни "диковинным обрядом".

Итак, мы представили два текстуальных подтверждения того, что главный персонаж Сартра отрицает природную норму в отношении детей. Движемся далее. Теперь можно немногим более подробно сказать о "дарах Артаксеркса".

О дарах Артаксеркса

Сартр, видимо, имел в виду знаменитую на Западе картину "Гиппократ, отвергающий дары Артаксеркса"⁵⁵, французского художника Жироде-Триозона (1767-1824). Особенность композиции этой картины состоит в том, что на ней Гиппократ⁵⁶ отталкивает дары Артаксеркса не только рукой, но и ногой (Как обезьяна). И при этом отворачивается от отвергаемых даров. Смысл изображённого художником события совсем не тот, о котором могут подумать представители евразийской культуры, воспитанные, в частности, на Владимире Высоцком.

*"От подарков их сурово отвернись,
Мол, у самих добра такого завались"*⁵⁷

В истории дары Артаксеркса стали знаком беды, предвестником беды, и смысл их отторжения в том, что Гиппократ пытается обезопасить своё будущее. Обратим внимание на то, что Гиппократ никого не отталкивает, и, тем более, не отталкивает детей. Соответственно, у Сартра получается, и отнюдь не случайно, что дети для родителей – это что-то вроде даров Артаксеркса, а именно, – предвестники страшной беды. (...он двумя руками толкает воображаемого ребёнка. Ни дать ни взять – отвергает дары Артаксеркса)

⁵⁵ См. Приложение 1 или Источник <<http://download.thelancet.com/images/journalimages/0140-6736/PIIS0140673609605961.fx1.lrg.jpg>>

⁵⁶ Гиппократ (ок. 460 – ок. 370 до н. э.) – знаменитый древнегреческий "отец медицины". Согласно легенде, Артаксеркс прислал в Афины к Гиппократу своего посла с богатыми дарами и предложением жить при его дворе. Гиппократ отказался принять подарки и переехать в Персию.

⁵⁷ Источник <http://fan-musicclub.ru/texts/vysockii/instruktsiya_pered_poezdкой_za_rubeg.php>

Конечно, Сартр создаёт достаточно сильный негативный образ, приравнивая детей к дарам Артаксеркса. Но это для тех, кто не читал или не помнит Плутарха, а помнит только то, что эти дары есть предвестники беды. Для остальных же Сартр этим образом говорит прямо противоположное тому, что, очевидно, хотел сказать. Вкратце, суть истории с дарами Артаксеркса сводится к тому, что в междоусобной войне за трон между Артаксерксом и его младшим братом Киrom⁵⁸, последний погибает, и к его гибели причастны три человека, которых Артаксеркс награждает богатыми дарами. Именно эти дары становятся своего рода "чёрными метками", по которым мать убитого Кира обнаруживает, провоцирует и крайне жестоко мстит убийцам своего сына. То есть мать не отталкивает своего ребёнка как зловредный дар, не толкает его в пропасть, а придумывает самые чудовищные казни для тех, кто обидел её сына.

Отметим, что только те подарки Артаксеркса, которые были даны за участие в убийстве Кира, стали знаком грядущей беды. Артаксеркс делал подарки и другим людям и по другим поводам⁵⁹ и, как это положено царю, наказывал провинившихся. Вообще, древние персы были очень изобретательны по части наказаний и казней. Некоторые наказания, вероятно, могут показаться весьма экзотичными и даже забавными. Например,

"Одного мидийца по имени Арбак, который во время битвы перебежал к Киру, а когда тот пал, возвратился на сторону царя, Артаксеркс признал виновным не в измене и даже не в злом умысле, а только в трусости и приказал ему посадить себе на шею голую потаскуху и целый день ходить по площади с этой ношей"- (Плутарх, Сравнительные жизнеописания, 1964, стр. 357)⁶⁰

⁵⁸ Персидский царь Дарий, умирая, передал престол своему старшему сыну – Артаксерксу, а младший сын Кир составил заговор, но заговор был раскрыт, Кир схвачен. *"Его приговорили к смерти, и приговор уже должен был свершиться, но мать сжала Кира в объятиях, окутала его своими распущенными волосами и прильнула шеей к шее сына; нескончаемыми мольбами и слезами она убедила царя простить брата и отправить его назад, к морю."* - (Плутарх, Сравнительные жизнеописания, 1964, стр. 350). Но Кир не утомился, и собрав войско пошёл войной на старшего брата.

⁵⁹ "Во время какого-то путешествия, когда все наперебой подносили ему разные подарки, один бедный крестьянин не успел найти второпях ничего и, подбежав к реке, зачерпнул обеими горстями воды и протянул царю. Артаксеркса настолько это порадовало, что он велел отправить ему золотую чашу и тысячу дариков" - (Плутарх, Сравнительные жизнеописания, 1964, стр. 351)

⁶⁰ Вероятно, в наше время, где-нибудь в Голландии, это бы называлось рекламой. Например, какого-нибудь борделя. – А.Б.

Но то, что придумала мать убитого Кира и Артаксеркса, (пожелавшего иметь своим врачом Гиппократа), для тех троих, кто обидел её сына, - это, вероятно, превосходит по своей жестокости любую другую месть.

Казнь первого:

"Парисатида приказала палачам пытать несчастного десять дней подряд, а потом выколоть ему глаза и вливать в глотку расплавленную медь, пока он не испустит дух" - (Плутарх, Сравнительные жизнеописания, 1964, стр. 357)

Казнь второго:

"Евнух передал этот разговор Парисатиде, а та царю. Царь был вне себя от гнева. Ещё бы, ведь его уличали во лжи и лишали самой прекрасной и самой сладостной доли в победе: он хотел, чтобы все – и варвары, и греки – верили, будто в столкновении и схватке с братом он обменялся с ним ударами и, получив рану сам, сразил противника. Итак, Артаксеркс приказывает умертвить Митридата корытной пыткой. Казнь эта заключается в следующем. Берут два в точности пригнанных друг к другу корыта и в одно из них навзничь укладывают осуждённого, а сверху накрывают вторым корытом, так что снаружи остаются голова и ноги, а все туловище скрыто внутри. Потом человеку дают есть, и если он отказывается, колют иголкой в глаза и так заставляют глотать. Когда он поест, в рот ему вливают молоко, смешанное с мёдом, и эту же смесь размазывают по всему лицу. Корыто все время повёртывают так, чтобы солнце постоянно светило пытаемому в глаза, и неисчислимое множество мух облепляет ему лицо. А так как сам он делает все то, что неизбежно делать человеку, который ест и пьёт, в гниющих нечистотах скоро заводятся черви, которые заползают в кишки и принимаются грызть живое тело. Когда же, наконец, приходит смерть и верхнее корыто снимают, все мясо оказывается уже съеденным, а внутренности так и кишат этими тварями, неутомимо пожирающими свою добычу. Так мучился Митридат семнадцать дней и лишь на восемнадцатый умер." - (Плутарх, Сравнительные жизнеописания, 1964, стр. 358)

Казнь третьего: "Теперь непоражённой оставалась лишь одна, последняя цель – царский евнух Масабат, который отсек Киру голову и руку. Но поведение

его было безукоризненно, и тогда вот какую придумала Парисатида хитрость. ... Однажды Артаксеркс томился бездельем и хотел развлечься, и, застав его в таком расположении духа, Парисатида предложила бросить кости, сделав ставку в тысячу дариков. Сперва она умышленно проиграла и тут же отсчитала деньги, но прикинулась огорчённой и жаждущей продолжить борьбу и просила царя сыграть ещё раз – на какого-нибудь евнуха. Царь согласился. Уговорились, что каждый делает исключение для пяти самых верных своих евнухов, из числа же остальных победитель вправе выбрать любого, а побеждённый обязан отдать, и на этих условиях снова стали метать кости. На этот раз Парисатида была само внимание и сама сосредоточенность, да и кости легли удачно. Она выиграла и тут же взяла Масабата, который в пятёрку вернейших включён не был. И не успел царь заподозрить недоброе, как она уже передала евнуха палачам, приказавши содрать с него живьём кожу и тело приколотить к трём столбам – поперёк, – а кожу распялить отдельно. Эта расправа возмутила царя, и он разгневался на мать, а Парисатида с издевательской усмешкой сказала сыну: "Какой ты у меня, право странный – сердисься из-за старого мерзкого евнуха. А я вот проиграла целую тысячу дариков – и молчу, ни слова". Царь раскаивался, что позволил так себя провести, однако ж сдерживался, но Статира, которая и во всем прочем открыто враждовала со свекровью, не таила своего возмущения тем, что Парисатида мстит за Кира, жестоко и незаконно истребляя евнухов – вернейших слуг царя." - (Плутарх, Сравнительные жизнеописания, 1964, стр. 358-359)

Сартру просто повезло, что ребёнок, которого его персонаж толкал в пропасть, был воображаемым, ибо Парисатида жива в каждой матери, а такие персонажи Сартра, как Рокантен и Самоучка, де-факто - "*мерзкие евнухи*", говоря словами Парисатиды, и все они не в состоянии понять, что такое ребёнок.

Позже, после второй мировой войны Сартра упрекали в том, что его экзистенциализм забыл об улыбке ребёнка⁶¹. Но чтобы уметь радоваться улыбке ребёнка надо сначала пострадать от собственного бессилия помочь ребёнку,

⁶¹ "Так, например, критик, стоящий на позициях католицизма, – г-жа Мерсье обвиняла нас в том, что мы забыли об улыбке ребёнка" - (Сартр, Экзистенциализм - это гуманизм, 1990, стр. 319)

плачущему у тебя на руках из-за больного животика или режущегося зубика. Сартр и другие евнухи-умники, не имеющие детей, просто неспособны это понять, ибо представляется очевидным, что познание, например, сладкого невозможно без знания горького или кислого, а вне такой противоположности "сладкое" является непознаваемым.

О двух лицеистах

В романе Сартра "Тошнота" есть три детских образа, а именно, образ девочки лет двенадцати и образы двух лицеистов. Все эти образы созданы без малейшего намёка на доброжелательность и любовь к детям. О маленькой Люсьен уже достаточно говорилось выше, и потому напомним только одну фразу, сказанную о лице этого ребёнка: "... я читал на этом крысином личике что-то властное и гадкое". Этой фразой Сартр явно подтверждает, что он не гуманист. Не лучше и отношение к подросткам-лицеистам.

Понятно, что образы подростков нужны автору романа только для того, чтобы скомпрометировать Самоучку и олицетворяемые им идеи гуманизма, но для этого вовсе необязательно надо было рисовать подростков чёрными красками.

"Оба подростка остановились у печки. У младшего были красивые черные волосы, кожа, пожалуй, даже слишком нежная, и малюсенький рот – злой и высокомерный. Его приятель, кряжистый толстяк с пушком над губой, подтолкнул его под локоть и что-то сказал. Малыш не ответил, но чуть заметно улыбнулся, спесиво и самодовольно" - (Сартр, Стена: Избранные произведения, 1992, стр. 162-163)

Похоже, что Сартр просто не может ребёнка изобразить положительным персонажем. Здесь, на ином материале повторяется та же ситуация, что и с парой в кафе, парой, которая всем приятна, а Рокантену противна. Все посетители и работники библиотеки на стороне подростков, и возмущаются человеком, который пытается их развратить. А Рокантен на стороне развратителя.

"У меня сжалось сердце – мне казалось, что дрянные юнцы хотят утопить котёнка. И вдруг шёпот умолк. Тишина показалась мне трагической – это же конец, смертный приговор. Я низко склонился над газетой, делая вид, будто читаю, но я не читал: вздёрнув брови, я старался как можно выше поднять глаза, чтобы

разглядеть то, что разыгрывается в двух шагах от меня в этой тишине. Я слегка повернул голову и тогда кое-что увидел краем глаза: это была рука, маленькая белая рука, только что скользившая по краю стола. Теперь она лежала ладонью кверху, расслабленная, нежная и чувственная, в ней была непринуждённая нагота купальщицы, греющейся на солнце. К ней нерешительно приближалось что-то тёмное и волосатое. Это был толстый, пожелтевший от табака палец – рядом с этой рукой он был точь в точь мужской член во всей его неуклюжести. На миг он замер, торчком нацелившись в нежную ладонь, потом вдруг стал робко её поглаживать. Я не удивился, я разозлился на Самоучку: не мог сдержаться, глупец! Неужели он не чувствует опасности?" - (Сартр, Стена: Избранные произведения, 1992, стр. 164)

Для всех два лицеиста – это просто дети, которые пришли в библиотеку, где, как и повсюду, взрослые люди непременно должны ненавязчиво опекать и защищать их от всевозможных опасностей жизни. А для Рокантена – это "*дрянные юнцы*", которые виновны уже в том, что являются олицетворением бессмертия человеческого рода. Рокантен всеми своими чувствами и идеями против бессмертия человечества. А что же Сартр? Сартр молча "убивает" своего персонажа, но через публикацию якобы дневниковых записей, найденных в бумагах своего вымышленного персонажа, тиражирует и распространяет его античеловеческие, сатанинские идеи...

Список литературы

1. Сартр, Ж.-П. (1992). *Стена: Избранные произведения*. (Л. Г. Григорьян, Ю. А. Яхнина, Л. А. Зонина, & Г. Брейтбурд, Перев.) Москва: Политиздат.
2. Селин, Л. Ф. (2005). *Громы и молнии: пьесы, сценарии, балетные либретто // Перевод с французского, составление, предисловие Маруси Климовой*. (К. М., Ред.) Коломна, Россия: французского, составление, предисловие Маруси Климовой - СПб: Общество друзей Л.-Ф. Селина; СПб: "Митин журнал"; Тверь: KOLONNA Publications.

3. Ницше Ф. Сочинения в 2 т. Т.2 / Пер. с нем.; Сост., ред. и авт. примеч. К.А. Свасьян. – М.: Мысль, 1990
4. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов – М.: "Мысль", 1986.
5. Википедия – <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D1%E8%ED%FF%FF_%E1%EE%F0%EE%E4%E0>
6. Экзюпери Антуан де Сент. Маленький принц. – Фрунзе, 1982
7. Селин Л.Ф. Путешествие на край ночи - http://www.kulichki.com/moshkow/INPROZ/SELIN/kraj_nochi.txt
8. Платон. Пир. – Источник <<http://lib.ru/POEEAST/PLATO/pir.txt>>
9. Сумерки богов / Сост. и общ. ред. А. А. Яковлева: Перевод. – М.: Политиздат, 1990.– 398 с.

Жироде-Триозон (1767-1824) Гиппократ, отвергающий дары Артаксеркса

Источник <<http://download.thelancet.com/images/journalimages/0140-6736/PIIS0140673609605961.fx1.lrg.jpg>>

Плутарх

СРАВНИТЕЛЬНЫЕ ЖИЗНЕОПИСАНИЯ

АРТАКСЕРКС

Текст приводится по изданию: Плутарх. Сравнительные жизнеописания в двух томах, М.: Издательство "Наука", 1994. Издание второе, исправленное и дополненное. Т. II. Перевод С.П. Маркиша, обработка перевода для настоящего переиздания С.С. Аверинцева, примечания М.Л. Гаспарова.

Издание подготовили С.С. Аверинцев, М.Л. Гаспаров, С.П. Маркиш.

Ответственный редактор С.С. Аверинцев.

© Издательство "Наука" Российской академии наук, 1994

© Перевод, статья, примечания, указатель имен (авторы), 1994

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30

Воцарение	Артаксеркса	и	вражда	с	Киром	Младшим	(1–5)
Поход		и	гибель		Кира		(6–13)
Мечь			Парисатиды				(14–19)
Война	с	греками	и	Анталкидов		мир	(20–23)
Поход		на		кадусиев			(24–25)
<u>Борьба за престолонаследство и смерть Артаксеркса (26–30)</u>							

14. После битвы царь отправил богатейшие подарки сыну Артагерса, павшего в поединке с Киром, и щедро наградил Ктесия и остальных. Найдя кавнийца, который дал евнуху бурдюк с водой, он из ничтожного бедняка сделал его знатным и богатым. Со вниманием отнесся он и к наказанию провинившихся. Одного мидийца по имени Арбак, который во время битвы перебежал к Киру, а когда тот пал, возвратился на сторону царя, Артаксеркс признал виновным не в измене и даже не в злом умысле, а только в трусости и приказал ему посадить себе на шею голую потаскуху и целый день ходить по площади с этой ношей. Другой перебежчик лгал, что сразил двух неприятелей, и царь распорядился проткнуть

ему язык тремя иглами. Желая, чтобы все говорили и думали, будто он убил Кира своею рукой, Артаксеркс отправил Митридату – тому персу, что нанес Киру первую рану, – дары и велел сказать ему так: "Царь награждает тебя этими подарками за то, что ты нашел и принес чепрак Кира". Награды просил и кариец, который ранил Кира под колено и свалил его с ног. Артаксеркс и ему не отказал и велел передать: "Царь одаряет тебя за вторую весть: первым о смерти Кира сообщил Артасир, вторым – ты". Митридат затаил обиду, но смолчал, а злополучного карийца быстро постигла обычная и общая для всех глупцов беда. Ослепленный благами, которыми он был вдруг осыпан, человек этот надумал искать иных, несовместных с ничтожным его положением, и не пожелал считать того, что получил, наградою за добрую весть, но в негодовании кричал и клялся, что Кира убил он, и никто иной, и что его несправедливо лишают высокой славы. Узнав об этом, царь страшно разгневался и велел его обезглавить, но Парисатида, которая была при этом, сказала сыну: "Не казни, царь, негодяя-карийца такую легкою казнию, отдай его лучше мне, а уж я позабочусь, чтобы он получил по заслугам за свои дерзкие речи". Царь согласился, и Парисатида приказала палачам пытаться несчастного десять дней подряд, а потом выколоть ему глаза и вливать в глотку расплавленную медь, пока он не испустит дух.

15. Немного спустя погиб жестокою смертью и Митридат – все из-за той же глупости. Его пригласили на пир, и он пришел в драгоценном платье и золотых украшениях, пожалованных царем. На пиру были и царские евнухи, и евнухи Парисатиды, и после еды, за вином, главный из евнухов царицы-матери промолвил: "Что за прекрасное одеяние, Митридат, подарил тебе царь, что за ожерелья и браслеты, и какую драгоценную саблю! Какой же ты, право, счастливец, все взоры так и тянутся к тебе!" А Митридат, уже захмелевший, в ответ: "Это все пустяки, Спарамиз! В тот день я оказал царю услугу, достойную и более щедрых и более прекрасных даров". – "Я нисколько тебе не завидую, Митридат, – заметил с улыбкою Спарамиз, – но если верно говорят греки, что истина – в вине, объясни мне, друг, неужто и в самом деле такой славный и великий подвиг подобрать и принести чепрак, свалившийся со спины у коня?"

Вопрос свой евнух задал не потому, что сам не знал истины, но, желая обнаружить ее перед всеми присутствовавшими, подстрекнул легкомыслие молодого человека, которому уже и так развязало язык вино. Не сдержавшись, Митридат отвечает: "Можете сколько угодно болтать про всякие там чепраки, а я говорю вам определенно: Кир был убит вот этою рукой! Я не то, что Артагерс, – я пустил копьё не зря, не впустую! Метил я в глаз, да чуть-чуть промахнулся, но висок пробил насквозь и свалил Кира с лошади. От этой раны он и умер". Все остальные, уже видя беду и злой конец Митридата, устали глаза в пол, и только хозяин дома сказал: "Друг Митридат, будем-ка лучше пить и есть, преклоняясь перед гением царя, а речи, превышающие наше разумение, лучше оставим".

16. Евнух передал этот разговор Парисатиде, а та царю. Царь был вне себя от гнева. Еще бы, ведь его уличали во лжи и лишали самой прекрасной и самой сладостной доли в победе: он хотел, чтобы все – и варвары, и греки – верили, будто в столкновении и схватке с братом он обменялся с ним ударами и, получив рану сам, сразил противника. Итак, Артаксеркс приказывает умертвить Митридата корытною пыткой. Казнь эта заключается в следующем. Берут два в точности пригнанных друг к другу корыта и в одно из них навзничь укладывают осужденного, а сверху накрывают вторым корытом, так что наружу остаются голова и ноги, а все туловище скрыто внутри. Потом человеку дают есть, и если он отказывается, колют иголкой в глаза и так заставляют глотать. Когда он поест, в рот ему вливают молоко, смешанное с медом, и эту же смесь размазывают по всему лицу. Корыто все время поворачивают так, чтобы солнце постоянно светило пытаемому в глаза, и неисчислимое множество мух облепляет ему лицо. А так как сам он делает все то, что неизбежно делать человеку, который ест и пьет, в гниющих нечистотах скоро заводятся черви, которые заползают в кишки и принимаются грызть живое тело. Когда же наконец приходит смерть и верхнее корыто снимают, все мясо оказывается уже съеденным, а внутренности так и кишат этими тварями, неутомимо пожирающими свою добычу. Так мучился Митридат семнадцать дней и лишь на восемнадцатый умер.

17. Теперь непораженною оставалась лишь одна, последняя цель – царский евнух Масабат, который отсек Киру голову и руку. Но поведение его было безукоризненно, и тогда вот какую придумала Парисатида хитрость. Она и вообще отличалась умом и способностями, и, между прочим, мастерски играла в кости, и до войны царь нередко с нею играл. Когда война была окончена и Парисатида вновь примирилась с сыном, она не только не избегала его общества, но всячески выказывала Артаксерксу свое дружелюбие, разделяла его забавы, оказывала помощь во всех любовных делах, одним словом – почти не оставляла его наедине со Статирой, которую ненавидела, как никого в целом свете, желая сама играть первую роль при государе. Однажды Артаксеркс томился безделием и хотел развлечься, и, застав его в таком расположении духа, Парисатида предложила бросить кости, сделав ставку в тысячу дариков. Сперва она умышленно проиграла и тут же отсчитала деньги, но прикинулась огорченной и жаждущей продолжить борьбу и просила царя сыграть еще раз – на какого-нибудь евнуха. Царь согласился. Уговорились, что каждый делает исключение для пяти самых верных своих евнухов, из числа же остальных победитель вправе выбрать любого, а побежденный обязан отдать, и на этих условиях снова стали метать кости. На этот раз Парисатида была само внимание и сама сосредоточенность, да и кости легли удачно. Она выиграла и тут же взяла Масабата, который в пятерку вернейших включен не был. И не успел царь заподозрить недоброе, как она уже передала евнуха палачам, приказавши содрать с него живьем кожу и тело приколотить к трем столбам – поперек, – а кожу распялить отдельно. Эта расправа возмутила царя, и он разгневался на мать, а Парисатида с издевательской усмешкой сказала сыну: "Какой ты у меня, право странный – сердисься из-за старого мерзкого евнуха. А я вот проиграла целую тысячу дариков – и молчу, ни слова". Царь раскаивался, что позволил так себя провести, однако ж сдерживался, но Статира, которая и во всем прочем открыто враждовала со свекровью, не таила своего возмущения тем, что Парисатида мстит за Кира, жестоко и незаконно истребляя евнухов – вернейших слуг царя.

18. Тиссаферн обманул Клеарха¹⁷ и остальных греческих начальников и, вероломно нарушив клятву, схватил их и в оковах отправил к царю. Клеарх попросил Ктесия раздобыть ему гребень и, когда просьба его была исполнена и он прибрал волосы, в благодарность за услугу подарил Ктесию перстень – чтобы тот когда-нибудь предъявил это свидетельство дружбы друзьям и родичам Клеарха в Лакедемонне. На перстне был вырезан священный танец в честь Артемиды Карийской. Все это рассказывает сам Ктесий. Пищу, которую посылали Клеарху, отбирали и съедали воины – товарищи по заключению, Клеарху же доставалась лишь самая малость, но Ктесий, по его словам, помог и этой беде, добившись, чтобы Клеарху присылали больше, а остальным назначили особое содержание. Оказать грекам эту помощь ему удалось милостью и заботами Парисатиды. Каждый день, кроме прочей еды, Клеарх получал целый окорок, и он горячо убеждал Ктесия вложить в мясо маленький ножичек и тайно передать ему, не дожидаясь конца, который готовит узнику жестокость Артаксеркса, но Ктесий боялся и не согласился. Между тем царь, склонившись на просьбы матери, поклялся ей пощадить Клеарха, но затем послушался Статиры и, изменив своему слову, казнил всех, кроме Менона. С этих пор, утверждает Ктесий, и замыслила Парисатида известить Статиру и вскорости ее отравила, но утверждение это неправдоподобно и даже нелепо – можно ли поверить, чтобы из-за Клеарха Парисатида решилась на такой страшный и опасный шаг и убила законную супругу царя, родительницу наследников престола?! Нет никакого сомнения, что Ктесий сильно преувеличивает, желая почтить память Клеарха. В самом деле, он сообщает далее, будто после казни трупы остальных начальников растерзали собаки и хищные птицы, а тело Клеарха невесть откуда налетевший вихрь засыпал землею и скрыл под большим курганом, на котором, спустя недолгое время, из нескольких финиковых косточек поднялась густая пальмовая роща и осенила весь холм тенью своих ветвей, так что даже сам царь горько раскаивался, что погубил Клеарха – угодного богам мужа.

19. Парисатида, которая с самого начала была полна ненависти и ревности к Статире, видела, что собственная ее власть покоится лишь на сыновнем уважении

царя, тогда как Статира сильна любовью и доверием Артаксеркса. Вот тогда-то, считая, что все главнейшее и основное в ее жизни поставлено под удар, она решилась покончить с невесткой. У нее была верная служанка, по имени Гигия, пользовавшаяся чрезвычайным влиянием на свою госпожу; эта Гигия, по словам Динона, и помогла ей отравить царицу, но Ктесий пишет, что она лишь была посвящена в замыслы Парисатиды, да и то вопреки своей воле. Того, кто достал яд, Ктесий называет Белитаром, Динон – Меланфом.

После прежних раздоров и открытых подозрений обе женщины начали снова встречаться и обедать вместе, но, по-прежнему опасаясь друг друга, ели одни и те же кушанья и с одних блюд и тарелок. Родится в Персии маленькая птичка, у которой во внутренностях нет никаких нечистот, но один только жир, и поэтому все считают, что она питается лишь ветром и росой. Название ее – ринтак. Эту птичку, как сказано у Ктесия, Парисатида разрешила ножом, который с одной стороны был смазан ядом, и, обтерши отраву об одну из половинок, вторую – чистую и нетронутую – положила в рот и стала жевать, а отравленную протянула Статире. Но, если верить Динону, птицу делил Меланф, а не Парисатида, и он же поставил перед Статирою смертоносное угощение. Умирая в жестоких муках и страшных судорогах, царица и сама обо всем догадалась, и царю успела внушить подозрение против матери, чей звериный, неумолимый нрав был Артаксерксу хорошо известен. Царь тут же нарядил следствие и приказал схватить и пытаться прислужников Парисатиды, в первую очередь тех, что подавали к столу. Гигию Парисатида долго прятала у себя и не выдавала, несмотря на все требования сына, но позже, когда служанка сама упросила отпустить её домой, царь, прознав об этом, устроил засаду, поймал Гигию и осудил на смерть. Отравителей у персов казнят по закону так. Голову осужденного кладут на плоский камень и давят и бьют другим камнем до тех пор, пока не расплющат и череп, и лицо. Вот какую смертью умерла Гигия. Парисатиде же Артаксеркс и не сказал, и не сделал ничего дурного и только, в согласии с ее же собственным желанием, отослал мать в Вавилон, объявив, что, пока она жива, его глаза Вавилона не увидят. Таковы были семейные обстоятельства царя персов.

Зміст

Баранова Н.М. Теоретичні інтерпретації проблеми співвідношення політики та моралі	3
Бучин О.П. До питання щодо актуальності викладання соціальної філософії.....	13
Городецька М.О. Теоретичні засади економічної політики.....	17
Драчук Л. І. Історичний живопис В.М. Васнецова.....	28
Кушерець Т.В. Стиль мислення в соціальному пізнанні.....	33
Пахомова Т.М. Стан та перспективи розвитку добровільного медичного страхування	44
Пахомова Т.М. Фінансова глобалізація та участь України в цих процесах	51
Пахомова Т.М. Шляхи вдосконалення функціонування фінансового сектору в Україні.....	65
Бучин А.П. Психологические особенности экзистенциализма Ж.-П. Сартра.....	76
Бучин А.П., Харлан Т.П. Дрянные юнцы.....	97

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВА

*Збірник наукових праць
викладачів кафедри філософії та
соціально-економічних наук*

Випуск XI

Відповідальний за випуск
Пахомова Тетяна Михайлівна

Технічний редактор – І. П. Борис

Книга друкується за макетом замовника

Підписано до друку 07.08.16 р.
Гарнітура Computer Modern
Замовлення № 741

Формат 60x84/16
Ум. друк. арк. 5,69
Обл.-вид. арк. 4,95

Папір офсетний
Тираж ел. вид.

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя.

м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3/4
(04631)7-19-72

E-mail: vidavn_ndu@mail.ru
www.ndu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03.05 р.